

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Vít Koula

Páni ze Šternberka. Od Divišovců ke Karlu IV.

Noble men of Sternberg. From Divisovics to Charles IV.

Praha 2011

prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Tato práce by nevznikla bez podpory a podnětných rad paní prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc. a Mgr. Jany Fantysové Matějkové, PhD., za což jim patří můj dík.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V...Slaném.....dne...28. 7. 2011.....

podpis...Vít Koula.....

Obsah

Úvod	7–12
1 Počátky rodu – Divišovci	13
1.1 Vznik šlechty podle teorie družiny	13
1.2 Praotec rodu Divišovců Diviš I. a jeho syn Diviš II.	13–15
1.3 Kariéra Zdeslava I. Jeho kastelánství a komornictví	15–16
1.4 Význam kastelání v Žatci a Kouřimi. Povinnosti kastelána	16–17
1.5 Kastelánský úřad jako zdroj bohatství	17–18
1.6 Bohuta I. Kastelán bílinský a královský číšník	18–19
1.7 Dvorská kariéra Divíše III.	19–20
1.8 Jindřich I. První Divišovec na Moravě jako činitel krajské správy	20–21
1.9 Rozdělení rodu na Bohutice a Zdeslavovce. První Zdeslavovci	21–22
1.10 První Bohutici	22–24
1.11 Rozdělení prvních Bohuticů na českou a moravskou větev	24
1.12 Vymření Bohuticů	24
1.13 Diviš IV. Kolonizátor Posázaví, hradecký a dvorský beneficiář	24–28
2 První páni ze Šternberka	29
2.1 Legendární původ Šternberků a jejich erbu	29–30
2.2 Zdeslav III. rozšiřuje državy rodu na východ Čech	30–32
2.3 Sídla Divišovců na pozadí historie sídel naší nobility	32
2.4 Zdeslav III. Zakladatel hradu Českého Šternberka	32–34
2.5 První Šternberk ve službách krále „železného a zlatého“	34–36
2.6 Zdeslav III. zachránce Olomouce? Původ majetků rodu na Olomoucku	36–38
2.7 Albrecht I. Zakladatel moravské odnože rodu a jeho neklidný život	38–39
2.8 Otázka založení hradu Moravského Šternberka, stejnojmenného města a rozsah Albrechtových držav ke konci jeho života	39–41
2.9 Kariéra Jaroslava III. ve spojení se Závěsem z Falkenštejna	41–43
2.10 Jaroslavovo panství	44
2.11 Pražský a kladský purkrabí Zdeslav IV. a jeho vyobcování z církve	44–47
3 Léta zvrátů	48
3.1 Stručný nástin situace v zemi v letech 1306–1310	48
3.2 Opory moci Jindřicha Korutanského	48–49
3.3 Politická orientace pánů ze Šternberka a její možné příčiny	49–52

4	Šternberkové za vlády prvních Lucemburků—vláda Janova	53
4.1	Stručný nástin situace v zemi v době nástupu Jana Lucemburského	53
4.2	Příslušnost Zdeslava ze Šternberka ke skupině Jindřicha z Lipé a její příčiny a jeho angažovanost ve prospěch tohoto uskupení	53–56
4.3	Zdeslavova majetková základna	56–57
4.4	Otázka původu Zdeslava ze Šternberka	57–58
4.5	Otázka účasti Zdeslava ze Šternberka na vídeňských dohodách z 27. 12. 1317	58–59
4.6	Nepřítomnost Zdeslava u dvora Jana Lucemburského	60
4.7	Zdeslavův nejstarší syn Jan I. a jeho krátká církevní dráha	60–61
4.8	Ješek z Chlumce	61
5	Šternberkové za vlády prvních Lucemburků—vláda Karlova	62
5.1	Karlova politika a z ní plynoucí příležitosti pro naši šlechtu	62
5.2	Zdeněk ze Šternberka ve službách Karla IV. a jeho aktivity po konci dvorské dráhy	62–64
5.3	Zdeňkova majetková základna	64–65
5.4	Stručná zmínka o Zdeňkově bratru Petrovi III.	65
5.5	Jaroslav III. a jeho veřejné aktivity	65–66
5.6	Jaroslavova majetková základna	66–67
5.7	Jan ze Zlenic a jeho skromný majetek	67
5.8	Proč Jana ze Zlenic řadím mezi konopišťské Šternberky	68
5.9	Jan II. z Chlumce a jeho majetková základna	68–70
5.10	Rekonstrukce velikosti chlumeckého panství	70
	Závěr	71–72
	Prameny	73–74
	Literatura	75–78

Seznam zkratek

AČ	Archiv český
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
FHB	Folia Historica Bohemica
FRB	Fontes rerum bohemicarum
HaG	Heraldika a genealogie
HD	Hospodářské dějiny
HusT	Husitský Tábor. Sborník Husitského muzea
MalK	Malovaný kraj
MaVP	Muzejní a vlastivědná práce. Časopis společnosti přátel starožitností
MHB	Mediaevalia Historica Bohemica
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RI	Regesta imperii
SAP	Sborník archivních prací
SH	Sborník historický
SSH	Středočeský sborník historický
StM	Střední Morava. Kulturně historická revue
SVS	Středočeský vlastivědný sborník

ÚVOD

V nedávné době i v současnosti byly napsány monografie zabývající se našimi méně i více významnými šlechtickými rody. Pro ilustraci uvedu např. práce o pánech z Rýzmburka,¹ ze Sovince,² z Gutštejna³ nebo o pánech ze Strakonic.⁴ Doposud však podle mého názoru chybí práce, která by se soustavněji pokusila zpracovat historii českých Šternberků i jejich předků Divišovců, ačkoli tento rod patřil už od knížecích dob k těm přednějším. Proto jsem se rozhodl, v rámci mých skromných možností, zpracovat z hlediska délky jeho existence nepatrnou výšeč postihující období poslední třetiny 12. století do doby vlády císaře Karla IV. (1346–1378).

Ve sledovaném období mi šlo především o to, abych postihl původ společenského postavení, moci, vlivu a bohatství Divišovců, které po nich zdělili jejich potomci páni ze Šternberka. U Divišovců i Šternberků jsem se také snažil sledovat původ jejich majetkové základny a samozřejmě také osudy jednotlivých členů rodu. V neposlední řadě jsem se snažil také rozplést předivo příbuzenských vztahů uvnitř rodu. Musím však přiznat, že to vždy nepatřilo k nejsnadnějším úkolům. Některé soudy přiřazující toho nebo onoho jedince k té či oné větvi rodu nebo události tak mohou vyvolat i nesouhlas.

Při psaní této práce mi pomohl *Ottův slovník naučný*, ve kterém je cenný přehled genealogie Divišovců a jednotlivých šternberských větví od Františka Palackého.⁵ Ten přináší divišovskou a šternberskou genealogii i ve své práci *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*.⁶ Zapomenout však nelze z téhož důvodu ani na *Riegerův slovník naučný*.⁷ V minulém století pak vzniklo několik prací, ze kterých bylo možné dále vycházet. V první řadě to byla kniha Antona Rolledera *Die mährischen Herren von Sternberg*.⁸ Jak už název vypovídá, věnoval autor zásadní pozornost moravské větvi rodu. Neopomněl však zmínit, že rod moravských Šternberků je původem z Čech a kdo ze Šternberků majetky na Moravě získal. Další prací pak nemůže být nic jiného než dílo Augusta Sedláčka *Hrady, zámky a tvrze*

¹ Velímský, Tomáš: Hrašišici: páni z Rýzmburka (dále jen Hrašišici), Praha 2002.

² Papajík, David: Páni ze Sovince. Dějiny rodu moravských sudích, Praha 2005.

³ Jánský, Jiří: Hroznatovci a páni z Gutštejna, Domažlice 2009.

⁴ Svoboda, Miroslav: Páni ze Strakonic: vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů (dále jen Páni ze Strakonic), Praha 2010.

⁵ Ottův slovník naučný (dále jen Ottův slovník) XXIV., Praha 1905, s. 777–780.

⁶ Palacký, František: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě (dále jen Dějiny), I., Praha 1939, s. 544–545.

⁷ Riegerův slovník naučný (dále jen Riegerův slovník) IX., Praha 1872, s. 146–147.

⁸ Rolleder, Anton: Die mährischen Herren von Sternberg (dále jen Die mährischen Herren), 1901.

království českého.⁹ Z něho můžeme získat povědomí o historii, členech a majetcích rodu Šternberků. Z poválečných prací se pak genealogie prvních Divišovců a Šternberků připomíná v díle Rudolfa Bačkovského.¹⁰ Ten však více pozornosti Šternberkům vzhledem k zaměření práce i na další šlechtické rody věnovat nemohl. Nejnověji se šternberské tematice v období středověku souvisleji věnoval Zdeněk Pokluda ve své práci *Rod Šternberků na Moravě*.¹¹ Svou pozornost však zaměřil především na moravskou část rodu. Přinesl genealogie všech jeho linií, a tedy pomohl osvětlit jeho příbuzenské vazby. Tím ale neskončil, protože se zabýval i vývojem majetkové základny moravských Šternberků a také osudy některých příslušníků rodu. Připomněl také, že Šternberkové přišli na Moravu z Čech a neopomenul zmínit majetkový průnik české linie na Moravu v polovině 14. století.

Události vlády Soběslava I.(1125–1140) zachytil neznámý *První pokračovatel Kosmův*. Mohl to být kanovník vyšehradské kapituly. Jeho letopis začíná poslední větou z Kosmovy kroniky, a pak rok za rokem zaznamenává události z politických, církevních a kulturních dějin. Na rozdíl od Kosmy ho zajímala především současnost, takže psal hlavně o událostech, jichž byl sám svědkem, nebo o kterých mu vyprávěli účastníci. Autor letopisu byl velkým příznivcem Soběslava I.¹² Na počátku 14. století vzniká z pera zbraslavského opata Oty *Zbraslavská kronika*, která má za cíl oslavit zakladatele tohoto kláštera Václava II.(1283–1305). Po Otově smrti v jejím psaní pokračoval mnich a později opat Petr, nazývaný podle původu Žitavský. Petr se stavěl kriticky k Janovi Lucemburskému, jemuž zazlíval zejména vysávání církevních a královských statků a jeho cizí původ. Naopak kladně hodnotil jeho ženu Elišku Přemyslovnu a byl také obhájcem přemyslovské tradice. Při získávání informací měl tu výhodu, že se pohyboval na královském dvoře. Zbraslavská kronika jako celek postihuje období let 1278–1338.¹³ V době vlády Karla IV. napsali svoji kroniku Přibík z Radenína řečený Pulkava a František Pražský. Přibíkova kronika začíná zmatením jazyků při stavbě babylonské věže a pokračuje příchodem Slovanů do Čech. Autor čerpal z Kosmovy kroniky a také z Vincencia¹⁴ a Jarlocha.¹⁵ Karel si ke psaní vybral Přibíka, aby dotýčný oslavil

⁹ Zejména Sedláček, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého* (dále jen *Hrady*), I., V., XV., Praha.

¹⁰ Bačkovský, Rudolf: *Bývalá česká šlechta předbělohorská a pobělohorská na svých sídlech v Čechách a na Moravě a ve svých znacích* (dále jen *Bývalá česká šlechta*), Praha 1948, s. 131, 369.

¹¹ Pokluda, Zdeněk: *Rod Šternberků na Moravě*, in: *Zlínsko od minulosti k současnosti* (dále jen *Rod*) 10, 1991, s. 117–158.

¹² Tamtéž, s. 557.

¹³ Bobková, Lenka: *Velké dějiny*, IV. b, Praha–Litomyšl 2003, s. 201–202.

¹⁴ Letopisec doby krále Vladislava II. Ličil české dějiny od smrti knížete Soběslava I. (1125) a nástupu Vladislava II. na trůn (1140) do roku 1167. Bláhová, Marie: *Velké dějiny I.*, Praha–Litomyšl 1999, s. 633.

¹⁵ Svým letopisem navazuje na nedokončený letopis Vincenciův. Dále podchytil konec vlády Vladislava II. a další události až do doby královské korunovace Přemysla Otakara I. Tamtéž, s. 680.

jeho vládu. Kronika je dovedena do roku 1330.¹⁶ František Pražský začal psát svoji kroniku na přání biskupa Jana IV. z Dražic, jehož byl zpovědníkem. Jemu také věnoval první recenzi svojí kroniky. Se psaním přestal po biskupově smrti (kol. 1343). Asi po deseti letech přistoupil k přepracování svého díla. To ještě doplnil o třetí knihu, přičemž došel až do roku 1353. Druhou redakci pak věnoval císaři Karlovi. František při psaní svého díla často vycházel ze Zbraslavské kroniky.¹⁷ Jako pramen lze využít i Hájkovu *Kroniku českou* (1541). Václav Hájek z Libočan se však dopouštěl svévolného vymýšlení historických událostí.¹⁸ Čím hlouběji šel do minulosti, tím více se mu otevíralo pole pro jeho fantazii.¹⁹ Vedle svojí představivosti však Hájek vycházel také ze starších českých kronik, tj. z Dalimilovy kroniky, Zbraslavské kroniky, prostudoval si i kroniky Karlovy doby, kroniku Vavřince z Březové nebo *Kroniku českou* od Eneáše Silvia Piccolominiho.²⁰ Měl také k dispozici úřední prameny, tedy výpisy ze zemských desek. Jeho *Kronika česká* proto ve výsledku obsahuje jak věrohodná a verifikovatelná fakta, tak zároveň výmysly nebo nerozpoznané omyly.²¹ A konečně řadu narativních pramenů, ze kterých bylo možné čerpat, zakončuje druhý díl *Diadochu* Bartoloměje Paprockého (1602). V něm se autor zaměřil na panský stav Českého království. Jestliže se snad Hájek na první pohled ve větší míře zabývá hlavně líčením českých dějin než vznikem šlechtických rodů a jejich erbů, tak u Paprockého je naopak šlechta přímo nosným tématem. Líčení o všech zaznamenaných rodech většinou začíná zmínkou o jejich původu a heraldické rodové pověsti.²² Bartoloměj při psaní hojně čerpal z Hájkova díla, ale sám už žádné nové fabulace nevymýšlel.²³

Na prvním místě mezi užitými diplomatickými prameny naší provenience je třeba uvést *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále jen CDB), který patří k základním edicím diplomatického materiálu českých zemí.²⁴ Obsahuje jak listy, tak listiny, mandáty a úřední knihy.²⁵ První tři díly, tedy CDB I., II., III. 1., vydal Gustav Fridrich.²⁶

¹⁶ Bobková, Lenka: Velké dějiny IV. b, Praha–Litomyšl, s. 204.

¹⁷ Tamtéž, s. 202.

¹⁸ Koldinská, Marie: Život a dílo velkého fabulátora (dále jen Život), in: Falza a podvody české historie, Praha 2001, s. 46.

¹⁹ Vorel, Petr: Rodové heraldické pověsti jako prostředek mezigeneračního přesunu informace ve šlechtickém prostředí českých zemí v 16. století (dále jen Rodové heraldické pověsti), in: Paměť urozenosti, Praha 2007, s. 63.

²⁰ Koldinská, Marie: Život, in: Falza a podvody české historie, Praha 2001, s. 47.

²¹ Tamtéž, s. 49.

²² Vorel, Petr: Rodové heraldické pověsti, in: Paměť urozenosti, Praha 2007, s. 65.

²³ Tamtéž, s. 65.

²⁴ Maráz, Karel: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Připomenutí historie a současný stav (dále jen *Codex*), in: Slovenská archivistika 42, 2007, č. 2, s. 78.

²⁵ Tamtéž, s. 82.

²⁶ Fridrich, Gustav (ed.): CDB I., (léta 805–1197). Pragae 1904–1907; Fridrich, Gustav (ed.): CDB II., (1198–1230), Pragae 1912. Fridrich, Gustav (ed.): CDB III., (1231–1238, Maii), Pragae 1943.

V jeho pozůstalosti (zem. 1943) však zůstalo tolik materiálu, že mohl být vydán i druhý svazek třetího dílu, a to díky Zdeňku Kristenovi. Ten postihuje období let 1238–1240.²⁷ Třetí díl dokončil Jan Bystřický.²⁸ Hlavními Fridrichovými pokračovateli se stali Jindřich Šebánek a Sáša Dušková. Společně vydali čtvrtý a pátý díl, které postihují období let 1241–1278.²⁹ Oba vědci přispěli k velkému obohacení diplomatického materiálu. Šebánek navíc prohloubil úroveň metodiky studia materiálu a falza zařadil chronologicky do řady pravých listin. Fridrich je naopak otiskoval na konci CDB.³⁰ Čtvrtý svazek pátého dílu dokončila S. Dušková s Vladimírem Vašků (1993).³¹ První svazek CDB VI. vyšel roku 2007, s vročením 2006.³² Postihuje dobu interregna, tedy léta 1278–1283, druhý svazek (dokončuje se) obsahuje hlavně rejstříky.³³ Sedmý díl má ve třech svazcích zabírat dobu od nástupu Václava II. (1283) do vymření Přemyslovců (4. srpna 1306). Osmý díl pak přinese materiál o létech 1306–1310. A konečně devátý díl má obsahovat formulářové sbírky.³⁴ Další pramennou edici představují *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále jen RBM).³⁵ Ta začal vydávat pražský městský archivář Karel Jaromír Erben (1855). Tehdy byla náhražkou za dosud neexistující Český diplomatář (CDB).³⁶ První díl zachycuje léta 600–1253. Velkou část práce ale odvedl Josef Emler, který vydal druhý až čtvrtý díl pojímající dobu od nástupu Přemysla Otakara II. (1253) do počátku vlády Karla IV. (1346).³⁷ Pátý díl rozdělený na pět svazků začíná rokem 1346, a končí rokem 1355.³⁸ Následující pokračování bylo dovedeno do roku 1358.³⁹ Poslední, tedy sedmý díl RBM, byl doveden od roku 1358 do roku 1363. Jeho

²⁷ Maráz, Karel: Codex, in: Slovenská archivistika 42, 2007, č. 2, s. 83.

²⁸ Bystřický, Jan (ed.): CDB III. 3. (Acta spuria et additamnetta 1231-1240), Olomucii 2000; Bystřický, Jan (ed.): CDB III. 4. (Indices), Olomucii 2000.

²⁹ Šebánek, Jindřich, Dušková, Sáša: (edd.): CDB IV.1. (1241–1253), Praha 1962; Šebánek, Jindřich, Dušková, Sáša (edd.): CDB IV.2. (Indices), Praha 1965; Šebánek, Jindřich, Dušková, Sáša (edd.): CDB V.1. (1253–1266), Praha 1974; Šebánek, Jindřich, Dušková, Sáša (edd.): CDB V.2. (1267–1278, 26 augustii), Praha 1981; Šebánek, Jindřich Dušková, Sáša (edd.): CDB V.3. (Series regestorum), Praha 1982.

³⁰ Maráz, Karel: Codex, in: Slovenská archivistika 42, 2007, č. 2, s. 85.

³¹ Dušková, Sáša, Vašků, Vladimír (edd.): CDB V.4. (Indices), Praha 1993.

³² Maráz, Karel: Codex, in: Slovenská archivistika 42, 2007, č. 2, s. 86.

³³ Sviták, Z., Krmíčková, H., Krejčíková, J., Nechutová, J (edd.): CDB VI.1. (1278, 27. augustii–1283 mai 10), Praha 2006.

³⁴ Tamtéž, s. 86.

³⁵ Regest je výtah z písemnosti, který obsahuje základní údaje příslušného textu.

³⁶ Maráz, Karel: c. d., s. 80.

³⁷ Emler, Josef (ed.): RBM II., (1253–1310), Pragae 1882; Emler, Josef (ed.): RBM III., (1311–1333), Pragae 1890; Emler, Josef (ed.): RBM IV., (1333–1346), Pragae 1892.

³⁸ Rynešová, Blažena (ed.): RBM V.1. (1346–1348), Praha 1957; Rynešová, Blažena (ed.): RBM V.2. (1348–1350), Praha 1960; Zachová, Jana (ed.): RBM V.3. (1350–1352); Dolní Břežany 2000; Zachová, Jana (ed.): RBM V.4. (1352–1355), Dolní Břežany 2004; Zachová, Jana, Spěváček, Jiří (edd.): RBM V.5. (Indices), Dolní Břežany 2005.

³⁹ Mendl, Bedřich (ed.): RBM VI.1.,2. (1355–1358), Praha 1928–1929; Mendl, Bedřich RBM VI.3. (Indices), Praha 1954.

vydavatelé byli Bedřich Mendl a Marie Linhartová.⁴⁰ Pokud bychom chtěli srovnávat RBM s CDB, tak lze konstatovat, že bohatší diplomatický materiál skýtá Český diplomatář, tedy CDB.⁴¹ *Archiv český* (dále jen AČ) začal vydávat František Palacký (1840). Ten chtěl svoje dílo pojmut jako velkou rozsáhlou řadu obsahující edice českých rukopisů, listů, listin a dalších písemností vztahujících se zejména k 15. a 16. století.⁴² Lze v něm nalézt např. výběry ze sněmovních zápisů v Českém království, různé zápisy měst, klášterů, šlechtických rodů nebo výpisy z dvorských a zemských desek.⁴³ Nejstarší zaznamenané zápisy, konkrétně ze zemských desek, ale pocházejí z konce 13. století.⁴⁴ Antonín Boček začal vydávat (1836) *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále jen CDM), tedy moravský diplomatář. V CDM byly Bočkem vydávány nejstarší moravské listinné záznamy.⁴⁵ V nich se mu podařilo postihnout dobu od roku 396 až po vymření Přemyslovců (1306). Autor však do svého díla vnesl četná falza, která sám vymyslel. Ke zkvalitnění CDM došlo až díky Bočkovým pokračovatelům, kteří pracovali na dalších svazcích.⁴⁶ *Fontes rerum Bohemicarum* (dále jen FRB) je edice, která poprvé vyšla roku 1873. Jak napovídá její název, obsahuje prameny k našim dějinám. Lze v ní nalézt např. legendy o světcích,⁴⁷ kroniky doby přemyslovské,⁴⁸ lucemburské,⁴⁹ husitské,⁵⁰ poděbradské,⁵¹ letopisy⁵² či akta kostnického koncilu. *Pozůstatky desk zemských království Českého roku 1541 pohořelých* (dále jen Pozůstatky) vydal Josef Emler ve dvou dílech (1870, 1872). Desky zemské vznikly za vlády Přemysla Otakara II., přičemž z počátku byly asi pomocnými písemnými záznamy zemského písaře. Během doby se pak proměnily ve veřejné knihy.⁵³ Patrně se již od počátku dělily na desky půhonné, tj. pro věci trestněprávní a desky trhové týkající se převodů nemovitostí. Za Karla IV. vznikly ještě desky zápisné (větší a menší), do kterých se zapisovaly dluhy a v polovině 15. století ještě

⁴⁰ Linhartová, Marie, Mendl, Bedřich (edd.): RBM VII.1. (1358–1359), Praha 1954; Linhartová, Marie, Mendl, Bedřich (edd.): RBM VII.2. (1359–1360), Praha 1955; Linhartová, Marie, Mendl, Bedřich (edd.): RBM VII.3. (1360–1361), Praha 1958; Linhartová, Marie, Mendl, Bedřich (edd.): RBM VII.4. (1361–1362), Praha 1961; Linhartová, Marie, Mendl, Bedřich (edd.): RBM VII.5. (1362–1363), Praha 1963.

⁴¹ Maráz, Karel: Codex, in: Slovenská archivistika 42, 2007, č. 2., s. 85.

⁴² Chobot, Karel: Na čem stojíme, aneb Archiv český, in: Palackého cesta. Pohledy na život činnost Františka Palackého a lidí mu blízkých, Olomouc 1998, s. 107.

⁴³ Tamtéž, s. 108.

⁴⁴ AČ II., s. 332, č. 1, 2, 3, 4, 5.

⁴⁵ Čechura, Jaroslav: O podivném vítězství nad Mongoly (dále jen O podivném vítězství), in: Falza a podvody české historie, Praha 2001, s. 94.

⁴⁶ Hlaváček, Ivan: Vademecum pomocných věd historických (dále jen Vademecum), Praha 1988, s. 187.

⁴⁷ Např. Cyrilometodějské legendy, Život sv. Prokopa, Život sv. Ludmily a sv. Václava aj.

⁴⁸ Kosmova kronika.

⁴⁹ Zbraslavská kronika, Kronika Beneše z Weitmile, Kronika Františka Pražského aj.

⁵⁰ Kronika Vavřince z Březové a Bartoška z Drahonice.

⁵¹ Kronika Eneáše Silvia Piccolominiho.

⁵² Např. Kanovník vyšehradský, Mních sázavský, Jarloch aj.

⁵³ Hlaváček, Ivan: Vademecum pomocných věd historických (dále jen Vademecum), Praha 1988, s. 232.

desky památné.⁵⁴ České zemské desky se zachovaly až od roku 1541, protože toho roku jich valná většina kromě kvaternu půhonného z let 1316–1320 a jednoho běžného svazku shořela při požáru na Malé straně a Hradu.⁵⁵ *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296)* (dále jen Formulář) vydal roku 1903 Jan Bedřich Novák. Formulářové sbírky se v našem prostředí v hojně míře objevují od druhé poloviny 13. století, a to nejen v královském prostředí, ale dle tohoto konkrétního příkladu i v prostředí pražském biskupském.⁵⁶ Tyto sbírky v podstatě obsahují soubory listů nebo listin s vynecháním některých konkrétních údajů, tj. např. titulace, datace, adresa, jména apod. Sestavovány byly za různými účely, nejčastěji jako kancelářské pomůcky většinou soukromého rázu, z písemností shromážděných u té které instituce.⁵⁷ *Regesta imperii* (dále jen RI) patří mezi diplomatické prameny zahraniční provenience. U jejich vzniku stál Johann Friedrich Bohmer. Tato edice obsahuje listiny vydané středověkými římskými císaři a králi nebo i jinými vydavateli, a to za předpokladu, že se vztahují k římským dějinám.⁵⁸ Nejstarší listiny, které lze v této edici najít pocházejí už ze 7. století,⁵⁹ přičemž tato edice zatím došla až k císaři Maxmiliánu I. (zem. 1519).⁶⁰

Tato práce vznikala nejprve shromážděním a následným studiem dostupné obecně historické literatury, monografií věnovaných šlechtickým rodům či osobnostem, článků nebo studií v historických sbornících a časopisech, vážících se nějakým způsobem k danému tématu. Následně bylo nutné kriticky zhodnotit informace získané z literatury a pramenů formou jejich vzájemné komparace.

Výsledná práce je pak spojením a následnou interpretací výpovědní hodnoty narativních a diplomatických pramenů v kombinaci s historickou literaturou nebo studii.

⁵⁴ Tamtéž, s. 233.

⁵⁵ Tamtéž, s. 234.

⁵⁶ Hlaváček, Ivan: *Vademecum*, Praha 1988, s. 231–232.

⁵⁷ Tamtéž, s. 195.

⁵⁸ Tamtéž, s. 179.

⁵⁹ RI I, č. 2i.

⁶⁰ RI XIV, č. 10576.

1. Počátky rodu–Divišovci

1.1 Vznik šlechty podle teorie družiny

V roce 935 nastoupil na pražský trůn kníže Boleslav I. (935–972). Přemyslovci tehdy ovládali pouze svoji středočeskou doménu, ale novému knížeti se podařilo podmanit si celé Čechy. Během jeho vlády se z přemyslovské družiny stala velkodružina, čítající 2000–3000 bojovníků (*milites*). Všichni bojovníci si však nebyli rovni, což dokládá jejich rozdělení na bojovníky prvního a druhého řádu. Mezi bojovníky druhého řádu (*milites secundi ordinis*), kteří se stali jedním ze základů budoucí nižší šlechty, patřili řadoví bojovníci, nesvobodní ministeriálové⁶¹ nebo vybraní knížecí sedláci. Bojovníci prvního řádu (*milites primi ordinis*), jak napovídá označení, patřili k nej přednějším bojovníkům a řadili se mezi urozené. Jejich urozenost (*nobilitas*) pramenila z jejich služby knížeti, statečnosti, oddanosti a bohatství. Takto velkou a vnitřně členěnou družinu využíval Boleslav I. nejen k obraně svého území, ale i k expanzi do okolních zemí, zejména do Polska. Na přelomu 10. a 11. století však nastal zlom. Došlo totiž k vnitřnímu zpevnění piastovského státu, Přemyslovci ztratili dobytá území, a tak české knížectví už více nemohlo žít z kořistění a výbojů. K uživení knížete a jeho věrných nyní museli postačit domácí zdroje. Tento fakt se dotkl i knížecí velkodružiny. Ta se začíná početně zmenšovat a zrychluje se proces jejího sociálního členění. Bojovníci prvního řádu se začínají měnit ve správní aparát v jednotlivých provinciích, kde vymáhají platy, pokuty či služby, nebo zaujímají úřady na panovnickém dvoře. Jako významný politický element získávají rysy dědičné urozenosti (*nobilitas*) a stává se z nich zemská šlechta. Tito, nyní již *comites*, *nobiles* či *procures*, tvoří základ pro vyšší vrcholně středověkou šlechtu. Tou však v této době (11. st.) samozřejmě ještě nejsou, protože se živí získáváním podílu ze státního důchodu a ne příjmy ze svých vlastních dědičných pozemků. Spojení mezi touto raně středověkou šlechtou a šlechtou vrcholně středověkou je však patrné.⁶²

1.2 Praotec rodu Divišovců Diviš I. a jeho syn Diviš II.

Praotcem rodu Divišovců má být Diviš (I.), po němž získal celý rod svoje jméno. Tento názor zastával už František Palacký.⁶³ Diviš patřil mezi důvěrníky a tedy i přívržence

⁶¹ Ti za poskytování vojenské služby užívali přidělenou půdu. Zemlička, Josef: Čechy v době knížecí (dále jen Čechy), Praha 1997, s. 50–51.

⁶² Tamtéž, s. 36–37, 39, 41, 42, 51, 141, 171, 200.

⁶³ Palacký, František: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě (dále jen Dějiny) I, Praha 1939, s. 545.

knížete Soběslava I. (1125–1140).⁶⁴ Proto když si Soběslav roku 1130 při své cestě z Kladska na Moravu všiml podezřelého chování dvou bojovníků ze svého doprovodu, patřil Diviš mezi dva věrné předáky, které si kníže povolal a poručil jim oba podezřelé ze spiknutí proti svojí osobě zajmout a přivést. O tom nám přináší zprávu vyšehradský kanovník.⁶⁵ Zpráva tohoto letopisce je ostatně jediný záznam, který o tomto Divišovi máme k dispozici. Proto ani nevíme, kdo byli jeho rodiče nebo zda měl nějaké sourozence. Cennější pro nás je ale fakt, že Diviš je kanovníkem řazen mezi *comites*.⁶⁶ Tímto termínem byla tehdy (1130) označována jen elita mezi urozenými, nezřídka pak kasteláni.⁶⁷ To je neklamné znamení toho, že předkové Divíše I. patřili k bojovníkům prvního řádu a že se po generace pohybovali v okolí knížete a knížecího trůnu. Právě potomci takovýchto rodů byli Přemyslovci dosazováni do čelných pozic v hradském správním aparátu.⁶⁸ Nedostatek pramenů nám však nedovoluje určit kde, jak dlouho a z pověření kterého Přemyslovce Diviš I. svůj kastelánský úřad vykonával. Nevíme ani, kdy zemřel. Podle F. Palackého měl mít jediného syna neznámého jména.⁶⁹ Tímto neznámým synem by snad mohl být Divišův stejnojmenný potomek, tedy Diviš II. Dá se tak usuzovat z darovací listiny velmože Časty vydané v letech 1170–1172,⁷⁰ v jejíž svědečné řadě je uveden šlechtic Zdeslav (I.), který patřil do divišovského rodu a byl vnukem Divíše I.⁷¹ Ten je zapsán jako *filius Diuis castellanus de Satec*, tedy syn Divíše a kastelán žatecký. Pokud měl tedy Palacký pravdu a mezi Divišem I. a Zdeslavem (I.)⁷² byl ještě jeden Divišovec, tedy syn Divíše I., tak to mohl být právě ten Diviš (II.), ke kterému se hlásí velmož Zdeslav ve výše zmíněné darovací listině. O Diviši II. jinak nemáme vůbec žádné zprávy, což je pravděpodobně způsobeno jeho smrtí v mladém věku. Sám ale stačil zanechat čtyři mužské dědice, totiž Zdeslava I., Divíše III., Bohutu I. a Jindřicha I., kteří tvořili třetí generaci rodu.⁷³

⁶⁴ Žemlička, Josef: Kastelán Blah a jeho rod (dále jen Kastelán), in: Muzejní a vlastivědná práce. Časopis společnosti přátel starožitností (dále jen MaVP) 35, 1997, č. 4, s. 196; Bláhová, Marie: Velké dějiny zemí Koruny české (dále jen Velké dějiny) I, Praha–Litomyšl 1999, s. 545; FRB II, s. 208.

⁶⁵ FRB II, s. 207–212; Bláhová, Marie: Velké dějiny I, Praha–Litomyšl 1999, s. 545.

⁶⁶ FRB II, s. 208.

⁶⁷ Žemlička, Josef: Kastelán, in: MaVP 35, 1997, č. 4, s. 196.

⁶⁸ Týž: O „svobodné soukromosti“ pozemkového vlastnictví (K rozsahu a kvalitě velmožské držby v přemyslovských Čechách) (dále jen O „svobodné soukromosti“), in: Český časopis historický (dále jen ČČH) 107, 2009, č. 2, s. 282–283; Týž: Praha, paní Čech, in: Přemyslovci: budování českého státu (dále jen Přemyslovci), Praha 2009, s. 181.

⁶⁹ Ottův slovník naučný (dále jen Ottův slovník) XXIV., Praha 1905, s. 777

⁷⁰ CDB uvádí jako rok vydání listiny ca rok 1170. CDB I, s. 224, č. 251. RBM uvádí jako rok vydání listiny ca rok 1172. RBM I, s. 149, č. 337.

⁷¹ Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 777.

⁷² Vedle Zdeslava byli Divišovými vnuky ještě Bohuta I., Diviš III. a Jindřich I.

⁷³ Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 777.

Všichni její příslušníci využili svoji příslušnost k vedoucí politické vrstvě a obsadili nejvyšší zemské či dvorské úřady nebo přední místa v hradském správním ústrojí.⁷⁴

1.3 Kariéra Zdeslava I. Jeho kastelánství a komornictví

Bezpochyby nejúspěšnějším ze všech bratří byl nejstarší Zdeslav (I.), který se v pramenech připomíná nejdříve (1167) a také nejdříve umírá (1184/1185). O zbylých sourozencích máme záznamy nejdříve od první poloviny 80. let 12. století (1183), přičemž umírají až v prvním a druhém desetiletí století následujícího. Zdeslav začínal svoji kariéru jako hradský správce (kastelán) v Kouřimi, jak nám dokládá svědečná řada listiny vydané roku 1167 Vladislavem II. (1140–1172) ve prospěch litomyšlského kláštera.⁷⁵ Knížata však nerada dlouho ponechávala vysoké úřady, a to zejména kastelánie, jedné osobě, aby dotyčný nestačil pevně majetkově či osobními kontakty srůst se svou oblastí. Proto docházelo k obměňování osob zastávajících vysoké úřady a takový velmož pak mohl během svoji kariéry zastávat vícero hodností.⁷⁶ Přesto však již v této době systém rotace slábl a docházelo někdy i k celoživotnímu setrvání ve významných úřadech.⁷⁷ To byl případ i Zdeslava I., kterému se podařilo po kouřimské epizodě (1167) doživotně (zem. 1184/1185) zakotvit v severozápadních Čechách, kde se stal kastelánem v Žatci (1170–1172).⁷⁸ Přemyslovci totiž nemohli systém obměňování (rotace) velmožů ve významných a vlivných úřadech uplatňovat donekonečna. V cestě jim stály společné zájmy nejmocnějších rodů, které usilovaly o držení důležitých úřadů a hodností. Proto ani poté, co nastaly po odstoupení Vladislava II. (1172) boje o trůn a rychle se střídali panovníci, nedocházelo často ke změnám v držení předních beneficií.⁷⁹ Nemnozí schopní jedinci, mezi kterými byl i Zdeslav, dokázali naopak svoje důstojenství v těchto neklidných dobách ještě rozhojnit. Tento velmož roku 1175 získal od knížete Soběslava II. (1173–1178) úřad komorníka (*camerarius*)⁸⁰ a soustředil ve svých

⁷⁴ Vaníček, Vratislav: Předpoklady a formování šlechtické „obce českého království“, in: Mediaevalia Historica Bohemica (dále jen MHB) 1, 1991, s. 21–22.

⁷⁵ CDB I, s. 412, č. 399. Tato listina je falzem z mladšího 12. století. Potvrzuje a rozšiřuje držbu litomyšlského kláštera. Není proto nutné pochybovat o pravosti základních údajů listiny, tj. i o existenci Zdeslavova kastelánství v této době. Církevní instituce totiž tehdy takto dodatečně „zlistiňovaly“ ústní prohlášení právních pořízení kvůli zajištění větší bezpečnosti dosaženého stavu. Hlaváček, Ivan: Vademecum, Praha 1988, s. 193–194.

⁷⁶ Žemlička, Josef: Čechy, Praha 1997, s. 181; Týž: Přemyslovci, Praha 2009, s. 190.

⁷⁷ Týž: Ke zrodu vrcholně feudální „pozemkové“ šlechty ve státě Přemyslovců (dále jen Ke zrodu), in: Časopis Matice moravské (dále jen ČMM) 109, 1990, č. 1, s. 24.

⁷⁸ CDB uvádí jako datum vydání listiny dosvědčující jeho kastelánství ca rok 1170. CDB I, s. 224, č. 251. RBM uvádí jako datum vydání listiny dosvědčující jeho kastelánství ca rok 1172. RBM I, s. 149, č. 337.

⁷⁹ Žemlička, Josef: Omnes bohemi. Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě (dále jen Omnes), in: MHB 3, 1993, s. 127. Význam beneficium mohl zahrnovat jak úřad, tak dar, výnos, léno, statek nebo dobrodíní. Týž: Kasteláni, vilikové a benefícia v netransformované transformaci (dále jen Kasteláni), in: ČČH 106, 2008, č. 1, s. 128.

⁸⁰ Kastelánství žatecké držel od vlády Vladislava II.

rukou nebývalou moc.⁸¹ Zařadil se tak po bok např. Vítka Prčického, předka Vítkovců. Vítek se stal za Vladislava II. stolníkem (1169), kterým byl i za Soběslava II. (1175, 1177), načež od něj získal ještě kastelánský úřad v Kladsku (1177). Pravděpodobně od knížete Bedřicha (1172–1173, 1178–1189) mu byl svěřen i kastelánský úřad v Práchni.⁸²

Ve druhé polovině 12. století se již profilují úřady spojené s chodem knížecího dvora a s čestnou službou a úřady s celozemským dosahem.⁸³ Důležitost komorníka, který stanul v čele druhé skupiny úřadů, spočívala v jeho úkolu spravovat knížecí komoru, což bylo místo, kde se shromažďovaly knížecí příjmy a odkud se platily výdaje.⁸⁴ Komora se měla nacházet v dosahu knížete, proto se komorník pohyboval v okolí panovníka, což mělo za následek, že byl častěji obdarováván.⁸⁵ Zdeslavovi však z titulu jeho funkce přináležela i soudní role při knížecím soudu.⁸⁶ Divišovec si však komornictví dlouho neužil. Naposledy je v úřadu zaznamenán v únoru 1177, kdy svědčí při obdarování kladrubského kláštera knížetem Soběslavem II.⁸⁷ Krátce nato byl knížetem úřadu zbaven a jeho místo zaujal Heřman z mocného rodu Markvarticů,⁸⁸ což dokládá svědečná řada listiny vydané 12. března 1177, ve které je jako *camerarius* označen již Heřman (*Hermannus*).⁸⁹ Co však Zdeslavovi zůstalo a podržel si i po pádu knížete Soběslava II. (1178)⁹⁰ a nástupu Bedřicha (1172–1173, 1178–1189), bylo kastelánství v Žatci, které držel nepřetržitě od konce vlády Vladislava II. (1170–1172). Tamním hradským správcem byl tedy ca 15 let, protože ještě roku 1184/1185 je prameny označován jako *comes Sacensis*.⁹¹ Po tomto roce zemřel, protože už o něm nejsou žádné zprávy.

1.4 Význam kastelání v Žatci a Kouřimi. Povinnosti kastelána

Kouřimská a žatecká kastelánie, v jejichž čele Zdeslav kratší či delší dobu stál, patřily do soustavy správních hradů (*civitates*),⁹² kterými v jeho době bylo území Čech protkáno. Hrady v Čechách začal budovat už Boleslav I. (935–972) po té, co se mu je podařilo

⁸¹ CDB I, s. 244, č. 278.

⁸² Žemlička, Josef: Omnes, in: MHB 3, 1993, s. 127. CDB I, s. 218, č. 246, s. 219, č. 247, s. 244, č. 278, s. 246, č. 279, s. 247, č. 280.

⁸³ Týž: Čechy, Praha 1997, s. 184.

⁸⁴ Tamtéž, s. 170, 185.

⁸⁵ Tamtéž, s. 170; Vaníček, Vratislav: Rody pražských a nejvyšších českých komorníků 12. a 13. století (K utváření vztahu mezi šlechtou a monarchií v Čechách) (dále jen Rody), in: Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniaczymi i terytorialnymi w Polsce sredniowiecznej na tle porównawczym (dále jen Genealogia), Toruń 1987, s. 120.

⁸⁶ Žemlička, Josef: Čechy, Praha 1997, s. 185.

⁸⁷ CDB I, s. 246, č. 279.

⁸⁸ Vaníček, Vratislav: Rody, in: Genealogia, Toruń 1987, s. 117.

⁸⁹ CDB I, s. 247, č. 280; Novotný, Václav: České dějiny I, sv. III., Praha 1928, s. 16.

⁹⁰ Jako žatecký kastelán je za Soběslavovy vlády označen na listině vydané roku 1177. CDB I, s. 247, č. 280.

⁹¹ CDB I, s. 276, č. 305.

⁹² Tzv. hradska organizace.

ovládnout. V 11. století se funkce těchto hradů rozvinuly, takže začaly tvořit oporu státní správy, soudnictví, církevní organizace a přirozeně byly i vojenskými opěrnými body.⁹³ Mezi přední *civitates* náležely obě kastelánie, ve kterých velmož Zdeslav působil, přičemž o té žatecké se dá vedle Litoměřic hovořit jako o nejprřednější.⁹⁴ Právě kouřimský a žatecký správní obvod patřily mezi velmoži k nejvíce žádaným a předáci o ně neustále soupeřili.⁹⁵ Je to dáno nížinnou a tedy příznivou polohou obou oblastí pro lidské osídlení. Do těchto míst se potom logicky podle hustoty osídlení hromadil největší objem vybraných daní, důchodů i služeb.⁹⁶ Zdeslav jako kastelán (hradský správce) stál v hierarchii hradských úředníků v Kouřimi a Žatci nejvýše.⁹⁷ Jemu svěřovala knížata do rukou správu dotyčného území. To znamená, že měl na starost vybírání daní, příjmů, ukládání zemských robot, udržování obecného míru, velel vojsku celého hradského obvodu a také řídil hradské soudnictví.⁹⁸ To by samozřejmě bylo na jediného člověka příliš, proto měl k dispozici níže postavené úředníky.⁹⁹ Ti byli zapotřebí i proto, že kasteláni, aby si svoje postavení udrželi nebo ještě vylepšili, trávili více času po boku knížete než ve svém hradském obvodu.¹⁰⁰ Tak např. součástí hradské justice byli tzv. arcikněží, tedy představení hradských kostelů. Celníci, hajní, vilíkové, množství komorníků nebo lovčích fyzicky místo kastelána shromažďovali knížecí důchody, příjmy a na starosti měli i vlastní organizování zemských robot.¹⁰¹ Pokud kasteláni zrovna nebyli na cestách s knížetem při správě jeho země, sídlili ve 12. století ve dvorcích, které se nacházely v podhradích správních hradů.¹⁰²

1.5 Kastelánský úřad jako zdroj bohatství

Základem sociální nadřazenosti, moci a vlivu velmožských rodů, ze kterých byli vybírání kastelánové, byla hluboko do 12. století služba knížeti, jenž je povyšovala nad ostatní obyvatele země.¹⁰³ Za tu dostávali výnosné úřady, jako např. kastelánie. Podle analogií z Uher tehdy platilo, že dvě třetiny příjmů ze správních hradů patřily knížeti a zbytek, tedy

⁹³ Žemlička, Josef: Přemyslovci. Jak žili, vládli a umírali (dále jen Přemyslovci. Jak žili), Praha 2005, s. 19; Týž: Čechy, Praha 1997, s. 157.

⁹⁴ Týž: Přemyslovci. Jak žili, Praha 2005, s. 19; Týž: Slované v severních Čechách, in: Folia Historica Bohemica (dále jen FHB) 3, 1981, s. 359; Týž: Kastelán, in: MaVP 35, 1997, č. 4, s. 193.

⁹⁵ Týž: Praha, paní Čech, in: Přemyslovci, Praha 2009, s. 181.

⁹⁶ Tamtéž, s. 181.

⁹⁷ Tamtéž, s. 188.

⁹⁸ Týž: Čechy, Praha 1997, s. 181.

⁹⁹ Týž: Přemyslovci, Praha 2009, s. 188.

¹⁰⁰ Týž: Kasteláni, in: ČCH 106, 2008, č. 1, s. 121.

¹⁰¹ Týž: Přemyslovci, Praha 2009, s. 188.

¹⁰² Profantová, Nad'a: Dvorce: sídla knížat a velmožů, in: Přemyslovci, Praha 2009, s. 97; Žemlička, Josef: Ke zrodu, in: ČMM 109, 1990, č. 1, s. 34.

¹⁰³ Žemlička, Josef: Čechy, Praha 1997, s. 196, 197; Vaníček, Vratislav: Šlechta a český stát za vlády Přemyslovců (K formování ideologie české šlechty od 11. do počátku 14. století) (dále jen Šlechta), in: FHB 12, 1988, s. 69.

jednu třetinu, si mezi sebe rozdělili hradští úředníci.¹⁰⁴ Největší díl z ní nepochybně náležel Zdeslavovi jako kastelánovi. Jeho jmění tak narůstalo výnosy z daní, cel, mýt nebo pokut a dále bylo nepochybně rozmnožováno knížecími dary či z vojenské kořisti.¹⁰⁵ Ziskem úřadu kastelána však dotyčný velmož získával také šanci přijít k majetku pozemkovému.¹⁰⁶ Vztah Hrabšiců ke kastelánii v Bílině stál patrně u zrodu držav tohoto rodu pod Krušnými horami. Držení správcovství v Litoměřicích, a to patrně po celé 12. století, zvětšilo původně skromnější državy rodu, ze kterého pocházeli Hroznata Tepelský a bratři Hroznata a Měšek z Peruce. Od konce 12. věku se ke kastelánství v (Mladé) Boleslavi a později i v Děčíně tiskl rod Markvarticů, do jejichž držení tyto lokality také připadly.¹⁰⁷ Tyto rody svoje správcovství využily k zisku pozemkových majetků zejména formou kolonizační aktivity¹⁰⁸ nebo uzurpací právě kolonizované knížecí půdy, což bylo umožněno oslabením knížecí moci v bojích o trůn mezi jednotlivými Přemyslovci (1172–1197).¹⁰⁹ Pro jejich aktivity se nám však dochovaly prameny, což se však nedá říci o případných podobných aktivitách Zdeslavových. I on však k takovému počínání měl dost příležitostí, protože kastelánem v Žatci byl zhruba patnáct let a přímo v době velkého oslabení knížecí moci. Svůj pozemkový majetek tedy mohl získávat také kolonizací a uzurpací knížecí půdy, ale i výsluhami, koupěmi nebo i knížecími dary, jejichž původ mohl být po určité době zapomenut.¹¹⁰ Protože se však ani pro pozdější dobu nedochovaly zmínky o nějaké držbě Divišovců či Šternberků v severozápadních Čechách, je možné, že Zdeslav nabytou půdu buď prodal, aniž by se o tom dochoval záznam nebo prostě žil z příjmů, které mu skýtal zejména kastelánský úřad a nějaký čas i knížecí komornictví.

1.6 Bohuta I. Kastelán bílinský a královský číšník

Zdeslav I. ale nebyl jediný z bratrů, kterému se podařilo prosadit se do čelného postu hradského správního aparátu. I jeho mladší bratr Bohuta (I.) se stal kastelánem v severozápadních Čechách, sice ne v Žatci, ale v Bílině, což dokládá listina vydaná roku 1187 knížetem Bedřichem.¹¹¹ Mohutná Bílina tehdy patřila k nejvýznamnějším článkům hradské organizace.¹¹² Kromě toho měla též strategický význam, protože právě zde do Čech

¹⁰⁴ Žemlička, Josef: Přemyslovci, Praha 2009, s. 188.

¹⁰⁵ Týž: Čechy, s. 197; Týž: Ke zrodu, in: ČMM 109, 1990, č. 1., s. 20.

¹⁰⁶ Žemlička, Josef: Čechy, Praha 1997, s. 181; Týž: Kasteláni, in: MaVP 35, 1997, č. 4, s. 193.

¹⁰⁷ Týž: Kastelán, in: MaVP 35, 1997, č. 4, s. 193; Týž: Ke zrodu, in: ČMM 109, 1990, č. 1, s. 24–25.

¹⁰⁸ O kolonizaci na s. 12–13.

¹⁰⁹ Žemlička, Josef: Ke zrodu, in: ČMM 109, 1990, č. 1, s. 30.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 26.

¹¹¹ CDB I, s. 289, č. 317.

¹¹² Žemlička, Josef: Slované v severních Čechách, in: FHB 3, 1981. Srov. Tomas, Jindřich: Města v severozápadních Čechách ve 13. století, in: Hospodářské dějiny (dále jen HD) 4, 1979, s. 73.

ústila tzv. srbská cesta.¹¹³ Byla to obchodní trasa, kterou se však k nám mohla dostávat nepřátelská vojska z Německa, takže zdejší kastelán neměl na starosti jen spravovat zdejší region, ale musel v případě ohrožení země hájit i zemskou hranici proti nepříteli.¹¹⁴ Bohuta se však jako zdejší hradský správce připomíná pouze jednou (1187). Je to patrně způsobeno tím, že zdejší kastelanie, ale i celá tato oblast se stala předmětem aktivity a zájmu rodu Hrabišiců (roli mohla hrát i rotace úředníků), a to už od doby vlády Vratislava II. (1061–1092).¹¹⁵ Bílinsko se pak nakonec na počátku 13. století stalo hlavní mocenskou základnou tohoto rodu.¹¹⁶ O Bohutovi poté nemáme dlouho žádné zmínky a objevuje se až roku 1201, kdy je přítomen, patrně v Olomouci, obdarování hradištského kláštera Přemyslem Otakarem I. (1192–1193, 1197–1230).¹¹⁷ Do Přemyslovy družiny, ve které ho nalézáme dvakrát i v roce 1207,¹¹⁸ Bohutu vedla s největší pravděpodobností snaha nabídnout králi svoje služby a získat za to nějakou odměnu.¹¹⁹ Vynaložená snaha se nakonec vyplatila, protože Přemysl Otakar I. (dále jen Přemysl) svěřil Bohutovi úřad královského číšníka (*pincerna regis*), jak je patrné z královské darovací listiny pro plaský klášter (1207).¹²⁰ Úřad číšníka patřil vedle stolníka (*dapifer*), maršálka (*mariscalcus, agaso*) nebo komorníka (*camerarius*) zhruba od poloviny 12. století k základním dvorským úřadům. Stejně tak tomu bylo i na západ od našich hranic v německy hovořících oblastech římské říše.¹²¹ Udělováním nejen hradských, zemských, ale i dvorských úřadů Přemysl I. udržoval kontinuitu výkonné moci a o vládu se tak dělil s mocnějšími velmoži, které lze nalézt v dvorských, hradských či zemských úřadech.¹²² O Bohutovi po roce 1207 chybí jakékoliv záznamy, takže někdy po tomto datu zemřel.

1.7 Dvorská kariéra Diviše III.

Ve stejný den a rok, tedy 2. května 1187, se poprvé připomíná společně s Bohutou i další z bratrů, a sice Diviš III.¹²³ Podle svědectví pramenů se tento velmož zaměřil především na dvorskou kariéru, ke které ho ostatně, stejně jako jeho sourozence, předurčoval jeho původ. Proto nás o něm listiny nejprve zpravují jako o královském podkomořím (*subcamerarius*).¹²⁴

¹¹³ Byla to zemská cesta vedoucí z Prahy přes Lovosice, Chabařovice do Míšeňska a na Drážďany. Velímský, Tomáš: Hrabišici, Praha 2002, s. 16.

¹¹⁴ O povinnostech kastelána na straně 5.

¹¹⁵ Žemlička, Josef: Kastelán, in: MaVP 35, 1997, č. 4, s. 193; Velímský, Tomáš: Hrabišici, Praha 2002, s. 17.

¹¹⁶ Velímský, Tomáš: Hrabišici, Praha 2002, s. 17.

¹¹⁷ CDB II, s. 18, č. 21.

¹¹⁸ CDB II, s. 55, č. 59, s. 66, č. 74.

¹¹⁹ Žemlička, Josef: Čechy, Praha 1997, s. 196.

¹²⁰ CDB II, s. 66, 74.

¹²¹ Dvořáčková–Malá, Dana: Dvorská kultura přemyslovského období. Nástin problematiky a možnosti výzkumu (dále jen Dvorská kultura), in: MHB 12, 2009, č. 1, s. 12–13.

¹²² Žemlička, Josef: Omnes, in: MHB 3, 1993, s. 128.

¹²³ CDB I, s. 289, č. 317.

¹²⁴ CDB I, s. 289, č. 317.

Jeho úřad vznikl ke konci 12. století, kdy se poprvé takto označuje Reinart (1177) a následně v 80. letech Kojata (1185), Vlček (1185) a Diviš III. (1187).¹²⁵ V době, kdy tento úřad Diviš zastával, byl podkomoří velmi pravděpodobně podřízen úřadu komorníka (*camerarius*), což značí, že náplní jeho práce bylo nejspíše pomáhat komorníkovi.¹²⁶ Důvodem vzniku tohoto tehdy ještě podúřadu stejně jako dalších podobných (podčeší, podstolí, podkoní) byl zejména vzrůst agendy úřadů jim nadřízených (komorník, číšník, stolník, maršálek) a zpětně potom fyzické plnění povinností těchto nadřízených úřadů.¹²⁷ Samostatným úřadem se *subcamerarius* jeví až na začátku 20. let 13. století, ale to už se Divíše netýkalo.¹²⁸ Diviš totiž z královské vůle poskočil v hierarchii dvorských úřadů směrem nahoru, když se stal roku 1205 stolníkem (*dapifer*),¹²⁹ přičemž si tuto hodnost podržel osm let až do své smrti roku 1213.¹³⁰ Úřad stolníka nebo též jídlonoše či truksase patřil v této době k těm čestným, přičemž Diviš jako nositel měl za úkol přisluhovat králi při slavnostních příležitostech.¹³¹ Pobyt v královském okolí a služba v předním úřadu nebyl jen otázkou prestiže a dobrých kontaktů, ale samozřejmě i způsobem jak získat pozemkový majetek ve formě výsluh nebo darů, což u Divíše ovšem nelze dokázat. Nelze také opomenout, že k dvorským úřadům, které zastával i jeho bratr Bohuta I. (číšník, 1207) se vztahovaly držby pozemků a z toho plynoucí požitky.¹³² Velmož tedy nemusel nutně být kastelánem jako již zmíněný Divišův bratr Zdeslav (I.), aby se slušně uživil.

1.8 Jindřich I. První Divišovec na Moravě jako činitel krajské správy

Poslední z bratří Jindřich (I.) byl prvním Divišovcem, který při hledání obživy přesunul svoji pozornost od Čech k Moravě. Nejprve se s největší pravděpodobností připomíná v Čechách, kde roku 1193 svědčí při obdarování plaského kláštera manželkou velmože Kuny z Potvorova.¹³³ Poté, nevíme však přesněji kdy, a to z nedostatku pramenů, přesídlil na Moravu. K tomu muselo patrně dojít po roce 1197, kdy toto markrabství přešlo

¹²⁵ CDB I, s. 247, č. 280, s. 278, č. 308, s. 279, č. 308, s. 289, 317. Novotný, Václav: České dějiny I, sv. III., Praha 1928, s. 17.

¹²⁶ Jan, Libor: Václav II. a struktury panovnické moci (dále jen Václav II.), Brno 2006, s. 61. Srov. Hledíková, Zdeňka: Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost (dále jen Dějiny správy), Praha 2005, s. 36.

¹²⁷ Dvořáčková–Malá, Dana: Dvorská kultura, in: MHB 12, 2009, č. 1, s. 16.

¹²⁸ Jan, Libor: Václav II., Brno 2006, s. 61.

¹²⁹ CDB II, s. 67, č. 65.

¹³⁰ CDB II, s. 401, č. 367. Listina, která nás o tom spravuje je falsem. Král Přemysl I. jejím prostřednictvím obdaroval klášter v Břevnově. Proto není důvod pochybovat o jejím věcném obsahu, tj. i o existenci Divišova stolnictví v této době. Církevní instituce si totiž tehdy takto dodatečně „zlistiňovaly“ ústní prohlášení právních pořízeních kvůli zajištění větší bezpečnosti dosaženého stavu. Hlaváček, Ivan: Vademecum, Praha 1988, s. 193–194.

¹³¹ Žemlička, Josef: Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalizmu (dále jen Přemysl), Praha 1990, s. 270.

¹³² Týž: Počátky, Praha 2002, s. 553.

¹³³ CDB I, s. 309, č. 342.

dohodou mezi Přemyslovci (Přemysl I., Vladislav Jindřich) ¹³⁴ pod správu Vladislava Jindřicha. ¹³⁵ Ten však ovládl jen Brněnsko a Znojensko, protože jeho bratr si ponechal Olomoucko. ¹³⁶ Následná králova snaha o správní zajištění této oblasti vzbudila pozornost členů předních velmožských rodů včetně Jindřicha I. ¹³⁷ Jemu i dalším se totiž naskýkala ideální šance pro získání nějakého výnosného benefícia spojeného s tamním správním aparátem. A Přemysl skutečně rozdál úřady velmožům, jejichž rody dlouhodobě působili v přemyslovských službách a mnohdy pocházely z Čech. ¹³⁸ Proto se Jindřich I. stal soudcem olomouckého administrativního celku a jako takový patřil k vrcholným úředníkům olomoucké provincie (kraje). ¹³⁹ Jako *iudex Olomucensis* však v pramenech vystupuje pouze jednou (1207), a to když právě v Olomouci svědčí při tom, jak král olomouckému kostelu obnovuje staré svobody a dává mu nové. ¹⁴⁰ Jindřichovo sídlo nepochybně představoval dvorec, který se nacházel v podhradí olomouckého hradu. ¹⁴¹ Je také možné, ale prameny to nelze doložit, že se Jindřich snažil na Olomoucku majetkově zakotvit, stejně jako to činili ve vzdálených oblastech země Hrabšici, Vítkovci aj. ¹⁴²

1.9 Rozdělení rodu na Bohutice a Zdeslavovce. První Zdeslavovci

Další pokolení rodu, v pořadí už čtvrté, se rozdělilo díky Zdeslavovi (I.) a Bohutovi (I.) do dvou větví, totiž zdeslavovské a bohutické. Zbylí dva bratři Diviš (III.) a Jindřich (I.) žádné potomky, které bychom znali, neměli. Nemáme žádné pramenné doklady, že by se Zdeslavovci nebo Bohutici dokázali prosadit při získávání dvorských, zemských či hradských beneficií, tak jako se to dařilo generacím jejich předků. O potomcích mocného žateckého kastelána a knížecího komorníka Zdeslava mnoho říci nelze. Nedovoluje to míra zachování diplomatického materiálu, přičemž roli může hrát i brzká smrt nebo neschopnost více se prosadit a tím na sebe upozornit. Petr I. se s otcem Zdeslavem připomíná v letech 1175–1178 když společně svědčí při majetkové výměně mezi opatem strahovského kláštera a jakýmsi

¹³⁴ Vladislav III. Jindřich byl Přemyslův bratr. Moravský markrabí 1192–1194, 1197–1222.

¹³⁵ Žemlička, Josef: Počátky Čech královských (dále jen Počátky), Praha 2002, s. 581.

¹³⁶ Tamtéž, s. 584.

¹³⁷ Tamtéž, s. 585.

¹³⁸ Vaniček, Vratislav: Rody, in: Genealogia, Torun 1987, s. 121, 122; Žemlička, Josef: Přemysl, Praha 1990, s. 311.

¹³⁹ Žemlička, Josef: Počátky, Praha 2002, s. 590; Olomoucký, brněnský a znojenský kraj (provincie) byly pokračovateli starých údělů (zanikly vyměněním brněnských a znojenských Přemyslovců na konci 12. století a vyměněním olomoucké linie na počátku 13. století), přičemž se z nich vydělily další kraje (Břeclavsko, Přerovsko od Olomoucka, Bítovsko od Znojemska), přičemž tu byl další kraj, a sice Opavsko (Holasičko). Jan, Libor: Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy (dále jen Vznik), Brno 2000, s. 32.

¹⁴⁰ CDB II, s. 55, č. 59.

¹⁴¹ Žemlička, Josef: Ke zrodu, in: ČMM 109, 1990, č. 1, s. 34.

¹⁴² Vaniček, Vratislav: Rody, in: Genealogia, Torun 1987, s. 121.

Chřenem.¹⁴³ Když se v roce 1193 manželka velmože Kuny z Potvorova rozhodla obdarovat plaský klášter, sešlo se v řadách svědků oné donace širší divišovské příbuzenstvo, když aktu byli spolu s Petrem přítomni i dva jeho strýcové Jindřich (I.) a Diviš (III.), ale také jeho bratr Zdeslav II.¹⁴⁴ Avšak zatímco životy a kariéry obou strýců měly dále pokračovat, oba jejich synovci už se nikdy potom v pramenech neobjevují. O Zdeslavu II. to byl dokonce jediný záznam a nebýt toho, že ve svědečné řadě je při výčtu svědků uvedeno *Petrus, Zstizlaus fratres* nevěděli bychom asi ani, že tu nějaký Zdeslav vůbec byl.

1.10 První Bohutici

Synové bílinského kastelána Bohuty I. se v pramenech objevují nepoměrně častěji. Hned tři ze čtyř, totiž Jindřich II., Petr II. a Bohuta II., se nám připomínají roku 1207 v Praze, kde společně s otcem odsvědčili donaci Přemysla I. pro klášter v Plasích.¹⁴⁵ Jejich čtvrtý bratr Mikuláš (I.) ale v darovací listině zanesen není. To mohlo mít více důvodů, jako např. neplnoletost, nemoc nebo povinnosti jinde. Avšak vzhledem k tomu, že se poprvé připomíná v době (1223), kdy o jeho zmiňovaných bratrech máme už poslední zmínky, a umírá po roce 1237, je nejpravděpodobnější variantou, že v listině chybí kvůli neplnoletosti. Po roce 1207 se osudy všech tří bratrů, kteří byli s otcem přítomni králově donaci, rozešly. Bohuta II. patrně zakrátko zemřel, protože už o něm neslyšíme a zbylí dva bratři si šli každý svou cestou. I když nezískali žádné beneficium, stejně jako Mikuláš, které by je vázalo ke dvoru nebo by je zviditelňovalo, máme je v následujících letech poměrně hojně doloženy v pramenech v okolí krále. Je to dáno tím, že i když se nedokázali mezi ostatními velmoži výrazněji prosadit, pořád platilo, že vlivné postavení otce se přenášelo i na syna, takže ten měl právo pobývat v okolí panovníka.¹⁴⁶ Jestliže byl Přemysl posledním vládcem, který spravoval zemi ještě starým způsobem, tj. že ji objížděl se svojí družinou, nalézáme Bohutovy syny jak v Čechách, tak na Moravě.¹⁴⁷ Nemám tím však na mysli, že by jeden každý projížděl s králem Čechy i Moravu. Nesmíme totiž zapomínat, že Divišovci, stejně jako Hrabšici, Vítkovci nebo Markvartici aj., patřili k rodům, které dlouhodobě působily v přemyslovských službách, přičemž tendovali k majetkovému uchycení v různých končinách státu, často i vzdálených od vlastních Čech. Za svoje služby jim potom Přemyslovci, zejména formou darů, dávali nový majetek, a to třeba i na Moravě.¹⁴⁸ To je s největší pravděpodobností i případ Petra II. a patrně i Mikuláše. Když si prohlédneme Petrův itinerář, vidíme, že se pohybuje pouze po území Moravy. Tak roku 1220

¹⁴³ CDB I, s. 251, č. 285. Pramen přesnou dataci neuvádí.

¹⁴⁴ CDB I, s. 309, č. 342.

¹⁴⁵ CDB II, s. 66, č. 74.

¹⁴⁶ Žemlička, Josef: Ke zrodu, in ČMM 109, 1990, č. 1, s. 24.

¹⁴⁷ Týž: Počátky, Praha 2002, s. 564.

¹⁴⁸ Vaniček, Vratislav: Šlechta, in: FHB 12, 1988, s. 76; Týž: Rody, in: Genealogia, Torun 1987, s. 121.

svědčí v Hodoníně, roku 1223 v Brně a o rok později v Hulíně.¹⁴⁹ Většinou se jednalo o panovnické donace. Jistotu, že skutečně přesídlil na Moravu, nám pak přináší listina z Brna (1223). Petr totiž už svůj původ neodkazuje na otce, jak bývalo zvykem nebo na nějaký vlivný či prestižní úřad, což ostatně ani nemohl, protože žádný nezastával, ale na svoje sídlo, tedy na moravské Loštice (*Loziz*).¹⁵⁰ Je tak prvním Divišovcem, který užíval predikátu, jejichž výskyt se v našem prostředí zvýšil koncem 12. století.¹⁵¹ Nejstarší český predikát pochází ze dvou listin z let 1146–1148, kde svědčí Markvart z Doubravy, z prvních desetiletí 13. století pak už známe predikátů několik desítek.¹⁵² Význam predikátu je velký, poněvadž zachycuje spojitost urozců s konkrétními lokalitami, v našem případě Petra II. s lokalitou na Moravě.¹⁵³

V případě mladšího Mikuláše neznáme žádný predikát, který by nám konkretizoval jeho domovinu, tj. Čechy či Moravu. Jeho itinerář však napovídá mnohé. Tak roku 1223 svědčí v Brně, dále pak v Hulíně (1224), Velehradě (1232), Znojmu (1234) a konečně roku 1237 opět v Brně, přičemž ani jednou ho nemáme doloženého v Čechách.¹⁵⁴ Soudím, tedy, že vedle Petra sídlil na Moravě i Mikuláš. Oba můžeme společně zachytit ve svědečných řadách listin vystavených v Brně a Hulíně (1223, 1224). Oba jako důvěryhodné osoby z králova doprovodu, které díky svému společenskému postavení požívaly obecné vážnosti, svou účastí na Přemyslových donacích, udíleních svobod aj. činech, stvrzovali spolu s činiteli místní správy, lidmi, jichž se dary týkali, nebo kněžími platnost udělených darů, svobod aj.¹⁵⁵ Tito byli tedy prvními Divišovci, pokud pomineme Jindřicha I., kterého na Moravu zavála povinnost úřadu, kteří přenesli rodovou aktivitu do tohoto markrabství. Naopak Jindřich II. nenásledoval příkladu svého bratra Petra, který s ním roku 1207 svědčil v Praze a zůstal podle dochovaného listinného materiálu s největší pravděpodobností v Čechách. V letech 1218–1219 je Jindřich ze svědečných řad doložen ve středočeském Kníně. Nejprve 15. února 1218 svědčil spolu se svým příbuzným Divišem z Divišova při obdarování milevského kláštera králem Přemyslem I. Se stejným příbuzným a při obdarování téhož církevního ústavu tu byl přítomen i roku 1219.¹⁵⁶ Není bez zajímavosti, že Jindřich je v obou listinách označován jako *Bohutic* nebo *Bohutiz*. To znamená, že byl chápán jako člen rodu Bohuticů, tj. člen rodu Bohuty I. Podobné ekvivalenty takto označující jiné šlechtické rodiny však v pramenech té

¹⁴⁹ CDB II, s. 182, č. 196, s. 239, č. 246, s. 257, č. 265.

¹⁵⁰ Loštice, ve kterých Petr sídlil, ležely na Moravě. Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 777.

¹⁵¹ Klápště, Jan: Proměna českých zemí ve středověku (dále jen Proměna), Praha 2005, s. 89.

¹⁵² Tamtéž, s. 90, 89.

¹⁵³ Tamtéž, s. 91.

¹⁵⁴ CDB II, s. 239, č. 246, s. 257, č. 265, RBM I, s. 365, č. 776, s. 404, č. 861, s. 430, č. 923.

¹⁵⁵ Špůrová, Markéta: Svědkové v listinách Václava I. a jeho bratra markraběte Přemysla (třicátá léta 13. století) (dále jen Svědkové), in: MHB 9, 2003, s. 58; Žemlička, Josef: Přemyslovci, Praha 2005, s. 140.

¹⁵⁶ CDB II, s. 144, č. 153, s. 175, č. 188.

doby nenajdeme. Označení šlechtických rodů podle jejich prvního známého předka nebo podle erbovního znamení, např. Divišovci či Hrabšiči, je totiž dílem historiografie 19. století a tyto šlechtické rody sami sebe takto neoznačovaly.¹⁵⁷ K výjimkám patří např. rod erbu pětিলisté růže, který už ve středověku sám sebe označoval za Vítkovce (*Witticone*).¹⁵⁸ V dalších letech (1220, 1222, 1224) zase Jindřicha II. můžeme zastihnout na královském dvoře v Praze.¹⁵⁹ Ani jednou, nebo o tom nemáme záznamy, však panovníka nedoprovázel na Moravu.

1.11 Rozdělení prvních Bohuticů na českou a moravskou větev

Výše jsem hovořil o tom, že Bohutice lze nalézt při Přemyslově systému správy země v jeho družině jak v Čechách, tak na Moravě. Dodal jsem však, že tím nemyslím, že by jeden každý z nich projížděl s králem obě země. Podle míst vydání a svědeckých řad Přemyslových (později i Václavových) listin i Petrova predikátu, je totiž patrné, že Bohutici se hned v první generaci rozdělili na českou (Jindřich II.) a moravskou (Petr II., Mikuláš I.) linii. Proto pokud se královský dvůr nacházel při vykonávání vlády na území Čech (Praha, Knín) byla jeho suita rozšířena velmožem z české větve rodu a naopak, pokud se nacházel na území moravského markrabství (Brno, Hulín, Hodonín, Velehrad, Znojmo), byly řady Přemyslovy družiny rozšířeny o bohutické velmože z Moravy. Jako celek rod Bohuticů potom nalézáme na celém území přemyslovského státu.

1.12 Vymření Bohuticů

Bylo by nasnadě myslet si, že další generace rodu bude ještě početnější a košatější, když ta stávající se mohla chlubit za Bohutice čtyřmi a za Zdeslavovce dvěma mužskými dědici. Opak se ale stal pravdou. Po brzké smrti Bohuty II. (1207), kdy rod Bohuticů ještě nebyl rozdělen, vymřela v polovině 20. let nejprve česká linie představovaná Jindřichem II. (1224)¹⁶⁰ a následně ve stejnou dobu umírá i Petr z Loštic (1224).¹⁶¹ Poslední představitel moravských Bohuticů Mikuláš I. se naposledy připomíná roku 1237.¹⁶² Jím tedy definitivně vymřelo pokolení bílinského kastelána Bohuty I. jak v Čechách, tak i na Moravě. Je otázkou, co se stalo s tamním majetkem Petra z Loštic a majetkem Mikuláše I., o kterém nevíme vůbec nic. Je jen věcí spekulace, jestli byl odkázán českým příbuzným nebo odprodán zájemcům z řad velmožských rodů či ho dostala nějaká církevní instituce za spásu duše.

1.13 Diviš IV. Kolonizátor Posázaví, hradecký a dvorský beneficiář

¹⁵⁷ Žemlička, Josef: Ke zrodu, in ČMM 109, 1990, č. 1, s. 35.

¹⁵⁸ Týž: Čechy, Praha 1997, s. 361; CDB II, s. 219, č. 230.

¹⁵⁹ CDB II, s. 412, č. 375, s. 212, č. 227, s. 250, č. 259.

¹⁶⁰ CDB II, s. 250, č. 259.

¹⁶¹ CDB II, s. 257, č. 265.

¹⁶² RBM I, s. 430, č. 923.

Další divišovská linie, tedy ta zdeslavovská, představovaná potomky žateckého kastelána a knížecího komorníka Zdeslava I., se však také ocitla na pokraji záhuby, když její pokračování zajistil pouze jediným mužským následníkem Petr I. (1175/1178, 1193). Svého jediného syna pojmenoval jménem, které patřilo v rodě Divišovců mezi oblíbené a upomínalo na předky. Petrův jediný mužský potomek tedy dostal jméno Diviš (IV.). Ještě než se narodil, začala ve 12. století probíhat v českých zemích kolonizace, která byla ukončena až o dvě století později.¹⁶³ Tu začaly provádět vedle církevních řádů i velmožské rody.¹⁶⁴ I Diviš IV. si uvědomoval, že zisk přináší obdělávaná půda osazená pracovitými rolníky, proto se i on pustil do kolonizace, a sice v Posázaví.¹⁶⁵ On tedy svou kolonizační činností položil základy budoucí moci a majetkové základny pánů ze Šternberka v této oblasti. Ti pokračovali v nastoleném trendu (později i na Moravě) a v rámci kolonizace zakládali nové vesnice a jejich zemědělská zázemí v oblasti Posázaví.¹⁶⁶ Souběžně např. Hrabšici kolonizovali oblasti v Podkrušnohoří, Železné hory či Českomoravskou vrchovinu osazovali Ronovci, v severních Čechách se zabydlovali Markvartici nebo na pomezí středních a jihozápadních Čech posilovali svoji moc Buzici.¹⁶⁷

Jako svoje sídlo si Diviš IV. nechal postavit tvrz, kterou nazval stylově Divišovem (okr. Benešov). Ten mohl být dostavěn okolo roku 1217, protože Diviš se po něm poprvé píše 15. ledna 1218, když svědčí při obdarování milevského kláštera králem Přemyslem I.¹⁶⁸ Je ale obtížné exaktněji tuto tvrz popsat, poněvadž před polovinou 13. století ještě nedošlo k typovému vyhranění těchto obydlí a o nejstarších tvrzích v Čechách toho moc nevíme.¹⁶⁹ Co však říci lze, je, že tvrze ve středověku bývaly centrem pozemkového majetku a důležitým místem spotřeby. Z tohoto důvodu si provoz tvrzí žádal spojení s hospodářskými dvory.¹⁷⁰ Nedaleko tvrziště později pánové ze Šternberka (nevíme kteří) založili pravděpodobně i chrám. Ten byl s nimi jako farní od poloviny 14. století patronátně spojen. Tamní kostel sv. Bartoloměje¹⁷¹ se stal pohřebištěm vlastníků šternberského dominia a jejich rodinných příslušníků.¹⁷² Středočeské Posázaví však nebylo jediným místem, kde se rozprostíraly majetky Divíše IV. Nevíme, zda díky dědictví po Bohuticích, koupi nebo královskému daru,

¹⁶³ Klápště, Jan: Proměna, Praha 2005, s. 176; Žemlička, Josef: Čechy, Praha 1997, s. 273.

¹⁶⁴ Klápště, Jan: Proměna, Praha 2005, s. 176.

¹⁶⁵ Žemlička, Josef: Ke zrodu, in: ČMM 109, 1990, č. 1, s. 29; Týž: Počátky, Praha 2002, s. 233.

¹⁶⁶ Týž: Počátky, Praha 2002, s. 231.

¹⁶⁷ Týž: Století, Praha 1998, s. 134.

¹⁶⁸ CDB II, s. 144, č. 153.

¹⁶⁹ Žemlička, Josef: Počátky, Praha 2002, s. 378; Klápště, Jan: Proměna, Praha 2005, s. 154.

¹⁷⁰ Klápště, Jan: Proměna, Praha 2005, s. 159.

¹⁷¹ Nachází se v Divišově.

¹⁷² Nusek, Jindřich: Šternberská krypta v kostele sv. Bartoloměje v Divišově. K lokalizaci, podobě a obsahu pohřebního prostoru, in: Středočeský vlastivědný sborník (dále jen SVS) 23, 2005, s. 22.

získal držebnosti i na Moravě, jak nás o tom zpravuje listina, kterou nechala 5. prosince 1240 vyhotovit umírající manželka Václava I. (1230–1253) Konstancie Uherská. V ní je totiž uvedeno, že zbytek tržkové sumy, kterou dlužila Diviši z Divišova za koupi jeho vsi Komín na Moravě, doplatila jeho synovi Zdeslavovi.¹⁷³ Tato zpráva nám pak jasně vypovídá o tom, že Diviš IV. nebyl v roce 1240 naživu, protože jinak by královna svůj dluh nedoplácela jeho synovi, ale přímo původnímu věřiteli, tedy Divišovi.

V prostoru takového šlechtického sídla (tvrze) se také nacházel kostel.¹⁷⁴ Ať už šlo o něj nebo o kaple či kapituly, které zakládal panovník a po něm i velmoži, tak všechny tyto církevní instituce byly dle zakladatelských práv¹⁷⁵ brány jako volnější, ale stále součást světského majetku.¹⁷⁶ Naši velmoži, ale s nimi i panovník však dlouho odmítali uznat, že cokoli je církvi jednou dané (dary, privilegia, vybavení) patří jí už natrvalo (římské právo), tj. její dispoziční práva ke svěcenému majetku byla malá.¹⁷⁷ Vlastník si dělal nárok na jmění, na důchody svého kostela, a na něm záviselo, kdo bude dosazen jako kněží.¹⁷⁸ Proto došlo ke sporu mezi králem Přemyslem a tehdejším biskupem Ondřejem. Ten vinil ze současného stavu krále i velmože, kteří se nemínili vzdát požitků plynoucích z kostelů.¹⁷⁹ Není proto těžké určit, na čí stranu se postavila šlechta včetně Divíše IV. Ten se osobně prvních jednání (1216) o nastolení smíru (*concordia*) neúčastnil, to se týkalo např. Hrabšice Slavka, Markvartice Beneše nebo Jindřicha z rodu Vítkovců.¹⁸⁰ Dalších vyjednávání však už byl za královskou stranu přítomen, a to spolu s Markvartem z Děčína, královským číšníkem Martinem a také s Habrou, prokurátorem již zmíněného Markvartice Beneše, což zmiňuje listina vydaná ve Vitterbu 20. března 1220 papežem Honoriem III.¹⁸¹ Spor nakonec ukončilo tzv. velké privilegium české církve z 10. března 1222, které co se týče církevního majetku, omezovalo zásahy velmožů do církevního zboží a upevňovalo vlastnické nároky církve.¹⁸² Díky papežově listině také víme, že Přemysl z tohoto předáka udělal kastelána v jihočeské Práchni. Honorius totiž Divíše označuje jako kastelána prácheňského (*castellanus de Prachen*). Je otázkou, zda kastelánem byl už v letech 1218–1219, kdy svědčil při královských

¹⁷³ Palacký, František: Dějiny národu I., Praha 1939, s. 544; RBM I, s. 469, 1011.

¹⁷⁴ Žemlička, Josef: Počátky, Praha 2002, s. 378.

¹⁷⁵ Zakladatelská práva (výraz je umělý) byly souborem práv a povinností, které vázaly zakladatele a jeho dědice k fundaci. Tamtéž, s. 111.

¹⁷⁶ Týž: Čechy, Praha 1997, s. 242.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 242; Týž: Počátky, Praha 2002, s. 111, 112.

¹⁷⁸ Žemlička, Josef: Čechy, Praha 1997, s. 242.

¹⁷⁹ Týž: Přemysl, Praha 1990, s. 228–229.

¹⁸⁰ Týž: Počátky, Praha 2005, s. 123.

¹⁸¹ CDB II, s. 176, č. 190.

¹⁸² Žemlička, Josef: století, Praha 1998, s. 68; Týž: Počátky, Praha 2002, s. 126–127.

donacíh ve střeđočeském Kníně.¹⁸³ Při obou aktech je však označen jako *Diviš z Divišova*, což ale nemusí vůbec nic znamenat, protože to jestli bude dotyčný uveden a řazen podle svého predikátu, úřadu či hodnosti, záleželo na zvycích písařů a notářů nebo na místu a prostředí vydání a ne na konkrétním šlechticovi.¹⁸⁴ Diviš tento úřad zastával do roku 1222, jak dokládá listina vydaná králem v moravském Znojmě,¹⁸⁵ přičemž před ním známe pouze jediného jeho předchůdce v tomto úřadu, a sice Vítka Prčického (1184).¹⁸⁶ Tato absence pramenů týkající se Prácheňska je pochopitelná, protože jižní Čechy byly dlouho stranou zájmu přemyslovských knížat a králů.¹⁸⁷ Hradská správa, jejíž byl Diviš IV. jako kastelán v této době (1220–1222) součástí, byla však už přežitkem a rozkládala se.¹⁸⁸ Důvod tohoto stavu byl prostý. Ze strany velmožů totiž docházelo k přivlastňování si beneficií, a to skrze dary, výsluhy či uzurpace, roli zde hrála i kolonizační činnost.¹⁸⁹ Proto nově vznikající šlechta (pozemková) už nepotřebovala hradskou organizaci k zajištění svého žívobyťi a ta tedy ztrácela svoje historické opodstatnění.¹⁹⁰ Přesto v ní ale velmoži jako Diviš IV. nepřestávali působit, protože jim takovéto úřady přinášely vedle zisků z vlastní půdy i další příjmy.¹⁹¹ Navíc v pozdějším 13. století se u nás začalo šířit německé právo (emfiteuze)¹⁹² a zakládala se města, což ještě více lidí a půdy vzdalovalo z dosahu dožívající hradské správy a přičleňovalo je do soukromě právních vztahů k novým vrchnostem (šlechta).¹⁹³

Diviš se pak naposledy připomíná v červnu roku 1224, kdy o něm prameny hovoří jako o královském maršálkovi, který pobýval s králem a dalšími šlechtici na hradě Křivoklátě (*Creuplat*).¹⁹⁴ Úřad knížecího maršálka (*marscalcus*) nebo také štolby se jako jeden ze čtyř základních dvorských úřadů konstituoval okolo poloviny 12. století.¹⁹⁵ Protože kůň byl pro středověké panovníky a šlechtice nepostradatelný, odvíjela se důležitost úřadu od tohoto faktu. Tato dvorská hodnost se také ve 13. století stala díky svému významu předmětem zájmu předních šlechtických rodů, o čemž svědčí fakt, že ji před Divišem IV. zastával např.

¹⁸³ CDB II, s. 144, č. 153, s. 175, č. 188.

¹⁸⁴ Špůrová, Markéta: Svědkové, in: MHB 9, 2003, s. 58.

¹⁸⁵ CDB II, s. 225, č. 234.

¹⁸⁶ Svoboda, Miroslav: Páni ze Strakonic, Praha 2010, s. 29; CDB I, s. 273–274, č. 304.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 29.

¹⁸⁸ Žemlička, Josef: Ke zrodu, in: ČMM 109, 1990, č. 1, s. 34.

¹⁸⁹ Týž: Počátky, Praha 2002, s. 405.

¹⁹⁰ Týž: Ke zrodu, in: ČMM 109, 1990, č. 1, s. 28.

¹⁹¹ Týž: Počátky, Praha 2002, s. 416.

¹⁹² Místa vysazená na emfiteutickém právu bývala vyjímána z pravomoci hradských úředníků. Týž: Přemysl, Praha 1990, s. 195.

¹⁹³ Týž: Počátky, Praha 2002, s. 405–406.

¹⁹⁴ CDB II, s. 248, č. 258.

¹⁹⁵ Dvořáková–Malá, Dana: Dvorská kultura, in: MHB 12, 2009, č. 1, s. 12–13.

Jindřich z hradecké větve Vítkovců (1222).¹⁹⁶ Po roce 1224 už o Divišovi nemáme žádné přímé zprávy. Musel tedy zemřít někdy v letech 1224–1240.¹⁹⁷ Tento velmož, který si vystavěl v Posázaví tvrz a pojmenoval ji po oblíbeném rodovém jméně, byl posledním Divišovcem, protože jeho potomkové budou užívat v duchu jiné doby úplně jiný predikát.

¹⁹⁶ Hledíková, Zdeňka: Dějiny správy, Praha 2005, s. 47; Novotný, Václav: České dějiny I, sv. III., Praha 1928, s. 597–598; CDB II, s. 219, č. 230.

¹⁹⁷ Viz. výše.

2. První páni ze Šternberka

„Na ten čas začátek ta hvězda svůj vzala, když se nám do nebe cesta otevřela. Ti, kteří ji v Čechách za erb užívají, od hvězdy z Německa dávno titul mají. Stkvělo se království skrz jejich správu české, a časy bývaly, mohu říct, nebeské, pokoje čistého všichni pevní byli, když ho s tím znamením hejtmani bránili.“¹⁹⁸

2.1 Legendární původ Šternberků a jejich rodu

Tyto verše se nacházejí pod vyobrazením tří biblických králů, kteří se ke stáji v Betlémě přišli poklonit právě narozenému Ježíšovi a nad jejichž hlavami září betlémská hvězda. Lze je i s dotyčným vyobrazením nalézt v díle humanistického dějepisce Bartoloměje Paprockého, který jeden ze svazků svého díla věnoval panskému stavu v Českém království.¹⁹⁹ Bartoloměj vyprávění o všech zmíněných panských rodech, včetně Šternberků, většinou začíná zmínkou o jejich původu a heraldické rodové pověsti.²⁰⁰ Jeho dílo, co se týče rodových heraldických pověstí, ale není v českých zemích nejstarším literárním počinem, protože tím je bezesporu Dalimilova kronika z počátku 14. století.²⁰¹ Ta počátky mnoha významných rodů zasazuje do 11. a 12. století a vztahuje je k válečným výpravám českých vládců, kde se jednotliví bojovníci mohli proslavit a zasloužit si erb.²⁰² Po Dalimilovi přinesl svoje verze šlechtických rodových heraldických pověstí i Václav Hájek ve svojí Kronice české (1541).²⁰³ V obou výše zmíněných kronikách však rodová heraldická pověst o Šternbercích chybí, proto je ve spise Paprockého vlastně její nejstarší verze, a to se týče i jejich původu. Bartoloměj nám vlastně v první polovině několika výše zmíněných řádků sděluje, že rod pánů ze Šternberka pochází od Kašpara, jednoho ze tří klanějících se králů a hvězda, kterou nese rod ve svém erbu je hvězdou betlémskou.²⁰⁴ Druhá polovina veršů se týká události, jejímž hlavním hrdinou se měl stát představitel rodu Šternberků a jenž vstoupila do dějin hlavně díky Václavu Hájkovi a posléze i Paprockém, který přejal Hájkovu verzi. Jedná se o obležení Olomouce mongolskými (tatarskými) nájezdníky a jejich porážku panem

¹⁹⁸ Paprocký, Bartoloměj: Diadochos II, Praha 1602, s. 171.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Vorel, Petr: Rodové heraldické pověsti, in: Paměť urozenosti, Praha 2007, s. 65.

²⁰¹ Tamtéž, s. 61.

²⁰² Tamtéž, s. 61.

²⁰³ Tamtéž, s. 63.

²⁰⁴ Mašek, Petr: Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích (dále jen Modrá krev), Praha 1999, s. 268; Sejk, Roman: Urozenost, majetek a moc (Šternberkové v 16. a 17. století), in: Středočeský sborník historický (dále jen SSH) 28–29, 2002–2003, s. 4.

Jaroslavem ze Šternberka, který se svým vojskem vyrazil z obklíčeného města, zabil tatarského náčelníka, přičemž se jeho vojsko dalo následně na útěk. Jaroslav měl potom za toto hrdinství obdržet pro svůj rod území okolo Olomouce.²⁰⁵ Proč Bartoloměj Paprocký situuje počátky rodu a původ jeho erbu až k biblickým Třem králům má prosté opodstatnění. Až do konce středověku lze nalézt v našem prostředí (Čechy, Morava) zažité schéma rodových heraldických pověstí, jenž byly ovlivněny rodovou pověstí přemyslovskou. To znamená, že pokud byl předkem vládnoucího rodu oráč, tak ani žádný ze šlechtických rodů nemohl tvrdit, že jeho prapředek stál výše. Proto rodové heraldické pověsti obsahují motiv povýšení, kdy je z panovnické vůle obdařen erbem a přijat mezi šlechtu nějaký předek prostého původu.²⁰⁶ Po nástupu Habsburků na český trůn (1526) však nastává změna. Naše šlechta přichází při kontaktu s habsburským dvorem zároveň i do styku se středoevropským prostředím, což způsobuje změnu jejího názoru na to, jak má vypadat dobrý rodinný původ nejvyšších pater společnosti.²⁰⁷ Při kontaktu s cizí šlechtou zjišťuje, že prostý rodový původ působí navenek nevěrohodně a nedůstojně.²⁰⁸ Proto se mnozí šlechtici, kteří pocházeli z vlivného rodu nebo drželi vysoký úřad, začali pyšnit „prokázanými“ počátky svého rodu sahajícími dokonce ke starozákonním postavám či alespoň do antického Řecka nebo Říma.²⁰⁹ Rod pánů ze Šternberka, tedy soudě podle Paprockého práce, jenž shrnuje tehdejší obraz o původu českých a moravských rodů, nebyl výjimkou.²¹⁰ Skutečné počátky šternberského rodu však samozřejmě do starozákonních dob ke králi Kašparovi nesahají a co se týče Hájkovy a Paprockého zprávy o vítězství Jaroslava ze Šternberka je všechno také úplně jinak. Odpovědi na otázku po původu rodu Šternberků, jejich erbu, či jak to ve skutečnosti bylo s bitvou u Olomouce, nám přinesou osudy výše zmíněného syna Diviše (IV.) z Divišova, Zdeslava.

2.2 Zdeslav III. rozšiřuje državy rodu na východ Čech

Zdeslav III. se nejprve připomíná roku 1235, kdy ho nalézáme ve svědečné řadě listiny vydané králem Václavem I. (1230–1253).²¹¹ Během druhé poloviny třicátých let pak svědčil ještě jednou na listině vydané panovníkem, a to v moravském Velehradě (1236) a jednou také na listině vydané jeho bratrem Přemyslem, moravským markrabím, ve prospěch tišnovského kláštera (1235).²¹² Zdeslav tedy patřil, vedle dalších šlechticů s predikátem (např. Jaroš ze

²⁰⁵ Hájek, Václav: *Kronika česká*, sv. III., Praha 1541, s. 454–457; Paprocký, Bartoloměj: *Diadochos II*, Praha 1602, s. 173–177.

²⁰⁶ Vorel, Petr: *Rodové heraldické pověsti*, in: *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 63.

²⁰⁷ *Tamtéž*, s. 64.

²⁰⁸ *Tamtéž*, s. 64.

²⁰⁹ *Tamtéž*, s. 65.

²¹⁰ *Tamtéž*, s. 65.

²¹¹ RBM I, s. 411, č. 872.

²¹² RBM I, s. 418, č. 889; CDB III, s. 140, č. 113. Špůrová, Markéta: *Svědkové*, in: MHB 9, 2003, s. 83.

Slivna) či vyšších církevních hodnostářů, mezi společné svědky obou Přemyslovců.²¹³ Byl to tedy člověk navyklý pohybovat se v tom nejurozenějším prostředí a jeho původ a kontakty jej přiváděly do styků se všemi členy přemyslovského rodu.²¹⁴ Okolo krále se tehdy (1235–1236) pohybovali jak kasteláni královských hradů, tak jeho dvorští úředníci. Zdeslav III. však v tomto období nepatřil ani do jedné skupiny zmíněných dignitářů, tzn., že ke dvoru ho, stejně tak jako jeho příbuzné Petra II. či Mikuláše I. aj., vábila možnost nabídnout králi svoje služby a zajistit si tak přízeň, popřípadě nějakou odměnu.²¹⁵ Tento šlechtic je mezi *testes* uvedených listin z let 1235–1236 uveden vždy s predikátem *de Hlumech, de Hulmez nebo de Hilmez*, tedy z Chlumce. Pokud Diviš IV. tehdy ještě žil, znamená to, že otec se synem už každý sídlil jinde, tj. Zdeslav na Chlumci a otec Diviš IV. v Divišově. Ostatně Zdeslav se nikdy ani po otcovském Divišovu nepsal. Všechny tři svrchu zmíněné listiny z poloviny 30. let 13. století tedy upozorňují na to, že zdeslavovská linie Divišovců získala po středočeském Divišovu další stabilní sídlo, tedy již uvedený východočeský Chlumec (nad Cidlinou).²¹⁶ Rodové působiště se tak rozrostlo o državy na východě království. Už se patrně asi nedovíme, jakým způsobem Divišovci toto východočeské zboží získali. Důvod, proč se tam usídlili, ale známe. Chtěli totiž odklonit a posléze také využít důležité obchodní komunikace, spojené s nutnými zastávkami kupců, než přejdou řeku Cidlinu a okolní bažiny.²¹⁷ To se jim nakonec povedlo, protože ve 13. století byla trasa polské neboli kladské cesty, přenesena v důsledku nově vzniklých měst, která ležela mimo ni, na pravý břeh Labe.²¹⁸ Tato cesta pak až do 18. století přecházela přes Prahu, Lysou nad Labem, Nymburk, Chlumec nad Cidlinou, Hradec Králové a Náchod.²¹⁹ Zdeslav III. v Chlumci následně vystavěl tvrziště, v jehož okolí vznikla i osada jako centrum rodícího se panství.²²⁰ Jestli osada byla povýšena na město ještě v době, kdy zdejšímu panství vládli Šternberkové, nevíme. Ti totiž chlumecké panství odprodali roku 1393 Štěpánovi z Opočna, přičemž Chlumec je jako město poprvé zmíněno až roku 1397.²²¹ Po Chlumci se tento šlechtic naposledy píše roku 1241, kdy je s predikátem z *Chlumce*

²¹³ Špůrová, Markéta: Svědkové, in: MHB 9, 2003, s. 61; Sovadina, Miloslav: Dvůr Václava I., in: Sborník archivních prací (dále jen SAP) 45, 1995, s. 21.

²¹⁴ Špůrová, Markéta: Svědkové, MHB 9, 2003, s. 61.

²¹⁵ Sovadina, Miloslav: Dvůr Václava I., in: SAP 45, 1995, s. 13.

²¹⁶ Chlumec nad Cidlinou ležící nedaleko Hradce Králové.

²¹⁷ Francek, Jindřich, Hartman, Josef: Chlumec nad Cidlinou. Stručné dějiny města (dále jen Chlumec nad Cidlinou), Hradec Králové 1985, s. 23.

²¹⁸ V 10.–12. století vedla polská (kladská) cesta z Prahy přes Sadskou, Poděbrady, Starý Bydžov a Jaroměř směrem k zemské bráně do Kladska. Francek, Jindřich, Hartman, Josef: Chlumec nad Cidlinou, Hradec Králové, s. 23.

²¹⁹ Tamtéž, s. 23.

²²⁰ Musil, František: Dějiny východních Čech: v pravěku a středověku (do roku 1526) (dále jen Dějiny východních Čech), Praha 2009, s. 313; Francek, Jindřich, Hartman, Josef: Chlumec nad Cidlinou, Hradec Králové 1985, s. 23.

²²¹ Musil, František: Dějiny východních Čech, Praha 2009, s. 313.

označován na listině vydané v Hradci Králové (*Gradech*), kde přihlížel, jak Václav I. potvrzuje donaci ve prospěch řádu Německých rytířů (*de domo Theutonica in Jerusalem*).²²²

2.3 Sídla Divišovců na pozadí historie sídel naší nobility

V období 9.–11. století, kdy o Divišovcích ještě nemáme žádné záznamy, si velmoži, kteří se pohybovali v okolí knížat, stavěli opevněné dvorce v areálech přemyslovských hradů. V pozdější době (12. století), kdy už máme doloženy první Divišovce, se dvory předáků a hradeckých beneficiářů přesouvají do podhradí jednotlivých *civitates*.²²³ Zároveň však také v polovině 12. století dochází k tomu, že se nově vznikající pozemková šlechta začíná přesouvat z podhradí na venkov, aby si tam vybudovala rodová sídla. Jsou to vlastně dvorcové komplexy, v nichž se nalézají kostely a kaple.²²⁴ Ve 13. století se pak na našem území začínají objevovat i první tvrze, které měly menší rozměry a poměrně zranitelné opevnění.²²⁵ Tento způsob bydlení, respektive sídlení, se týkal předků Zdeslava III. Zdeslav I., Bohuta I., jako kastelánové v Žatci a Bílině zcela nepochybně museli obývat nějaký podhradský dvorec, stejně tak Jindřich I. musel jako *iudex Olomucensis* sídlit v podhradí olomouckého hradu. Dvorec na venkově musel mít nepochybně i Petr II. z Loštic nebo jeho bratr Mikuláš. Tvrze zase obývali Diviš z Divišova (ten ovšem i kastelánem v Práchni) nebo jeho syn Zdeslav III. (Chlumec).

2.4 Zdeslav III. Zakladatel hradu Českého Šternberka

V době posledně zmiňovaného ale dochází na našem území ke změně. Z Provence proniká k severu Francie přes Burgundsko do římské říše vlna rytířské kultury, která se projevuje zálibami v pestrých oděvech, okázalých slavnostech, skvělé zbroji, erbech či prokazováním úcty a lásky paním a dámám, ale také stavěním erbovnických hradů.²²⁶ Tyto nové prvky v chování však pravděpodobně u staršího muže, tedy Přemysla I. (1197–1230), nenašly patřičnou odezvu, takže v českém prostředí se rytířská kultura šíří až za panování jeho syna Václava (1230–1253). Protože ona rytířská a dvorská kultura přicházela do našich zemí přes Německo, projevovalo se to i ve vlně němčení a jedním z projevů tohoto trendu bylo dávat nově zakládaným kamenným panovnickým (Týřov, Angerbach), ale i šlechtickým hradům (ne všem) německá jména.²²⁷ Do té doby se na našem území setkáváme s kamennými hrady jen ojediněle (Přimda, 1174).²²⁸ Je to dáno tím, že hrady, ale i jejich opevnění, byly v knížecí

²²² RBM I, s. 498, č. 1053; CDB III, s. 156, č. 125, s. 164, č. 129.

²²³ Žemlička, Josef: Počátky, Praha 2002, s. 367.

²²⁴ Tamtéž, s. 367.

²²⁵ Tamtéž, s. 378.

²²⁶ Tamtéž, s. 503–505.

²²⁷ Tamtéž, s. 508–509.

²²⁸ Tamtéž, s. 509; Durdík, Tomáš: Encyklopedie českých hradů (dále jen Encyklopedie), Praha 1995, s. 15.

době a ještě ke konci vlády Přemysla I. (zem. 1230) budovány z dřevohlinitého materiálu.²²⁹ Teprve od 30. a 40. let 13. století začíná od panovníka, ale také od šlechty, cílená stavba kamenných hradních komplexů.²³⁰ Tak je k roku 1230 zmiňován Chřen ze Zbiroha, roku 1235 Bavor poprvé užívá predikátu *ze Strakonice* nebo se v roce 1241 Havel označuje po hradu Lemberk a Vítek po Hradci.²³¹ Zdeslav III. však v této době (1241) ještě sídlil na chlumecké tvrzi.²³² Po smrti otce se patrně rozhodl přestěhovat do středních Čech blíže ku Praze, ale otcovské sídlo Divišov už mu zřejmě nevyhovovalo, protože nesplňovalo požadavky doby. Proto patrně ještě před rokem 1241 založil nedaleko od Divišova na levém břehu řeky Sázavy na klesajícím hřebeni hrad.²³³ Tento nově stavěný hrad patří, ostatně jako všechny nejstarší šlechtické hrady u nás, k hradům bergfritového typu. To znamená, že v jeho čela stála okrouhlá věž, která se dala v případě nouze využít obránci jako poslední útočiště. V nejvíce chráněném místě hradu stál palác, který byl s útočištní věží spojen hradbami. V opevnění Zdeslavova nového obydlí se u nás poprvé objevuje štítová zeď. V důsledku toho, že hrad stál na hřebeni, došlo ke vzniku dvou čel, a tudíž bylo nutné i následné zdvojení věží.²³⁴ Hradní kaple vznikla až v pozdějším 13. století, i tak se ale jedná o nejstarší známou hradní kapli na šlechtickém hradě.²³⁵ Zdeslav nový kamenný hrad pojmenoval podle tehdejší módy a v souladu s rodovým znamením zlaté osmicípé hvězdy na svém erbu (německy *stern*) jako Šternberk.²³⁶ S heraldickou symbolikou se naši velmožové poprvé setkali na křížových výpravách či při italských taženích a postupně si osvojili znamení, která se pak předávala z otce na syna.²³⁷ Protože tehdy platilo, že podle jména hradu se poněmčuje i jméno jeho majitele a vlastně i celého rodu, objevují se, vedle např. Lemberků, Zdeslavem III. počínaje Šternberkové.²³⁸ Doklady o šternberském erbu s osmicípou hvězdou se nám ale ze Zdeslavovy doby (zem. 1263) nedochovaly. Toto rodové znamení se nám zachovalo až z doby o něco mladší, a sice z pečetí Zdeslavova syna Jaroslava (1284) a dalšího syna Albrechta (1297).²³⁹ Samotný Zdeslav III. se po novém rodovém obydlí píše poprvé 7.

²²⁹ Plaček, Miroslav: *Ilustrovaná encyklopedie hradů, hrádků a tvrzí* (dále jen *Ilustrovaná encyklopedie*), Praha 2007, s. 22; Žemlička, Josef: *Počátky*, Praha 2002, s. 557.

²³⁰ Vaníček, Vratislav: *Velké dějiny II*, Praha–Litomyšl 2000, s. 439.

²³¹ Velímský, Tomáš: *Hrabišici*, Praha 2002, s. 66.

²³² CDB III, s. 156, č. 125, s. 164, č. 129.

²³³ Durdík, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 108.

²³⁴ Týž: *Encyklopedie*, Praha 1995, s. 18–19.

²³⁵ Týž: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 108.

²³⁶ Koudela, Miroslav, Kaňák, Bohdan: *K počátkům města Šternberka* (dále jen *K počátkům*), in: *Střední Morava. Kulturně historická revue* (dále jen *StM*) 1996, č. 2, s. 4; Žemlička, Josef: *Počátky*, Praha 2002, s. 509.

²³⁷ Žemlička, Josef: *Čechy*, Praha 1997, s. 360.

²³⁸ Týž: *Počátky*, Praha 2002, s. 509.

²³⁹ Sedláček, August: *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty*, sv. II.1, Praha 2001, s. 88.

července 1242, kdy na hradě Křivoklátě (*Burglin*) potvrzuje vedle Častolova a Jindřicha ze Žitavy, Havla z Lemberka nebo Bavora ze Strakonice královskou konfirmaci.²⁴⁰

2.5 První Šternberk ve službách krále „železného a zlatého“

Po roce 1242 tento šlechtic z pramenů mizí, aby se objevil v roce 1249. Tehdy už druhým rokem probíhala vnitřní válka mezi markrabětem Přemyslem a jeho otcem králem Václavem. Tu roku 1248 rozpoutal právě markrabí podporovaný těmi šlechtici, kteří svoji kariéru spojovali s mladým kralevicem. Někteří historikové, např. Pavel Elbl, zastávají názor, že Zdeslav stál během vnitřního konfliktu vedle Boreše z Rýzmburka, Havla z Lemberka nebo Častolova ze Žitavy na straně krále.²⁴¹ Příčinou mělo být, že Šternberk patřil mezi úzkou skupinu šlechty, kterou se Václav I. od čtyřicátých let 13. století obklopil a dával jí přednost před šlechtou ostatní.²⁴² To je však pravda jen částečná, protože Zdeslava ve skupině této šlechty okolo panovníka zastihujeme v letech 1241–1242, a pak o něm slyšíme až na samém sklonku tohoto desetiletí (1249).²⁴³ Tehdy už se ale nalézal ve službách mladého markraběte Přemysla (pozdější Přemysl Otakar II.), ve kterých už zůstal až do své smrti (1263). Vypadá to tedy, že po roce 1242 vypadl z okruhu Václavových oblíbenců a během domácí války sympatizoval s královým synem. Ještě než byl v červnu 1249 definitivně uzavřen mír, nalézáme v únoru Zdeslava poprvé v markraběcí družině v Brně, kde svědčil při Přemyslově donaci ve prospěch Jindřicha z Lichtenštejna.²⁴⁴ Poté, co vymřel rod Babenberků (1246) vládnoucí v Rakousích a Štýrsku a Přemyslovcům se podařilo získat Rakousy (1251), následoval věrný velmož svého pána do této země a s dalšími šlechtici mu ji pomáhal ovládnout a vykonávat tam vládu.²⁴⁵ Tak ho můžeme doložit např. v Linci (1252) nebo v Newstatu (1253).²⁴⁶ Protože byl Zdeslav markraběti neustále nablízku,²⁴⁷ měl větší šanci se blýsknout dobrou radou, úslužností nebo odvahou. To bylo ostatně cílem všech velmožů, poněvadž se díky těmto snahám zvětšovaly naděje na zisk nějakého lukrativního úřadu či půdních darů.²⁴⁸ Šternberský velmož dosáhl obojího. Roku 1253 už je v listině vystavené

²⁴⁰ RBM I, s. 504, č. 1064; CDB IV, s. 75, č. 13.

²⁴¹ Elbl, Pavel: Smil z Lichtenburka, rytíř, velmož a zakladatel, Třebíč 2007, 28.

²⁴² Tamtéž, s. 28.

²⁴³ CDB III, s. 156, č. 125; CDB IV, s. 75, č. 13; RBM I, s. 504, č. 1064.

²⁴⁴ Vaniček, Vratislav: Velké dějiny II., Praha–Litomyšl 2000, s. 380. RBM I, s. 569, č. 1226; Přemysl roku 1249 obdržel do správy celou Moravu: Vaniček, Vratislav: Velké dějiny II., Praha–Litomyšl 2002, s. 34; Zemlička, Josef: Počátky, Praha 2002, s. 589.

²⁴⁵ Zemlička, Josef: Století, Praha 1998, s. 95; Vaniček, Vratislav: Velké dějiny III., Praha–Litomyšl 2002, s. 35.

²⁴⁶ RBM I, s. 1167, č. 2658, s. 613, č. 1326.

²⁴⁷ Vedle Brna, Lince a Newstatu ho můžeme doložit v Přemyslově družině ještě jednou v Brně (1250) nebo v Praze (1253). RBM I, s. 584, č. 1257, s. 609, č. 1322.

²⁴⁸ Zemlička, Josef: Počátky, Praha 2002, s. 506.

v Olomouci ve svědečné řadě uváděn jako *dapifer*, tedy stolník markraběcího dvora.²⁴⁹ To je známkou toho, že se tato služba posunula do prestižní podoby, neboť ji nyní zastával příslušník významného rodu a lze si jen těžko představit, že by každodenně obsluhoval markrabího.²⁵⁰ Pro Zdeslava znamenal tento dvorský úřad nepochybně vedle prestiže i vítaný zdroj příjmů, protože tyto úřady byly spojeny se stabilními důchody.²⁵¹ Když však 22. září 1253 smrtí krále Václava I. Přemyslův markrabský dvůr zanikl, protože on jako jediný žijící Přemyslovec nastoupil na otcovo místo, dalo by se předpokládat, že Zdeslav o svůj výnosný úřad stolníka přijde, neboť ten logicky zanikne s markrabským dvorem. To se však nestalo a důkazem toho jsou svědečné řady listin vydaných v letech 1254–1256, tedy za Přemyslova kralování (1253–1278), kde je Zdeslav III. uváděn v králem vydaných listinách jako *stolník moravský* nebo *naš stolník*.²⁵² Je to způsobeno tím, že v době úmrtí Václava I. byla ukončena dlouhá proměna Moravy, která nyní byla svébytným zemským útvarem v rámci přemyslovského panství.²⁵³ Šternberk si tedy vůbec nemusel zoufat, navíc všechny moravské zemské úřady (stolník, číšník, maršálek) byly vybaveny příjmy i v době, kdy země markrabího neměla.²⁵⁴ V takových dobách patrně moravští dvořané přecházeli do služeb českého krále a svou povinnost danou úřadem vykonávali při Přemyslových zajiždkách na Moravu.²⁵⁵ Když se roku 1260 schylovalo už po několikáté k měření sil o babenberské dědictví mezi Přemyslem II. a uherským králem Belou (IV.) byla to skvělá šance pro naši, rakouskou a německou šlechtu získat v boji s Uhry rytířskou slávu, žold, ale také tučnou kořist. Vidina obohacení se na úkor poraženého zlákala do řad Přemyslova vojska mezi jinými i Zdeslava ze Šternberka. To lze doložit z listiny vydané v měsíci červnu roku 1260 *In tentoriis ad Morawam*, tedy ve stanech, respektive v ležení u řeky Moravy v Dolních Rakousích. Jejím prostřednictvím Přemysl II. udělil lénem Vokovi z Rožmberka hrabství Raabs. Jména svědků nám umožňují nahlédnout do řad Přemyslova vojska. Lennímu aktu byli přítomni z českých pánů např. Smil z Lichtenburka, Bavor ze Strakonic, Vilém z Poděbrad, Oldřich Zajíc, Burchard z Klinkenberka (Zvíkova), Oldřich z Hradce a Zdeslav III.²⁵⁶ Na uherské straně se bojových operací účastnili např. Boleslav Stydlivý, Boleslav Pobožný,

²⁴⁹ RBM I, s. 617, č. 1340.

²⁵⁰ Wihoda, Martin: Dvory prvních moravských markrabat, in: Dvory a rezidence ve středověku. 2. Skladba a kultura dvorské společnosti, (dále jen Dvory II), Praha 2008, s. 76; Do této doby vyšší šlechta na markrabském dvoře tyto úřady nezastávala. Tamtéž, s. 76.

²⁵¹ Tamtéž, s. 76.

²⁵² RBM II, s. 18, č. 41, s. 36, č. 92.

²⁵³ Wihoda, Martin: Dvory prvních moravských markrabat, in: Dvory II, Praha 2008, s. 76.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 78.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 78.

²⁵⁶ RBM II, s. 99, č. 262.

Lešek Lenčický, pravoslavní Rusové, Řekové, Kumáni, uherská šlechta aj. Na straně českého krále stáli vedle již zmíněné šlechty i sponheimští bratři, braniborský markrabí, vévoda vratislavský aj.²⁵⁷ Rozhodné střetnutí s Belou, jehož vojsko tábořilo na druhém břehu Moravy, proběhlo 12. července 1260 u Kressenbrunnu a skončilo naprostým Přemyslovým vítězstvím.²⁵⁸ I Zdeslav III. tedy svým dílem přispěl k porážce nepřítele a snad si jako odměnu odnesl i nějakou cennost z nepřátelského ležení. Po kressenbrunnském vítězství můžeme tohoto Šternberka pramennými záznamy i nadále (1260, 1261, 1262) sledovat v královských službách, ve kterých setrval až do svojí smrti roku 1263.²⁵⁹ Zdeslav tak svoji kariéru už od konce 40. let 13. století spojil s budoucím panovníkem Přemyslem, a po jeho nástupu na trůn (1253), podle bohatého svědectví pramenů, které ho dokládají na královském dvoře, nepochybně patřil mezi jeho přívržence.

2.6 Zdeslav III. Zachránce Olomouce? Původ majetků rodu na Olomoucku

Kolem tohoto šlechtice však zůstaly některé mýty či nepřesné údaje, které je třeba uvést na pravou míru. Mám na mysli zejména jeho údajnou obranu města Olomouce roku 1253 a následné získání půdy v této oblasti jako odměnu za projevenou odvahu a schopnosti. Otcem mýtu, který vypráví o tom, jak z obklíčené Olomouce (Tatary) vyrazil tamní hejtman a zabil nepřátelského velitele, pročež se nájezdníci dali na útěk, byl kronikář doby Karla IV. Přibík z Radenína.²⁶⁰ Ten se chtěl patrně zavděčit vysokému církevnímu hodnostáři a členu Karlova dvora Albrechtovi ze Šternberka, proto uvedl, že oním rekem byl nějaký urozený muž ze Šternberka.²⁶¹ Vedle toho, že Přibík zasadil bitvu před Olomoucí do nesprávné doby, Tataři (Mongolové) totiž Olomouc nikdy neobléhali, poněvadž roku 1241 Moravou pouze rychle protáhli do Uher, stál u zrodu fikce, která se našimi dějinami táhne až dodnes.²⁶² Bitva před Olomoucí se totiž strhla 25. června 1253 a nebyla svedena s Tatary, ale s Kumány krále Uher Bély IV., přičemž skončila porážkou vojenské hotovosti z Olomoucka.²⁶³ Přibíkovu fikci přejal do svojí Kroniky české (1541) Václav Hájek z Libočan, který byl navíc prvním „badatelem“, jenž „odhalil“ hrdinovo jméno, přičemž tím neznámým měl být Jaroslav ze Šternberka.²⁶⁴ Hájkův výmysl následně přejal do svého Diadochu i Bartoloměj Paprocký

²⁵⁷ Vaníček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 81–82.

²⁵⁸ Žemlička, Josef: Století, 1998, s. 157.

²⁵⁹ RBM II, s. 108, č. 281, s. 128, č. 334, s. 131, č. 342, s. 158, č. 409.

²⁶⁰ Bláhová, Marie: Kroniky doby Karla IV. (dále jen Kroniky), Praha 1987, s. 360.

²⁶¹ Tamtéž, s. 574; Halada, Jan: Lexikon české šlechty I, Praha 1992, s. 158.

²⁶² Žemlička, Josef: Století, Praha 1998, s. 90–91.

²⁶³ Vaníček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 51.

²⁶⁴ Hájek, Václav: Kronika česká, sv. III., Praha 1541, s. 454–457; Čechura, Jaroslav: O podivném vítězství, in: Falza a podvody české historie, Praha 2001, s. 90.

(1602).²⁶⁵ Prvním, kdo si uvědomil, že s Jaroslavovým vítězstvím není něco v pořádku, byl tvůrce nejednoho podvrhu, moravský historik Antonín Boček. Tomu bylo divné, že o takovém rekovi jakým měl být Jaroslav, není před ani po olomoucké bitvě v pramenech žádný záznam. Proto začal o pravdivosti Hájkovy zprávy pochybovat. Všiml si však, že se v letech 1249–1262 objevuje v pramenech jiný Šternberk, a to právě Zdeslav III., který vystupuje v okolí krále, a tak Zdeslavovo vítězství před Olomoucí bylo rázem na světě.²⁶⁶ Tezi o Zdeslavově záchraně Olomouce přejal ze současných badatelů např. Zdeněk Pokluda (1991).²⁶⁷ Přitom na pochybnost Zdeslavova vítězství poukázal už historik Ladislav Hosák (1976), který upozorňuje na značnou nepravděpodobnost Zdeslavova pobytu v Kumány obležené Olomouci, protože se podle dochovaných listin, ve kterých se objevuje jako svědek, pohyboval v okolí krále Přemysla II.²⁶⁸ Ten se však v žádném případě v době kumánského útoku, tj. v červnu 1253, nenacházel na území Čech nebo Moravy, ale pobýval v Rakousích, kde mylně očekával hlavní útok Bély IV.²⁶⁹ Tak např. 5. června byl v Kremži svědkem, jak král udělil Dětfichovi z Hohenbergu lénem několik hradů.²⁷⁰ Když Přemysl zjistil, že útok byl veden na Moravu, vydal se Uhrům i se svým vojskem vstříc. Bohužel na místě zjistil, že se nepřátelům nemůže postavit, a to z důvodu jejich početní převahy, proto musel čekat, až Bělovo vojsko pro nedostatek potravin samo odejde.²⁷¹ Z toho tedy jasně vyplývá, že Zdeslav III. ze Šternberka se v této válce nemohl prosadit ani jako velitel olomoucké obrany, který by vytrhl z obklíčeného města proti nepříteli, ani jako neohrožený bojovník v řadách králova vojska, ve kterém velmi pravděpodobně byl, a to proto, že se Přemysl na Moravě neodvážil s Uhry svést otevřenou bitvu. Nyní je tedy jasné, že Šternberk území na Olomoucku, které mu připisuje už Přibík a následně Hájek a Paprocký, nemohl získat skrze vojenské vavříny. Zdeslav je totiž už 29. dubna 1253 řazen ve svědečné řadě listiny vystavené Přemyslem ve prospěch měšťanů vídeňského Nového města mezi moravskou nobilitu, když se v listině praví, že dané svobody jsou učiněné ...*coram multis testibus...inter quos nobiles de Moravia: Heruto camerarius Vetowensis...Zdeslaus de Sernberch...nominantur*.²⁷² Je tedy zřejmé, že Zdeslav už tehdy na Moravě nějaké statky měl, přičemž se již mohlo jednat právě o majetky

²⁶⁵ Paprocký, Bartoloměj: *Diadochos II.*, Praha 1602, s. 173–177.

²⁶⁶ Čechura, Jaroslav: *O podivném vítězství*, Praha 2001, s. 90–91.

²⁶⁷ Pokluda, Zdeněk: *Rod Šternberků na Moravě (dále jen Rod)*, in: *Zlínsko od minulosti k současnosti* 10, 1991, s. 119.

²⁶⁸ Hosák, Ladislav: *K založení hradu a města Šternberka (dále jen K založení hradu)*, in: *Středisko. Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*, Ostrava 1977, s. 94; Koudela, Miroslav, Kaňák, Bohdan: *K počátkům města Šternberka (dále jen K počátkům)*, in: *StM* 1996, č. 2, s. 5.

²⁶⁹ Vaníček, Vratislav: *Velké dějiny III*, Praha–Litomyšl 2002, s. 51.

²⁷⁰ CDB IV, s. 585, č. 468.

²⁷¹ Žemlička, Josef: *Století*, Praha 1998, s. 104.

²⁷² CDB IV, s. 583, č. 465.

na Olomoucku.²⁷³ Ty mohly být odměnou za jeho služby, věrnost, rady, za případnou pomoc v bojích s otcem Přemysla II. v letech 1248–1249, za úslužnost na markraběcím dvoře či za pomoc při přebírání vlády v Rakousích.²⁷⁴

2.7 Albrecht I. Zakladatel moravské odnože rodu a jeho neklidný život

Po Zdeslavově smrti si jeho synové Albrecht (I.), Beneš (I.), Jaroslav (I.) a Zdeslav (IV.) mezi sebe rozdělili otcovský majetek, tedy Divišov, Český Šternberk, Chlumecko a území na Olomoucku v podhůří Nízkého Jeseníku. Nejdříve z nich zemřel Beneš, který se připomíná pouze roku 1269.²⁷⁵ Jaroslav se Zdeslavem zůstali v Čechách, ale Albrecht přesídlil na Olomoucko a stal se zakladatelem moravské linie Šternberků. Prvně zmiňován je listinou Přemysla II. (1269), ve které panovník rozsuzuje spor mezi hradištským klášteřem a syny Zdeslava ze Šternberka o les u Domašova nad Bystřicí o tamní lomy na mlýnské kameny a železné hutě, přičemž Šternberkové odešli s nepořízenou. Ze šternberských bratrů je zmiňován jen Albrecht.²⁷⁶ Ten se toho roku připomíná ještě několikrát, a to v březnu u Prahy, v červenci v Brně nebo v prosinci v Praze, kde svědčí při vydávání královských listin.²⁷⁷ Po té se však jeho jméno z písemných pramenů na deset let úplně vytrácí, aby se objevilo ve svědecké řadě listiny vydané olomouckým biskupem Brunem v moravské Mohelnici (1279).²⁷⁸ Podle dochovaných pramenů Albrecht na Moravě už zůstal, protože ho nemáme doloženého nikde jinde než tam. V této zemi budoval svoje panství (Olomoucko) i svoji kariéru, která je spojena s krajskou správou, a sice s purkrabstvím a posléze komořstvím olomouckým. Velmož to byl v každém případě bezskrupulózní, protože neváhal jít při rozšiřování svého majetku a bohatství za hranici zákona a dopouštět se loupeží na cizím majetku. K tomu mu poskytovala šance zejména neklidná doba po smrti Přemysla II. v bitvě na Moravském poli (1278), kdy po celé zemi docházelo k plenění a loupení. Neexistence centrální panovnické moci tedy využil i Albrecht, který si násilně začal přivlastňovat majetek olomouckého biskupství a hradištského kláštera. Církev se vůči tomuto řádění šlechtických soldatesk bránila účinnou zbraní, a sice interdikt, který olomoucký biskup Bruno neváhal vyhlásit ani nad Šternberkem.²⁷⁹ Tento trest na Albrechta zřejmě účinkoval, protože ten se za svoje skutky hned dvakrát kál, nejprve patrně roku 1281, kdy olomouckému a hradištskému klášteru zastavil nějaké svoje majetky

²⁷³ Koudela, Miroslav, Kaňák, Bohdan: K počátkům, in: StM 1996, č. 2, s. 5.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 5; Žemlička, Josef: Počátky, Praha 2002, s. 506.

²⁷⁵ RBM II, s. 248, č. 634.

²⁷⁶ RBM II, s. 261, č. 672.

²⁷⁷ RBM II, s. 250, č. 641, s. 255, č. 656, s. 260, č. 670.

²⁷⁸ RBM II, s. 518, č. 1195.

²⁷⁹ Vaníček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 378.

(*quaedam bona sua*) a podruhé pak v roce 1283.²⁸⁰ Strach z toho, co spáchal, provázel tohoto velmože ještě v posledních dnech života a přinutil jej před svou smrtí obdarovat olomoucký kostel dvěma vesnicemi. O tom, že se tak stalo, nás informuje listina krále Václava II. (1283–1305) z 14. května 1299, která potvrzuje Albrechtovu donaci, přičemž jasně uvádí, že byla učiněna ...*in recompensationem damnorum, quae Olomucensi ecclesiae intulerat*...²⁸¹ Snaha odčinit tu svoje poklesky v dobré víře, že Bůh to vidí a jeho duše tak bude ušetřena pekelných útrap, je tady zřejmá. Církev ale nebyla jediná, s kým se velmož dostal během života do sporu. Vedle ní to byl i řád Německých rytířů, se kterým se soudil o les Lubušku, ale stejně jako v případě sporu s hradištským klášterem odešel s nepořízenou a nároků na Lubušku se musel vzdát. To je patrné z listiny nemanželského syna Přemysla II. Mikuláše Opavského, ve které vévoda potvrzuje výsledky smířčího řízení a následně i nároky řádu na onen les.²⁸² Velmož však nebyl jen aktivním účastníkem při a svárů, ale sám měl také spory rozhodovat. To totiž patřilo do náplně práce olomouckého purkrabího, kterým byl v letech 1286–1287.²⁸³ Vedle toho byl vybaven správními pravomocemi pro příslušný kraj a musel se také starat o správu olomouckého hradu, přičemž sídlil v budově purkrabství.²⁸⁴ Albrecht se po epizodě v purkrabském úřadu vrátil do veřejných funkcí až v druhé polovině 90. let, kdy se připomíná mezi lety 1296–1298 jako olomoucký komorník.²⁸⁵ Na Moravě se komorníci objevili do půlky 13. století ve smyslu komorníků dřívějších údělných hradů. Komorník však na Moravě nenabyl většího významu a na počátku 14. století zcela zanikl v úřadě hejtmana.²⁸⁶

2.8 Otázka založení hradu Moravského Šternberka, stejnojmenného města a rozsah Albrechtových držav ke konci jeho života

Už jsem výše zmínil, že první zpráva o Albrechtovi je z roku 1269, a to z rozhodčího výroku Přemysla II. ve sporu velmože a jeho bratří s hradištským klášterem.²⁸⁷ Listina, která nás o této kauze zpravuje, nám přináší vůbec první zmínku o hradu Moravský Šternberk (*castro Sternberch*). Protože se první záznam o Moravském Šternberku váže až k této době, není úplně jisté, zda byl jeho vlastním zakladatelem Zdeslav III. nebo jeho synové, a to zejména Albrecht, který výstavbu minimálně dokončil.²⁸⁸ Protože se Zdeslav III. připomíná jako moravský šlechtic roku 1253 a první zpráva o Moravském Šternberku je z roku 1269, byl

²⁸⁰ Tamtéž, s. 381; RBM II, s. 531, č. 1232.

²⁸¹ RBM II, s. 787, č. 1835.

²⁸² RBM II, s. 555, č. 1290.

²⁸³ RBM II, s. 592, č. 1374, s. 600, č. 1396; Jan, Libor: Vznik, Brno 2000, s. 77–78.

²⁸⁴ Kotlářová, Simona: Bavorové erbu střely, České Budějovice 2004, s. 166–167.

²⁸⁵ RBM II, s. 739, č. 1722, s. 773, č. 1796.

²⁸⁶ Hladíková, Zdeňka: Dějiny správy, Praha 2005, s. 50.

²⁸⁷ RBM II, s. 261–262, č. 672.

²⁸⁸ Koudela, Miroslav, Kaňák, Bohdan: K počátkům, in: StM 1996, č. 2, s. 5.

tento hrad patrně vystavěn mezi roky 1253–1269, tzn., že je mladší než Šternberk český.²⁸⁹ Po něm je Zdeslav psán už roku 1242. Moravský, stejně jako Český Šternberk, patří mezi hrady bergfritového typu. Hradu dominuje okrouhlá věž, která v případě nezbytnosti mohla obráncům posloužit jako poslední útočiště před nepřítelem. Umístěna byla na přístupovou stranu a byla vetknuta do zlomu hradby. Na chráněné jižní či západní straně byl umístěn hradní palác.²⁹⁰ Naše vědomosti jsou však i o tomto známém hradu na takové úrovni, že lze stěží určit místo brány, která byla patrně v blízkosti věže.²⁹¹ O tom, zda stejnojmenné město existovalo už v době vydání zmíněné listiny (1269), tedy současně s hradem, panuje mezi historiky většinou shoda, tj. většina se přiklání k tomu, že město vzniklo až později, pouze L. Hosák tvrdí, že město existovalo už roku 1269.²⁹² Hrady jako šlechtická sídla jistě potřebovaly hospodářská zázemí. To pod Moravským Šternberkem mohlo klidně existovat už v době založení hradu nebo vznikat zároveň s ním, přičemž městský charakter mít nutně nemuselo.²⁹³ O Šternberku jako o městě (*civitas Sternberch*) se totiž nejdříve hovoří až roku 1296 v listině vydané samotným Albrechtem I. ze Šternberka.²⁹⁴ Je pak pouze hypotézou, zda ono město vzniklo spojením tří částí, tj. vlastního podhradí, osídlení kolem hlavní komunikační tepny (obchodní stezka z Olomouce přes Jeseníky do Slezska) a prostoru kolem dnešního hlavního nádraží, který byl asi dodatečně osídlen kolonisty povolanými Šternberky při osazení města.²⁹⁵ Samotné město Šternberk, které patrně vzniklo po roce 1269, tj. v posledních desetiletích 13. století, se stalo hospodářským, správním a soudním centrem moravského komplexu majetků, který tu Šternberkové začali budovat.²⁹⁶ Z něj také vycházela kolonizace doposud skoro neobydlených zeměpanských hvozďů, které se rozprostíraly od podhůří Jeseníku až k vzdáleným hranicím Opavska.²⁹⁷ Hlavním důvodem kolonizační činnosti pro Šternberky (na Moravě), a to už od Albrechtových dob, která vedla k založení mnoha vesnic i městeček, byla touha vrchnosti získat drahé kovy.²⁹⁸ I když naděje na nalezení ložisek drahých kovů vzaly brzy za své, stejně se na šternberských državách už od začátku

²⁸⁹ Tamtéž, s. 5.

²⁹⁰ Plaček, Miroslav: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku, Praha 2001, s. 334; Durdík, Tomáš: Encyklopedie, Praha 1995, s. 18.

²⁹¹ Plaček, Miroslav: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku, Praha 2001, s. 334.

²⁹² Koudela, Miroslav, Kaňák, Bohdan: K počátkům, in: StM 1996, č. 2, s. 5; Hosák, Ladislav: K založení hradu, in: Středisko. Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, Ostrava 1977, s. 95.

²⁹³ Koudela, Miroslav, Kaňák, Bohdan: K počátkům, in: StM 1996, č. 2, s. 5.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 5; RBM II, s. 740, č. 1727.

²⁹⁵ Koudela, Miroslav, Kaňák, Bohdan: K počátkům, in: StM 1996, č. 2, s. 6.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 6; Richtrová, Eva: Rezidence Alberta ze Šternberka ve Šternberku na severní Moravě, in: Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století, Praha 2007, s. 171; Koudela, Miroslav, Kaňák, Bohdan, Mracký, Jan: Šternberk slovem i obrazem (dále jen Šternberk), Šternberk 1996, s. 22.

²⁹⁷ Koudela, Miroslav, Kaňák, Bohdan, Mracký, Jan: Šternberk, Šternberk 1996, s. 22.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 22–23.

rozběhla těžba železné rudy, která se následně zpracovávala v tamních hutích a hamrech.²⁹⁹ Rozsah Albrechtovy državy (1296) lze rekonstruovat z jeho listiny ve prospěch *ecclesie b. Georgii martyris in ipsa civitate Sternberch*.³⁰⁰ Jejím prostřednictvím velmož zaopatřuje tento kostel úplnými desátkami (*totas decimas*) ze svých vesnic Třebšina, Stádla, Lhoty a následně i nepatrnými desátkami (*minutas decimas*) z vesnic Lužic, Lipiny, Stachovy vsi, Oldřichovy vsi a ze vsi Loděnice. K těmto vesnicím tehdy (1296) mohly patřit, ale nebyly zmíněny, i vsi Křižov a Bradlna, které Albrecht roku 1299 daroval olomouckému kostelu.³⁰¹ Možné však také je, že byly založeny kolonizací Šternberků či získány např. koupí do roku 1299.

2.9 Kariéra Jaroslava III. ve spojení se Závišem z Falkenštejna

Podle pramenných záznamů byl Albrechtův bratr Jaroslav (I.) nejprve členem královské družiny Přemysla II. (1269, 1274).³⁰² Z této doby se ale nedochovala žádná zpráva o tom, že by se mu podařilo na královském dvoře dosáhnout nějakého výnosného úřadu. Právě panovník však musel v následujících letech spolknout nejednu hořkou pilulku, což bylo způsobeno jeho neúspěšnou konfrontací s nově zvoleným římským králem Rudolfem Habsburským.³⁰³ Ten se rozhodl zmocnit se Přemyslových alpských zemí, aby tu vybudoval majetkovou oporu pro svůj vlastní rod. Ve Vídni byla nakonec uzavřena 21. listopadu 1276 arbitrážní smlouva, v níž se Přemysl Otakar zřekl vlády v Rakousku, Štýrsku, Korutanech, Kraňsku, vindické marce, Chebsku a v Portenuove.³⁰⁴ Třetí plochy však zůstaly, a to na česko–rakouské hranici.³⁰⁵ Kvůli zamezení konfliktu mezi oběma panovníky byly uzavřeny dvě dodatkové smlouvy k vídeňskému míru. Ta druhá se týkala přímo i Jaroslava I. ze Šternberka. Byla uzavřena 12. září 1277 v Praze. Kvůli vyřešení pohraničních sporů byly za oba vládcy ustanoveny delegace rozhodčích z řad duchovenstva a šlechty. Jaroslav tehdy v Praze při uzavření oné dohody nebyl přítomen, ale je v ní označen mezi těmi pány, kteří mají být účastníky rozhodčích jednání a tedy hájit zájmy krále.³⁰⁶ Rozhodujícímu střetu se však nikomu nepodařilo zabránit a králův osud v bitvě s Rudolfem Habsburským na Moravském poli je každému dobře znám. S Přemyslovým skonem se však Šternberkovi otevřela v souvislosti s dalším vývojem událostí cesta k moci a k světským úřadům. Poté, co byl ze zajetí v Říši roku 1283 propuštěn Přemyslův dědic Václav (II.), přišla ke královskému dvoru

²⁹⁹ Tamtéž, s. 22–23; RBM II, s. 261, č. 672.

³⁰⁰ RBM II, s. 741, č. 1727. O důvodech Albrechtovy donace více na s. 25–26. Kaňák, Bohdan, Koudela, Miroslav, Mracký, Jan: Šternberk, Šternberk 1996, s. 22.

³⁰¹ RBM II, s. 787, č. 1835.

³⁰² RBM II, s. 248, č. 634, s. 361, č. 883.

³⁰³ Zvolen 1273.

³⁰⁴ Vaniček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 169.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 176.

³⁰⁶ RBM II, s. 459, č. 1089.

jeho matka Kunhuta spolu se svým milencem Závišem z Falkenštejna z krumlovské větve Vítkovců. Tomu se podařilo získat vliv na nezletilého vladaře. Díky tomu začal na důležitá místa u dvora dosazovat své přátele. Zbraslavská kronika to popisuje takto: „...*Záviš získav milost přátelství králova, převzal se souhlasem královým péči o dvůr a brzy odstranil všechny úředníky, které při něm našel z jejich úřadů a dosazoval za ně na jednotlivá místa své přátele* ...“³⁰⁷ Nejvyšším komorníkem se tak stal Vítkovec Ojř z Lomnice, Závišův bratr Vítek ze Skalice se stal podkomořím, purkrabím pražským Hroznata z Hůžic z rodu Kouniců, manžel Závišovy sestry, nejvyšším sudím Boleslav ze Smečna a konečně Jaroslav ze Šternberka dosáhl také dvorského úřadu, když se stal nejvyšším číšníkem (*pincerna regis*).³⁰⁸ To se však začalo hrubě nelíbit jiné panské skupině, která se zasloužila o vykoupení vězněného Václava. Toho ihned po návratu převzala a obklopila jej. Hofmistrem se stal Purkart z Janovic, nejvyšším komorníkem Zbyslav z Třebouně z rodu Buziců, nejvyšším purkrabím Zdeslav z Lemberka z rodu Markvarticů, číšníkem se stal Beneš z Vartenberka a stolníkem Sezema z Krašova.³⁰⁹ Nyní, když Falkenštejn získal na krále zásadní vliv, a tedy i vliv na to, kdo bude na dvoře místo Václava rozhodovat, začali být Purkart z Janovic aj. ze svých pozic vytlačováni Závišem a jeho stoupenci. Vše tedy směřovalo ke konfliktnímu rozuzlení. V partnerství se Závišem spojili svoje ambice a touhu po moci i pánové ze Šternberka. Není proto těžké určit, koho v nastalém střetnutí podpořili. Jaroslav I. se postavil na stranu Závišovu spolu s pány z Krumlova, Hradce, Rožmberka, ze Stráže, ze Žeberka aj. Proti nim se postavila šlechtická skupina, k jejímž vůdcům patřili hlavně biskup Tobiáš z Bechyně z rodu Benešoviců a Purkart z Janovic. Na jejich stranu se postavili hlavně Markvarticové Zdeslav z Lemberka a Beneš z Vartenberka, tedy ti, co přišli o svoje úřady. Potyčky obou stran započaly už v zimě 1283, neměly však dlouhého trvání. Už 24. května 1284 byl v Praze mezi šlechtici uzavřen mír, který měl platit čtyři roky a ani potom se s dalším násilím nepočítalo. V listinách, které páni nechali k této příležitosti vyhotovit, obě strany slibují králi Václavu II., i za všechny jejich bratry, přátele a příbuzné, věrnost. Skupina, ve které byl i Jaroslav I. ze Šternberka dále dodává: „*Promittimus quoque uera fide pacem atque concordiam, cum Purchardo de Winterberch, ... Thobia de Bechin, Benessio de Wartenberch ... et vniversis et singulis fratribus, amicis et congnavis eorum et cum ceteris hominibus et habitatoribus regni Boemie inuiolabiliter perpetuo conseruare*.“³¹⁰ Slíbují tedy v dobré víře, že na věky a neporušitelně budou zachovávat mír a svornost s protivnou stranou i se všemi a

³⁰⁷ Bláhová, Marie: Zbraslavská kronika, Praha 1976, s. 53.

³⁰⁸ Vaniček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 390.

³⁰⁹ Vaniček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 387.

³¹⁰ RBM II, s. 570, č. 1317.

jednotlivými jejich bratry, přáteli a příbuznými i s ostatními lidmi a obyvateli českého království. Ve stejném duchu se vyjádřila i druhá strana.³¹¹ Obě listiny nám přinášejí kompletní výčet stoupenců té či oné strany. Dále dokládají, že Jaroslav obdržel Závišovým přičiněním od Václava II. nejen úřad královského číšníka, ale i purkrabího na Bítově (*purchrauius in Wetow*).³¹² Toto purkrabství, stejně jako další, např. na Přimdě, na Zvíkově, v Kladsku a jinde, patřilo mezi úřady zemské správy, přičemž povinností purkrabích bylo starat se o chod hradu. Měli svěřeny vojenské pravomoci a pečovat museli také o hradní panství. O tuto odpovědnost se však mohl dělit s ostatními hradními úředníky.³¹³ Podle mírových dohod si většina šlechticů měla podržet úřady, které získala před prosincem 1283.³¹⁴ Jak nám dokazují další záznamy, Jaroslav I. mezi ně patřil. Strana Tobiáše z Bechyně tak nedosáhla úspěchu. To, že Jaroslav I. ze Šternberka držel úřad královského číšníka spolu s bítovským purkrabstvím po dobu nejméně tří let, dokazuje listina vydaná Václavem II. 4. září 1287 v Praze. Jsou to vlastně statuta rozhodčího soudu šesti přísežných pro Prahu. Soudci měli např. dbát o pořádek či kontrolovat správné míry a váhy. Zájmy vládce tu měli zajišťovat *Zawisii de (Valkenstein), Jaroslay de Sternberch, pincerna Bohemie et purgravii in Vethau*, přičemž jsou oba dotyční šlechtici Václavem II. označováni jako jeho rádčové (*consiliariorum nostrorum*).³¹⁵ I přesto v roce 1287 došlo mezi Václavem II. a Jaroslavem ze Šternberka k nějakému konfliktu, Jaroslav se však králi poddal a ten ho přijal i s Českým Šternberkem na milost.³¹⁶ Vratislav Vaníček uvádí, že v době, kdy Záviš z Falkenštejna chystal válku proti Habsburkům,³¹⁷ tj. v roce 1287, obzvláště potřeboval na opěrných bodech při hranici s Rakousy svoje spojence.³¹⁸ Takovým byl i Jaroslav I., který od roku 1284 spravoval zeměpanský hrad Bítov na jižní Moravě, tedy na hranici s Rakouskem. Tento šlechtic patřil k exponentům a oporám Závišovy politiky. Zemřel zhruba mezi prosincem 1287 a rokem 1290. Z této doby totiž pochází zpráva, že waldsaský opat Dětrich přijímá na modlitby na žádost Václava II. duši Jaroslava ze Šternberka.³¹⁹

³¹¹ RBM II, s. 569, č. 1316.

³¹² Leží nedaleko Znojma na jižní Moravě. V té době patřil do královského majetku.

³¹³ Malá, Dana: Skladba pražského dvora za vlády Václava II. (dále jen Skladba), in: MHB 9, 2003, s. 103; Žemlička, Josef: Počátky, Praha 2002, s. 559.

³¹⁴ Vaníček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 391–392.

³¹⁵ RBM II, s. 612, č. 1418; Malá, Dana: MHB 9, 2003, s. 108, 112.

³¹⁶ Sedláček, August: Hradky XV., Praha 1998, s. 76.

³¹⁷ Válka měla revindikační charakter.

³¹⁸ Vaníček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 398.

³¹⁹ Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296) (dále jen Formulář), Praha 1903, s. 159, č. 203.

2.10 Jaroslavovo panství

Hlavním Jaroslavovým sídlem byl Český Šternberk, který držel po otci.³²⁰ Vlastnil zřejmě i další středočeské zboží Divišov. Jeden Šternberk mu však nestačil, a tak to byl pravděpodobně on, kdo si nechal ke konci 13. století vystavět Šternberk (u Jihlavy) ještě jeden.³²¹ Podle stop, které zanechalo zdivo, byla k paláci přihrazena na východě plošina, ale také na jihu se na okraji srázu vypíná vysoký střep, a to patrně vyhlídkové věže. Za zvýšeným čelem jádra a parkánem jsou náznaky věže. Hned vedle brány jsou zbytky nejméně dvouprostorového paláce, k němuž se na severu připojuje bašta střežící bránu, přičemž vlastní hrad obklopuje ze tří stran předhradí.³²²

2.11 Pražský a kladský purkrabí Zdeslav IV. a jeho vyobcování z církve

Posledním ze synů Zdeslava III. byl Zdeslav IV. ze Šternberka. Ten je poprvé zmiňován k roku 1285 v listině, kterou vydal 23. října v Praze Václav II. ve prospěch Závíše z Falkenštejna.³²³ Ve svědečné řadě je uveden jako nejvyšší číšník království českého. Některá literatura dokonce uvádí, že úřad číšníka zastával mezi lety 1285–1288.³²⁴ To lze však vyvrátit, protože podle pramenných dokladů zastával v letech 1284–1287 úřad nejvyššího číšníka a zároveň bitovského purkrabího jeho bratr Jaroslav. Literatura, která připisuje Zdeslavovi tento úřad do let 1285–1288 se tedy nepochybně mylí. Ale co listina z 23. října 1285? V jejím případě mohlo dojít k záměně obou bratrů a číšnictví mohlo být omylem přisouzeno tomu nepravému, tedy Zdeslavovi.³²⁵ Je však také možné, že Jaroslav nakrátko o úřad číšníka přišel, protože měl v roce 1284 s Václavem II. nějaký konflikt.³²⁶ Spíše se ale kloním k tomu, že v listině z roku 1285 došlo k omylu, tedy že ani spor Jaroslava s králem jej o číšnictví nepřipravil. Následně se Šternberk na čtyři roky z pramenů vytrácí a připomíná se opět roku 1288. Tehdy vypršelo příměří, které mezi sebou uzavřeli v květnu roku 1284 dvě znepřátelené panské skupiny usilující o vliv na tehdy třináctiletého krále Václava.³²⁷ Tehdy se dohodly, že i po vypršení příměří už boje nebudou pokračovat, přesto šarvátky začaly již roku 1287. Stranou nezůstal ani Zdeslav, který si chtěl přilepšit na úkor biskupských statků pana Tobiáše z Bechyně. Vše začalo tím, že maršálek Zdeslava IV. spolu se Švihovcem Dětrichem poplenili biskupské město Příbram a třináct k němu přiléhajících vesnic. Některé biskupovy poddané zabili, jiné odvedli do zajetí na hrad Orlík, kam Zdeslav

³²⁰ Sedláček, August: Hrad XV., Praha 1998, s. 76.

³²¹ Plaček, Miroslav: Hrad, Praha 2001, s. 335.

³²² Tamtéž, s. 335, 336.

³²³ RBM II, s. 587, č. 1358.

³²⁴ Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 777.

³²⁵ Malá, Dana: MHB 9, 2003, s. 113.

³²⁶ Tamtéž, s. 777. Druhý konflikt Jaroslava s Václavem II. byl okolo roku 1287.

³²⁷ Václav II. se narodil roku 1271.

umístil vojenskou posádku. Proto biskup Tobiáš už po 10. dubnu 1289 prosil krále Václava II. o pomoc a nápravu.³²⁸ Šternberk se ale zřejmě k náhradě škod moc neměl. Tobiáš totiž v dalším listu hrozí, že pokud neuhradí škody na majetku a bude pokračovat v ničení biskupových statků, bude dán do klatby a stihne ho interdikt.³²⁹ Ve stejném znění byla i další listina, kterou Zdeslav obdržel od téhož církevního hodnostáře.³³⁰ Když biskup vyčerpal všechny možnosti a šternberský pán nepovolil, byla nad Zdeslavem skutečně vyhlášena církevní klatba. Rok 1289 však nepřinášel jen špatné zprávy, ale byl pro Šternberka i velmi úspěšný. Tehdy totiž došlo ke změnám na královském dvoře, které ho vynesly k mocenským výšinám. Během Falkenštejnova pobytu v Uhrách popudili proti tomuto Vítkovci Václava II. manželka Guta Habsburská a asi i Tobiáš z Bechyně.³³¹ To se začalo promítat do personálního složení Václavova dvora. Závišovi straníci a stoupenci začali přicházet o svoje úřady. Bratr Záviše ztratil úřad maršálka, Hroznata z Húžic přišel o post pražského purkrabího. K moci se naopak začali dostávat ti, pro které v době Závišova mocenského zenitu nebylo u dvora žádné místo. Například Beneš z Vartenberka se stal podkomořím, po Hroznatovi připadlo pražské purkrabství právě Zdeslavu IV. ze Šternberka. V. Vaníček proto předpokládá, stejně jako Dana Malá, že Zdeslav nepatřil, na rozdíl od bratra Jaroslava, k vyloženým Falkenštejnovým stoupencům.³³² Opravdu si lze stěží představit, že v době, kdy dochází k vytlačování Závišových stoupenců ode dvora, by na post pražského purkrabího, byl dosazen jeho přívrženec. Obzvláště víme-li, že pražský purkrabí byl vojenským velitelem hradu, který spravoval a pokud měl na starost bezpečnost hradu, měl na starost i bezpečnost dvora. Panovník nyní logicky nechtěl, aby na jeho bezpečnost dohlížel blízký stoupenec jeho nepřítele Falkenštejna. Je však také pravděpodobné, že mohlo jít o rodinnou strategii, která měla zajistit alespoň jednomu z bratří místo na vítězné straně. Zdeslav IV. musel úřad pražského purkrabího obdržet někdy před 10. lednem 1289, snad už roku 1288, protože na listině z 10. ledna 1289 už je jako purkrabí označován.³³³ Tehdy se při návštěvě Prahy Václavu II. poddal a v lenní závislost na českém králi vstoupil hornoslezský bytomský kníže Kazimír.³³⁴ Listina z 10. ledna 1289 celou událost zpečetila. Přibík Pulkava, dějepisec doby Karla IV., o tom vypovídá: *„Léta Páně 1289 opolský vévoda Kazimír podrobil a podřídil své knížectví a zemi zmíněnému Václavovi, jeho dědicům, králům českým... Stalo se to v Praze na*

³²⁸ Formulář, s. 26, 27, č. 29.

³²⁹ Tamtéž, s. 95, č. 117.

³³⁰ Tamtéž, s. 96, č. 118.

³³¹ Vaníček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 402. Záviš do Uher dorazil někdy v roce 1288.

³³² Vaníček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 402; Malá, Dana: Skladba pražského dvora za vlády Václava II., MHB, 9, Praha 2003, s. 113.

³³³ RBM II, s. 630, č. 1466.

³³⁴ Zemlička, Josef: Století, Praha 1998, s. 234.

*Hradě v královském paláci... v přítomnosti pánů a urozených... Ojře z Lomnice, nejvyššího komorníka království Českého..., Zdislava ze Šternberka, purkrabího pražského... a v přítomnosti mnoha jiných.*³³⁵ Ve svědečných řadách listiny vztahující se k tomuto lennímu aktu se jméno Zdeslava IV. objevuje ve společnosti šlechticů, např. Jana z Michalovic, Albrechta ze Žeberka, Bavora ze Strakonice nebo Beneše z Vartenberka, kteří získali svoje úřady na úkor Závišovců, stejně tak jako Zdeslav. Jako purkrabí pražský je Šternberk uveden i v listině z 6. února 1289 dané v Praze, zpečetující výměnu některých majetků mezi míšeňským markrabím Fridrichem a králem Václavem II.³³⁶ Český panovník však Zdeslava toho roku odměnil, patrně jako svého přívržence a jednu z opor, ještě jednou, a to když mu svěřil purkrabství v Kladsku, kterého se zmocnil na úkor vratislavského vévody Jindřicha IV. Proba. K propůjčení purkrabství mělo dojít do léta 1289.³³⁷ Po té Zdeslav IV. patrně zemřel, protože se už nepřipomíná.³³⁸ Odchod z tohoto světa však pro něho musel být velmi hořký, zemřel totiž v církevní klatbě. To nám dokazují listiny vydané ještě stále rozezleným biskupem po jeho smrti. Hned v první Tobiáš přikazuje všemu duchovenstvu, aby nepohřbívalo zemřelého velmože po církevním způsobu, protože byl exkomunikován pro zločiny vůči církevnímu majetku a lidem.³³⁹ A konečně hrozí klatbou všem, kdo by se po církevním způsobu pokusili pohřbít zesnulého.³⁴⁰ Takto neradostný byl tedy konec pražského a kladského purkrabího, kterého k mocenským výšinám vynesl pád Záviše z Falkenštejna na sklonku 80. let 13. století. S Falkenštejnem naopak spojil kariéru Zdeslavův bratr Jaroslav I., když se stal roku 1284 královským číšníkem. Oba šternberští bratři se prosadili na dvoře předposledního Přemyslovce ve vysokých dvorských úřadech, a zatímco Jaroslav I. byl Václavovým rádcem (a číšníkem), Zdeslav IV. jako pražský purkrabí jeho ochráncem. Oba sourozenci náleželi k tzv. menšímu královskému dvoru (*curia minor*),³⁴¹ ke kterému podle Dany Dvořákové–Malé kromě krále a jeho rodiny patřili ještě služebný personál, jeho rádci, kancelář a držitelé dvorských a zemských úřadů.³⁴² Právě tento menší dvůr, který byl složen ze světské šlechty a duchovenstva tvořil centrum výkonné, soudní a správní moci ve státě.³⁴³ Úřad číšníka, který zastával Jaroslav, a který k menšímu dvoru nesporně patřil, stejně tak jako

³³⁵ Bláhová, Marie: *Kroniky*, Praha 1987, s. 379.

³³⁶ RBM II, s. 632, č. 1467.

³³⁷ Vaníček, Vratislav: *Velké dějiny III*, Praha–Litomyšl 2002, s. 407.

³³⁸ Malá, Dana: *Skladba*, MHB 9, 2003, s. 113.

³³⁹ *Formulář*, s. 98, č. 120.

³⁴⁰ *Formulář*, s. 99, č. 122.

³⁴¹ Vedle *curia minor* rozlišujeme i *curia maior*, tedy větší panovnický dvůr. Smyslem existence většího dvora byl výkon moci nebo (či společně) reprezentace. Dvořáková–Malá, Dana: *Panovnický dvůr*, in: *Dvory II*, Praha 2008, s. 27.

³⁴² Malá–Dvořáková, Dana: *Panovnický dvůr*, in: *Dvory II*, Praha 2008, s. 16, 22.

³⁴³ *Tamtéž*, s. 23.

maršálka a stolníka, patrně již ke konci vlády Václava II. získal reprezentativní a dědičný status, a na začátku 14. století je doložen v dědičné a čestné funkci.³⁴⁴ Úřad purkrabího Pražského hradu, jenž lze zařadit ke světským úřadům správy, patřil také ke *curia minor*, protože v jeho rámci nacházel tento úřad opodstatnění svojí existence, poněvadž vycházel z královského dvora jako z centra správy celé země.³⁴⁵ Jaroslav, který byl držitelem úřadu královského číšníka, a zároveň byl královským rádcem (*consiliarius*) vlastně svojí působností prolínal dvěma kategoriemi, jenž tvořily *curia minor*, tedy kategorií držitelů dvorských a zemských úřadů a kategorií rádců. Obě tyto kategorie mohly přijít nebo přicházely téměř každodenně do kontaktu s panovníkem. Konkrétně výběr rádců byl ovlivněn potřebami krále. Vybraní rádcové následně vytvářeli královskou radu, ve které tvořili důležitou složku i osobnosti mimo český stát, většinou hlavně církevní hodnostáři, dále pak klérus a představitelé domácí šlechty, kteří drželi přední zemské a dvorské úřady, jako byl právě Jaroslav ze Šternberka.³⁴⁶

³⁴⁴ Tamtéž, s. 19, 25. Úřad maršálka se stal dědičným v rodě pánů z Lipé, číšnictví u Vartenberků a stolnictví u Zajíců z Hasenburka. Tamtéž, s. 25.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 22.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 22; Hlaváček, Ivan: Dvůr a rezidence českých panovníků doby přemyslovské a raně lucemburské. Stručný přehled vývoje a literatury pro dobu do roku 1346 (dále jen Dvůr), in: Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999, s. 57.

3. Léta zvrátů

3.1 Stručný nástin situace v zemi v letech 1306–1310

Třetí kapitola je věnována letům 1306–1310. Je to doba z historického hlediska sice velmi krátká, za to však bohatá na množství velkých i zásadních zvrátů. Na českém královském trůně se totiž během čtyř roků vystřídali tři králové ze tří různých panovnických dynastií. Historickou scénu pomalu opouštějící rod Menhartovců, z něhož pocházel Jindřich Korutanský. Rudolf, syn římského krále Albrechta z rodu Habsburků. Největší sláva tohoto rodu však měla přijít teprve v budoucnu. A konečně Jan z rodu lucemburských hrabat, jejichž hvězda začala závratně stoupat roku 1308³⁴⁷ a jimž měla patřit „současnost.“ Zmatky v zemi začaly po smrti Václava III. Většina šlechty roku 1306 zvolila králem Jindřicha Korutanského. Po jeho útěku byl zvolen novým českým králem Rudolf Habsburský.³⁴⁸ Po jeho smrti roku 1307 na uprázdněný trůn šlechta zvolila opět Jindřicha Korutanského.³⁴⁹ Z této doby se nám však, a vlastně až do roku 1310, o Šternbercích nedochovalo téměř nic. Na to jak si vedli, můžeme usuzovat jen nepřímo. V tomto období byli v rodě Šternberků tři Zdeslavové, a sice Zdeslav starší, jeho syn Zdeslav mladší a Zdeslav VII. (Zdeněk).³⁵⁰ Posledně jmenovaný byl synem Jaroslava I. ze Šternberka a patřil k české rodové linii, starší a mladší Zdeslav patřili k linii moravských Šternberků pocházejících od Albrechta I.

3.2 Opory moci Jindřicha Korutanského

Jindřich Korutanský byl podruhé českým panovníkem od 15. srpna 1307.³⁵¹ Antonín Haas uvádí úplný seznam listin, které Jindřich Korutanský vydal jako český král.³⁵² Bylo jich celkem 31. O koho se Jindřich Korutanský tehdy opíral, se dá rekonstruovat jak podle listin, které vydal, tak podle obsazení zemských úřadů. Dvě listiny vydal ve prospěch Rajmunda z Lichtenburka, jednu např. 17. června 1308.³⁵³ Z českých pánů pak ještě vydal listinu pro Jindřicha z Lipé (1309)³⁵⁴ a pro Jindřicha z Rožmberka (1307).³⁵⁵ Obě listiny jsou ku

³⁴⁷ Otec Jana Lucemburského Jindřich se stal roku 1308 římským králem jako Jindřich VII.

³⁴⁸ Ke zvolení došlo 16. října 1306 na sv. Havla.

³⁴⁹ Jindřich byl provizorně korunován mitrou opatem břevnovským 15. srpna 1307.

³⁵⁰ Existenci Zdeslava VII. potvrzuje Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 780; Bačkovský, Rudolf: Bývalá česká šlechta, Praha 1948, s. 131; Vinař Otakar: Šternberkové–složitá historie starého rodu (dále jen Šternberkové), in: HaG 32, 1999, č. 1/2, s. 64. Existenci Zdeslava staršího a mladšího potvrzuje Zdeněk Pokluda: Rod, in: Zlínsko od minulosti k současnosti 10, 1991, s. 121, 151.

³⁵¹ Viz pozn. č. 298.

³⁵² Haas, Antonín: Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského (dále jen Česká královská kancelář), Praha 1947, s. 36, 38.

³⁵³ RBM II, s. 939, č. 2178;

³⁵⁴ RBM II, s. 957, č. 2202.

prospěchu pána z Lipé i Rožmberka. Další listiny pak vydal ještě pro města, některé měšťany, kláštery nebo svoje spojence mimo české království. Tento výčet dokazuje, že se Jindřich z nejvyšší šlechty opíral zejména o Ronovce a Vítkovce, přičemž tento názor podporuje i obsazení nejvyšších zemských úřadů. Novým maršálkem se stal odpůrce habsburských ambicí na český trůn Jindřich z Lipé, úřad podkomořího byl v držení dalšího Ronovce Rajmunda z Lichtenburka, který navíc získal do držení zeměpanský hrad Bítov. Vítkovci v osobě Viléma z Landštejna získali pod svou správu Znojmo. Další z nich, tentokrát z rožmberské větve, Jindřich, byl nejvyšším komorníkem. Navíc si dal od svého krále potvrdit purkrabství zvíkovské.³⁵⁶ Oba výčty, které jsem předložil,³⁵⁷ nepřímě dokazují, a je z nich zřejmé, že čeští pánové ze Šternberka nepatřili během krátké vlády Jindřicha Korutanského v letech 1307–1310 k hlavním oporám jeho moci. To vyvolává dojem, že se v ostré konkurenci šlechtických předáků, kteří usilovali o co největší podíl na moci v zemi, nedokázali prosadit.

3.3 Politická orientace pánů ze Šternberka a její možné příčiny

Postupem času se však začalo ukazovat, že Jindřich Korutanský nestačí na problémy českého království, proto nejdříve opati cisterciáckého řádu ze Zbraslavi a Sedlce, totiž Petr a Heidenreich, a po nich šlechta, začínají jednat směrem k sesazení Jindřicha z trůnu a o nastolení nové lucemburské dynastie.³⁵⁸ Tvoří se strana prolucemburská, která 25. července 1310 vypravuje poselstvo do Říše. Tam se před říšským sněmem toto poselstvo slavnostně zřeklo Jindřicha Korutanského (25. července) a sněm tohoto muže následně prohlásil za sesazeného a zbaveného českého trůnu.³⁵⁹ Pikantní je, kde se tehdy nacházel jeden ze členů rodu erbu zlaté hvězdy. V době, kdy byl zlistiněn druhý pád Jindřicha Korutanského, se na sněmu nenachází žádný Šternberk. Být v poselstvu mohl být jistě dobrý způsob, jak se před novým panovníkem ukázat v dobrém světle a upozornit na sebe a snad později získat nějaký výnosný úřad či majetek. Šternberkové tuto možnost nevyužili. Díky jedné pramenné zmínce víme proč. 28. července roku 1310 v Kutné Hoře, tedy tři dny poté, co se předáci českého panstva slavnostně zřekli Jindřicha Korutanského, dávají páni ze Šternberka, dle mého soudu najevo, že stojí spíše na prokorutanské straně.³⁶⁰ Východočeský pán Oldřich z Lichtenburka

³⁵⁵ RBM II, s. 924, č. 2144.

³⁵⁶ Vaníček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 492.

³⁵⁷ To znamená výčet Jindřichem vydaných listin a výčet jmen šlechticů, kteří obsadili přední zemské úřady.

³⁵⁸ Roku 1309 se vydává opat Heidenreich Sedlecký do Říše, aby vyjednal spojení s novým panovnickým rodem Lucemburků. Někteří představitelé šlechty navštívili v lednu 1310 římský dvůr v Norimberku. Poselstvo tehdy vedl Jindřich z Rožmberka, Fridrich ze Šumburka a Albrecht ze Žeberka. Po nich styky s Jindřichem Lucemburským navazují i Jindřich z Lipé a Jan z Vartenberka. Spěváček, Jiří: Král diplomat, Praha 1982, s. 44.

³⁵⁹ Spěváček, Jiří: Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346) (dále jen Jan Lucemburský), Praha 1994, s. 131; Týž: Král diplomat, Praha 1982, s. 48.

³⁶⁰ RBM II, s. 967, č. 2230.

spolu se svým synem Jindřichem tehdy v Kutné Hoře slíbil věrnost (*promittunt fidelitatem*) Jindřichu Korutanskému. Jak uvádí Jan Urban, tomuto aktu byli přítomni, a také jej odsvědčili, někteří další východočeští páni. Byli to Oldřichovi synovci, bratři Václav ze Žleb a Čeněk z Ronovce, dále Hrabiše z Paběnic, Vilém Rychemburka a početná skupina lichtenburských manů. Mezi východočeskými pány je zmiňován i Zdeslav ze Šternberka.³⁶¹ Ten také figuruje ve svědečné řadě listiny k této příležitosti vyhotovené. Spolu s těmito šlechtici byl toho dne v Kutné Hoře i Jindřich Korutanský, proto si myslím, že Zdeslav minimálně nepatřil k prolucemburské straně a spíše se kloním k jeho prokorutanské orientaci.³⁶² Nyní vyvstávají dvě otázky. Za první, ze které linie rodu onen *Sdeslaus d Sterenbch* pochází. Za druhé, co tohoto šlechtice vedlo v této chvíli, kdy už většina panských předáků od Jindřicha odpadla nebo se chtěla s Lucemburky dohodnout stále setrvávat ve věrnosti neosvědčivšímu se králi? Nejprve odpovím na první otázku. Urban uvádí, že toho dne, kdy oba Lichtenburkové slibovali věrnost, byli aktu přítomni nejen jejich manové, ale i východočeští páni. Mezi ně je řazen i Zdeslav ze Šternberka (*Sdeslaus d Sterenbch*).³⁶³ Spěváček Zdeslava také označuje jako východočeského pána.³⁶⁴ Pokludova práce, která uvádí majetky moravských Šternberků, žádný jejich majetek ve východních Čechách v té době nezmiňuje.³⁶⁵ Nelze je tedy pokládat za východočeské pány, tj. za pány mající v Čechách majetky. V této oblasti však měli državy čeští Šternberkové z chlumecké větve. Z jejich linie však v této době žádný Zdeslav nepocházel. Soudím tedy, že jediným Šternberkem, který tam tedy mohl být, byl Zdeslav VII. z českošternberské linie.³⁶⁶ Na druhou otázku jednoznačnou odpověď nemohu poskytnout. Přítomnost Zdeslava ze Šternberka mohla být způsobena více faktory. Jedním z důvodů, proč Zdeslav setrval při Jindřichu Korutanském, mohl být důvod mocenský. Jindřich totiž v této době posílil svou pozici v zemi dobytím stříbrnosné Kutné Hory, a to hlavně díky vojenské posile míšeňských Wettinů. Zde mu pak někteří páni slíbili opět věrnost.³⁶⁷ Druhým důvodem mohl být příbuzenský vztah mezi pány ze Šternberka a Lichtenburky. O něm se zmiňuje Anton Rolleder ve své práci věnované moravské větvi rodu.³⁶⁸ Uvádí, že Zdeslav starší byl ženatý se sestrou Zdeňka z Ronova, syna Jindřicha

³⁶¹ Urban, Jan: Lichtenburkové: vzestupy a pády jednoho panského rodu (dále jen Lichtenburkové), Praha 2003, s. 138.

³⁶² Bláhová, Marie: Zbraslavská kronika, Praha 1976, s. 451.

³⁶³ Urban, Jan: Lichtenburkové, Praha 2003, s. 138.

³⁶⁴ Spěváček, Jiří: Jan Lucemburský, Praha 1994, s. 128.

³⁶⁵ Pokluda, Zdeněk: Rod, in: Zlínko od minulosti k současnosti 10, 1991, s. 117–158. Zejména tuto jeho studii ještě obšírněji zmíním a využiji v následující kapitole.

³⁶⁶ V moravské linii žili Zdeslav V. a VI., tedy Zdeslav starší a mladší.

³⁶⁷ Bláhová, Marie: Zbraslavská kronika, Praha 1976, s. 451.

³⁶⁸ Rolleder, Anton: Die mährischen Herren, Praha 1901, s. 57. Neuvádí, kdy ke sňatku došlo.

z Lichtenburka. Tímto Jindřichem má Rolleder na mysli Jindřicha z Lichtenburka, který 28. července 1310 slibuje i za Šternberkovy přítomnosti s otcem Oldřichem věrnost Korutancovi. Pokud však podrobíme Rollederovu informaci kritice, zjistíme, že Jindřich (II.) z Lichtenburka žádného syna jménem Zdeněk neměl, navíc páni z Ronova vůbec neodvozují svůj původ od Smila z Lichtenburka,³⁶⁹ který je praotcem všech potomních Lichtenburků,³⁷⁰ tedy i Jindřicha II., nýbrž od jeho bratra, tj. od Častolova z Ronova (Přibyslavi).³⁷¹ Z toho tedy vyplývá, že Jindřich II. z Lichtenburka otcem Ronovce, jenž pocházel z jiné příbuzné větve lichtenburského rodu, tj. pánů z Ronova, být nemohl. Tudíž tedy ke sňatku Zdeslava staršího se sestrou Zdeňka z Ronova, jenž by byl synem Jindřicha II. z Lichtenburka, dojít nemohlo. Navíc Zdeslav starší patřil do linie moravských Šternberků. Tento příbuzenský argument týkající se Zdeslavovy účasti na lichtenburských slibech věrnosti z července 1310, pokud používám informace obsažené v Rollederově práci, již tedy není udržitelný. Je však samozřejmě možné, že příbuzenský poměr mezi českým Zdeslavem a Oldřichem z Lichtenburka existoval, ale v jiné konstelaci. To naznačuje práce Rudolfa Bačkovského.³⁷² Ten totiž uvádí, že Zdeslav IV. měl za manželku jménem neznámou členku rodu pánů z Lichtenburka. Tento Zdeslav byl bratrem Jaroslava I. ze Šternberka, tj. strýcem Zdeslava, který byl v roce 1310 v Kutné Hoře. Informace Bačkovského však není nikde jinde ověřitelná. Je však nápadné, že již dva autoři možnou rodinou příbuznost mezi rody Šternberků a Lichtenburků naznačují. To, že pro sňatkové spojení obou rodů chybějí pevné důkazy, neznamená, že neexistovalo. Pokud tedy k nějakému sňatku mezi oběma rody došlo, domnívám se, že páni ze Šternberka poté pravděpodobně zastávali podobné postoje jako jejich lichtenburští příbuzní. Tehdy bylo samozřejmostí, že pokud se šlechtické rody, například sňatkově sblížily, začaly se pak vzájemně podporovat ve svých plánech či ambicích. Ty se samozřejmě nemohly křížit. Jelikož lichtenburský rod byl v té době mocnější a tedy i silnější než ten šternberský, logicky by pak pánové ze Šternberka sledovali lichtenburskou politiku a zájmy. Představitel lichtenburské politiky byl zejména Oldřich z Lichtenburka, který patřil již od smrti Václava III. k pevným stoupencům korutanské strany.³⁷³ To potvrdil i po smrti Rudolfa Habsburského (1307), když zabil hlavního zastávce habsburské strany

³⁶⁹ Narozen 1220, zemřel 1269.

³⁷⁰ Urban, Jan: Lichtenburkové, Praha 2003, s. 500, 501.

³⁷¹ Tamtéž, s. 501

³⁷² Bačkovský, Rudolf: Bývalá česká šlechta, Praha 1948, s. 134.

³⁷³ Urban, Jan: Lichtenburkové, Praha 2003, s. 136. Urban také uvádí, že Oldřich po celou dobu vlády Jindřicha Korutanského v jeho podpoře zaváhal jen jednou. Bylo to v roce 1306, kdy do Čech vtrhlo silné vojsko Albrechta a Rudolfa Habsburských. Tehdy hrozilo, že by habsburským vojskem byly popleněny Oldřichovy statky.

Dobeše z Bechyně.³⁷⁴ V podpoře Jindřichovi vydržel až do července 1310, stejně jako Zdeslav ze Šternberka. U něj však nelze s jistotou říci, od kdy se jeho podpora Jindřichu Korutanskému datuje. I šternberská podpora králi Jindřichovi však nakonec skončila. Je to patrné opět nepřímě, a to z listiny vydané 24. září 1310.³⁷⁵ Vydána byla v Praze a míšenští Wettinové, se jejím prostřednictvím stávají pány celého království. Dokument vydal Fridrich Kulhavý a konstatuje v něm, že jeho strýc Jindřich Korutanský mu předal celé království do péče a do ochrany.³⁷⁶ Po ukončení bojů má být království opět předáno Jindřichovi. Žádný ze šlechticů, kteří 28. července 1310 v Kutné Hoře setrvali ještě při Jindřichovi Korutanském, pod tuto listinu vydanou Wettinem Fridrichem Kulhavým, nepřivěsil svou pečeť. Takže ani Zdeslav již nechtěl, aby si Jindřich dál udržel českou královskou korunu. Na tuto listinu nepřivěsil svou pečeť žádný český šlechtic. O osudu vlády Jindřicha Korutanského tak bylo rozhodnuto. Bylo tak už jen otázkou času, kdy si nový претенdent trůnu Jan Lucemburský přijde do Čech pro královskou korunu.

³⁷⁴ Urban, Jan: Lichtenburkové, Praha 2003, s. 137.

³⁷⁵ RBM II, s. 969, č. 2236.

³⁷⁶ Vaniček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 514.

4. Šternberkové za vlády prvních Lucemburků—vláda Janova

4.1 Stručný nástin situace v zemi v době nástupu Jana Lucemburského

Konec vlády Jindřicha Korutanského se přiblížil na samém konci roku 1310, když se konkrétně 3. prosince, podařilo vojsku Jana Lucemburského proniknout za pražské hradby a obsadit Staré Město pražské.³⁷⁷ Jindřich i jeho manželka Anna³⁷⁸ následně pochopili, že je konec, a proto tajně 9. prosince v nočních hodinách oba opustili Prahu.³⁷⁹ Jan Lucemburský a jeho manželka Eliška Přemyslovna byli poté 7. února 1311 mohučským arcibiskupem Petrem z Aspeltu korunováni na krále a královnu.³⁸⁰ Hlavním úkolem nového panovníka bylo obnovení zemského míru, který byl opakovaně narušován loupeživými přepady některých šlechticů a samozřejmě také obnova vlády nad celým královstvím.³⁸¹ Zejména poslední úkol, tedy obnova vlády v zemi, byl však od samých začátků Janova panování narušován vzájemnou rivalitou předáků české šlechty, kdy vznikaly a přeskupovaly se jednotlivé šlechtické tábory.³⁸² Nejmnocnějším z nich byla skupina Ronovce Jindřicha z Lipé, která na sebe chtěla strhnout co největší podíl na moci v zemi. Jejimi ambicemi se naopak cítili ohroženi např. nejvyšší sudí Oldřich z Říčan, nejvyšší komorník Petr z Rožmberka či pozdější zastánce práv Elišky Přemyslovny Vilém Zajíc z Valdeka.³⁸³ Navíc se Jan začal dostávat od let 1314–1315 sám do konfliktu se šlechtou, a to kvůli obsazování nejvyšších zemských úřadů pro naši šlechtu cizími rádci. Olej do ohně přiléval i fakt, že ronovská klika na sebe v této době strhávala stále větší moc, což vyvolávalo odpor Viléma Zajíce a jeho spojenců, přičemž se do tohoto soupeření na straně Zajícově zapojovala i královna, která pána z Lipé považovala za nepřítele země.³⁸⁴

4.2 Příslušnost Zdeslava ze Šternberka ke skupině Jindřicha z Lipé a její příčiny a jeho angažovanost ve prospěch tohoto uskupení

Zpráva o Zdeslavovi ze Šternberka se objevuje v době (1317), kdy už boj mezi dvěma znepřátelenými šlechtickými tábory, tedy mezi Jindřichovou a Vilémovou skupinou, běžel naplno. Na Vilémově straně stála, jak už jsem zmínil výše královna Eliška nebo páni ze

³⁷⁷ Bobková, Lenka: Velké dějiny IV.a, Praha–Litomyšl 2003, s. 25.

³⁷⁸ Dcera Václava II. a sestra Elišky Přemyslovny, tedy manželky Jana Lucemburského.

³⁷⁹ Bobková, Lenka: Velké dějiny IV.a, Praha–Litomyšl 2003, s. 25.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 29–30.

³⁸¹ Tamtéž, s. 32.

³⁸² Tamtéž, s. 35–36.

³⁸³ Tamtéž, s. 36.

³⁸⁴ Tamtéž, s. 49–50.

Strakonice aj.³⁸⁵ Jindřichovo uskupení bylo z větší části k sobě vzájemně poutáno rodovými svazky, a proto k němu patřili např. Berkové z Dubé erbu ostrve nebo páni z Lichtenburka.³⁸⁶ Zbraslavská kronika blíže popisuje složení obou táborů k roku 1317 takto: „Byli pak tito v radě královnině přední mužové: Pan Konrád, biskup olomoucký, kancléř mistr Jindřich, Vilém z Valdeka, řečený Zajíc, nejvyšší komorník království českého a Vinand z Buchses, pocházející z krajin rýnských. Protivníci pak královny, kteří se opovážlivě stavějí na odpor, jsou tito: Jindřich z Lipé se svými syny Jindřichem a Čěnkem, mladý Beneš z Vartemberka, Beneš z Michalovic, silný pán starý Albrecht ze Žeberka, Vilém z Landštejna, syn Vítkův, bratři Berka a Hejnáček, synové Heimana z Dubé, Jindřich z Lichtemberka, syn Ulmanův, Zdislav ze Šternberka s jinými přemnohými. Ti všichni mají za hlavu Jindřicha z Lipé a statečně se stavějí královně na odpor. Avšak Petr z Rožmberka, Bavor ze Strakonice, bratři Zbyněk a Tobiáš s celým rodem velikého Tobiáše, Markvart a Heřman z Jablonného, Jan z Dobrušky s některými šlechtici z Moravy i z Čech setrvávají při královně.“³⁸⁷ Zdeslav si svoji stranu v boji tedy vyvolil. Jeho volba byla podle mého soudu zapříčiněna tím, že na straně Jindřicha z Lipé stáli i Lichtenburkové, což byla jedna z větví Ronovců, a s nimiž byli Šternberkové patrně v příbuzenském poměru. Svou účastí v Jindřichově bloku tak projevovali podporu svým příbuzným. Otázkou je, jak dlouho se Šternberk v Jindřichově táboře nacházel, respektive angažoval. Kronikář ho zařazuje do ronoveckého tábora teprve k roku 1317, to však neznamená, že by v něm nemohl být už od počátku sporů mezi oběma šlechtickými tábory (1311). Miloslav Sovadina však uvádí, že v této době, o které hovoří výše zmíněná zpráva Petra Žitavského, byli novými spojenci Jindřicha z Lipé Beneš z Michalovic, Friduš ze Smojna a právě Zdeslav ze Šternberka.³⁸⁸ Je tedy možné, že Zdeslav vstoupil do bojů až nyní, to už se ale nedá stoprocentně dokázat ani vyvrátit. Ať už byl tedy Zdeslav v Jindřichově uskupení od počátků jeho vzniku nebo krátce, nebránilo mu to tvrdě hájit zájmy svého uskupení, a to zejména proti královně a asi i Valdekovi. To, že se Zdeslav ze Šternberka zřejmě stal v dané chvíli (1317) jedním z hlavních královniných odpůrců, dosvědčuje opět Petr Žitavský. Ten nám o tom vypovídá takto: „A tak královna viděla, že pohrdání protivníků bezohledně vzrůstá a že jim nemůže bez společnosti mužovy odolati... zvala krále, aby se vrátil do Čech³⁸⁹ na zítří po svatém Martině (11. 11.) dorazil král ke královně do Lokte³⁹⁰ ...

³⁸⁵ Tamtéž, s. 50.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 36.

³⁸⁷ Bláhová, Marie: Zbraslavská kronika, Praha 1976, s. 132.

³⁸⁸ Sovadina, Miloslav: Jindřich z Lipé. První muž království (dále jen Jindřich z Lipé), in: ČMM 121, 2002, s. 8.

³⁸⁹ Jan se tehdy nacházel na území Říše, kde vojensky pomáhal Ludvíku Bavorovi proti Fridrichu Habsburskému. Ten byl tehdy Bavorovi římským vzdorokrálem.

³⁹⁰ Spěváček, Jiří: Jan Lucemburský, Praha 1994, s. 258. Autor uvádí, že Jan pak do Prahy dorazil 28. 11. 1317.

Tito, ... co přišli s králem do Prahy,³⁹¹ vyvedli krále z města..., a třebas bylo v zimní době, utábořili se v poli proti nepřátelům. Nejprve zamýšlelo královo vojsko, strhnouti most, který vystavěla protivná strana přes Labe u Brandýsa, ale protože byl pevný, odbočil král na Tatec, tvrze proboštství vyšehradského, obsazené nepřáteli. Potom pak vedl král vojsko proti Zdislavovi ze Šternberka a ten mu, když přicházel, vyšel naproti, žádal milost královu, dosáhl jí a veřejným zaručením slíbil službu i věrnost; ale nezachoval to ani celý měsíc.“³⁹² Zdeslav se však Janovi podvolil ne proto, že by uznal porušení své věrnosti legitimnímu vládci, ale patrně proto, že reálně hrozilo nebezpečí poplenění jeho statků královým vojskem. Tak totiž dopadly majetky Viléma z Landštejna a Petra z Rožmberka, které se nalézaly v jižních Čechách, a které Jan Lucemburský plenil na přelomu roku 1317 a 1318, tedy poté, co se usmířil se Zdeslavem ze Šternberka.³⁹³ Zmínkou, že Zdeslav svou věrnost králi nezachoval ani celý měsíc, kronikář patrně naráží na událost, která byla zlistiněna ve Vídni 27. prosince 1317. Tehdy se do Vídně sjeli čeští protikrálovsky smýšlející páni na jednání s římským vzdorokrálem Fridrichem Habsburským.³⁹⁴ Tam se jemu a jeho bratrům vévodům rakouským Leopoldovi, Albrechtovi, Jindřichovi a Otovi zavázali sloužit celou svou mocí, za což jim měl král Fridrich se svými bratry pomoci proti Janovi Lucemburskému a všem jejich nepřátelům. Těmi je nepochybně míněna šlechtická skupina vedená Vilémem Zajícem z Valdeka. V listině je dále uvedeno, že pokud se Jindřich z Lipé a jím vedená koterie, nedohodne s českým králem Janem, mají tito šlechtici vzít za krále (s Fridrichovým souhlasem a radou) Jindřicha Korutanského nebo jednoho z výše zmíněných Fridrichových bratrů.³⁹⁵ Sečteno a podtrženo, iniciátoři tohoto dokumentu, mezi něž patřil i Zdeslav ze Šternberka, ve Vídni zradili svého krále a svojí dohodou s Habsburkem způsobili, že se český trůn pod Janem Lucemburským začal povážlivě kymáčet. Jeho další setrvání v pozici českého krále bylo opravdu na hraně. Lze tak soudit podle počtu českých pánů, kteří se tehdy sjeli na porady za Fridrichem Habsburským do Vídně. Z výčtu jmen, která jsou uvedena na listině z 27. prosince 1317 se dá spočítat, že to bylo celkem 37 šlechticů!³⁹⁶ Takže žádná bezvýznamná vzpoura a králi Janovi mělo být ještě hůř. 2. února 1318 Janova pozice v Českém království dostala další tvrdou,

³⁹¹ Petr Žitavský v této zprávě uvádí, že v králově vojsku byli přítomni: olomoucký biskup Konrád, Fridrich ze Šumburka a kancléř Jindřich. Dále se v něm nacházeli ještě ozbrojenci, které si Jan přivedl od Rýna.

³⁹² Bláhová, Marie: Zbraslavská kronika, Praha 1976, s. 313.

³⁹³ Bláhová, Marie: Zbraslavská kronika, Praha 1976, s. 314; Sovadina, Miloslav: Jindřich z Lipé, in: ČMM 121, 2002, s. 9.

³⁹⁴ Tím druhým vzdorokrálem byl Ludvík Bavor.

³⁹⁵ RI, Regesta Habsburgica 3, č. 649; RBM III, s. 164. č. 408.

³⁹⁶ Na prvním místě v listině je uvedeno jméno Jindřicha z Lipé, dále byli přítomni např. Heiman ml. z Dubé, Fridman ze Smojna, Albrecht z Dubé, Albrecht ze Žeberka, Ota z Bergova, Vilém z Landštejna, Půta z Potštejna, Bavor z Bavorova aj.

téměř však smrtelnou, ránu. Toho dne se totiž na hradě Zvíkově sešli představitelé obou zneprátených šlechtických skupin, usmířili se a dohodli se na společném postupu vůči králi Janovi Lucemburskému.³⁹⁷ Jan měl tehdy doslova spásnou myšlenku, nemaje už v naší šlechtě žádného spojence, obrátit se na římského krále Ludvíka Bavorského a požádat jej o pomoc. Bavor tedy svolal na 23. duben 1318 sněm do města Domažlic. Sem se dostavil král s královnou a představitelé šlechty. Byl vyhlášen zemský mír a všeobecná amnestie pro všechny, kteří se doposavad postavili králi.³⁹⁸ To znamená, že se tato amnestie vztahovala i na Zdeslava ze Šternberka, který se vídeňských dohod osobně zúčastnil. Po těchto bouřlivých událostech, kdy Jan Lucemburský téměř přišel o český trůn, se Zdeslav ze Šternberka na dlouho, téměř na dvacet let, odmlčel a politicky či veřejně vůbec nevystupoval. Proto další zmínky o něm pocházejí až z konce 30. let 14. století, tedy téměř ze samého konce jeho života. V letech 1337–1343 vystupoval jako přisedící na zemském soudu, což lze doložit z pramenů. Tak např. v roce 1337 byl přisedícím při zemském soudu 18. června, v roce 1340 byl spolu se zemskými úředníky a dalšími pány při tom, když král Jan dal svoji ves Lhotu Janovi z Malšic³⁹⁹ a vůbec naposledy se pak připomíná 6. června 1343, a to rovněž jako přisedící při zemském soudu.⁴⁰⁰ Formování tohoto soudu snad spadá už do 40. let 13. století, avšak organizačně byl jako zemský orgán uznán v roce nástupu krále Přemysla II. (1253).⁴⁰¹ Jeho členy byli král, nejvyšší sudí, nejvyšší komorník, zemský písař a přisedící pánové, kterým se říkalo kmeti, přičemž tito kmeti představovali podíl šlechty při vývoji zemského práva.⁴⁰² Tento zemský soud se scházel pouze o tzv. suchých dnech (*quattuor tempora*), mezi které patřila středa, čtvrtek, pátek a sobota po první postní neděli, po Povýšení sv. Kříže, po Letnicích a po sv. Lucii.⁴⁰³ Právě funkce kmetů, tedy přisedících na zemských soudech, se ve 14. století stala jedním z hlavních atributů příslušnosti k panským rodům.⁴⁰⁴

4.3 Zdeslavova majetková základna

Zdeslav kromě toho, že vstoupil do povědomí odbojem proti králi, získal pro pány ze Šternberka nikoli nevýznamný majetek ve středních Čechách. Hrad Konopiště se totiž stal

³⁹⁷ Jan Lucemburský nesl na tomto smíření zneprátené šlechty, z níž část ho ještě donedávna podporovala, hlavní vinu. Dokonce i Vilém Zajíc z Valdeka přestoupil na stranu Jindřicha z Lipé. Jan se totiž přestal ohlížet, zda je či není ten nebo onen šlechtic spojenec a začal vojensky vystupovat proti šlechtě jako celku. Sovadina, Miloslav: Jindřich z Lipé, in: ČMM 121, 2002, s. 11.

³⁹⁸ Spěvák, Jiří: Jan Lucemburský, Praha 1994, s. 261; Bobková, Lenka: Velké dějiny IV.a, Praha–Litomyšl 2003, s. 55.

³⁹⁹ AČ II, s. 336, č. 24.

⁴⁰⁰ AČ II, s. 336, č. 24; Pozůstatky I, s. 409; AČ II, s. 336, č. 27.

⁴⁰¹ Vaniček, Vratislav: Velké dějiny III, Praha–Litomyšl 2002, s. 212.

⁴⁰² Tamtéž, s. 212, 213.

⁴⁰³ Hlaváček, Ivan: Vademecum, Praha 1988, s. 131.

⁴⁰⁴ Mezník, Jaroslav: Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století, in: Sborník historický (dále jen SH) 37, 1990, s. 10. Panské rody se jasně vydělovaly z celku šlechty již začátkem 14. století. Tamtéž, s. 10.

základnou a kolébkou rodové větve pojmenované podle tohoto hradu. Doložit to lze listinou z roku 1327, v níž se píše, že král Jan Lucemburský potvrzuje (*ratam habet*) Zdeslavovi ze Šternberka donaci učiněnou *per Thobiam dictum de Benessow*.⁴⁰⁵ Jaký majetek král Šternberkovi tedy potvrdil? Byl to tedy již zmíněný hrad Konopiště, dále městečko Benešov, ves Jarkovice, Ondřejovice, Lhota, Horní Podhájí, Dolní Podhájí, Radíkovice, Konárovice a Semovice. Benešov a výše zmíněné vesnice tedy tvořili příslušenství ke konopištskému hradu.⁴⁰⁶ Jsou však různé názory na to, do kdy rod Benešoviců Konopiště a přilehlá zboží vlastnil, respektive, kdy je získal Zdeslav. Mělo to být buď roku 1311,⁴⁰⁷ 1315⁴⁰⁸ nebo roku 1318.⁴⁰⁹ Taktéž jsou různé teorie, co k této donaci Tobiáše z Benešova vedlo. Bačkovský uvádí, že Šternberk byl manžel Benešovy⁴¹⁰ sestry, a proto novou rodovou kolébkou získal.⁴¹¹ Sedláček naproti tomu míní, že Zdeslav byl synem Tobiášovy sestry.⁴¹²

4.4 Otázka původu Zdeslava ze Šternberka

Dalším sporným momentem je samotný původ Zdeslavův, tj. zda je z české části rodu, a tedy syn Jaroslava I., nebo syn Zdeslava staršího, tedy Zdeslav mladší, a pochází pak z Moravy. A konečně, někteří historikové připisují účast ve Vídni v roce 1317 na jednáních s Fridrichem Habsburským některému z moravských Zdeslavů. Tento názor však nesdílím. V následujících pasážích vysvětlím, proč zisk Konopiště, Benešova a výše zmíněných vsí připisují pouze jedné jediné osobě, původem pocházející z Čech, která se zároveň účastnila vídeňských jednání. Považuji ještě za nutné zmínit ty, kteří zisk Konopiště aj. zboží připsali moravskému Zdeslavovi mladšímu. Jsou to Rolleder,⁴¹³ Riegerův naučný slovník,⁴¹⁴ Sedláček.⁴¹⁵ Ze současných badatelů to jsou Tomáš Kraft a Vladimír Ševčík.⁴¹⁶ Ti, kteří nabytí středočeských statků připisují Zdeslavovi, synu Jaroslava I. ze Šternberka, jsou Ottův slovník naučný,⁴¹⁷ Rudolf Bačkovský⁴¹⁸ a Otakar Vinař.⁴¹⁹ Nepřímo také Zdeněk Pokluda.⁴²⁰

⁴⁰⁵ RBM III, s. 486, č. 1248. Datum vydání listiny není v registru uvedeno.

⁴⁰⁶ Tywoniak, Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti, Benešov 1992, s. 50.

⁴⁰⁷ Riegerův slovník IX., Praha 1872, s. 147.

⁴⁰⁸ Rolleder Anton: Die mährischen Herren, Praha 1901, s. 58–59.

⁴⁰⁹ Durdík, Tomáš: Ilustrovaná encyklopedie, Praha 2009, s. 271–272.

⁴¹⁰ Beneš byl bratr Tobiášův.

⁴¹¹ Bačkovský, Rudolf: Bývalá česká šlechta, Praha 1948, s. 155.

⁴¹² Sedláček, August: Hrad XV., Praha 1998, s. 30.

⁴¹³ Rolleder, Anton: Die mährischen Herren, Praha 1901, s. 58–59.

⁴¹⁴ Riegerův slovník, Praha 1872, s. 147.

⁴¹⁵ Sedláček, August: Hrad XV., Praha 1998, s. 76–77.

⁴¹⁶ Kraft, Tomáš, Ševčík, Vladimír: Putování za pány Zdislavy ze Šternberka a za Zdislavem, dědicem Konopiště (dále jen Putování), in: HaG 38, 2005, č. 1–2, s. 60, 65.

⁴¹⁷ Ottův slovník, XIV., Praha 1905, s. 780.

⁴¹⁸ Bačkovský, Rudolf: Bývalá česká šlechta, Praha 1948, s. 131.

⁴¹⁹ Vinař, Otakar: Šternberkové—složitá historie starého rodu (dále jen Šternberkové), in: HaG 32, 1999, č. 1/2, s. 64.

Při utváření svého názoru jsem vycházel hlavně z Pokludovy práce o rodě Šternberků na Moravě.⁴²¹ Tento historik se ve své práci zabýval rodem moravských Šternberků v podstatě od doby, kdy Zdeslav III. ze Šternberka získal po polovině 13. věku majetky v okolí Olomouce a svou studii dovedl až do 16. století. Jeho práce jistě poslouží dalším badatelům v jejich činnosti. Přestože sám Pokluda píše skromně a kriticky, že: „*Nedostatek pramenů však stále činí potíže při sestavování pokud možno úplného přehledu o rodu moravských Šternberků. Vyčerpávající úplnosti se sotva kdy podaří dosáhnout*“,⁴²² majetkovou držbu moravské větve rodu rekonstruuje vyčerpávajícím způsobem. Pokluda rozpětí let 1311–1318, kdy měli, dle některých badatelů, moravští Šternberkové získat Konopiště a další zboží, jistě podrobně prozkoumal. Sám píše: „*Nicméně hlubším rozbořením pramenů lze přece jen některé souvislosti doplnit a lépe osvětlit*.“⁴²³ Proto usuzuji, že kdyby byl mezi lety 1311–1318 nabyvatelem oněch majetků některý moravský Zdeslav, Pokluda by to jistě při studiu pramenů zachytil a zmínil se o tom. Ten se však nikde ve své práci ani slůvkem, a to ani hypoteticky, nezmiňuje, že by moravští pánové erbu zlaté hvězdy tato zboží na území středních Čech v této době drželi. Jediné statky, které před koncem třetí čtvrtiny 14. století v Čechách moravští Šternberkové drželi a Pokluda se o nich zmiňuje, byla jihočeská Bechyně.⁴²⁴ Listina z roku 1327 vydaná Janem Lucemburským připisující Konopiště a přilehlá zboží jakémusi Zdeslavovi ze Šternberka však nelže.⁴²⁵ Vysvětlení je tedy jediné možné. Dědicem po Tobiášovi z Benešova musel být Zdeslav VII. ze Šternberka. Jestliže tedy Zdeslav VII. ze Šternberka získal Konopiště, Benešov atd., nemohl tedy být synem Zdeslava staršího z moravské linie rodu, protože, jak uvádí Zdeněk Pokluda, žádný ze synů tohoto Šternberka středočeské državy nezískal. Zdeslav VII. ze Šternberka musel být potom synem Jaroslava I. z českých Šternberků.

4.5 Otázka účasti Zdeslava ze Šternberka na vídeňských dohodách z 27. 12. 1317

Poslední sporná věc, ke které bych se rád vyjádřil, je účast některého z českomoravských Zdeslavů na vídeňských dohodách v roce 1317. Někteří historikové jako např. Jaroslav Mezník⁴²⁶ nebo Lenka Bobková⁴²⁷ uvádějí, že ve Vídni byl tenkrát přítomen

⁴²⁰ Pokluda Zdeněk: Rod, in: Zlínsko od minulosti k současnosti 10, 1991, s. 117–158; Týž: Šternberkové (Z historie šlechtických rodů), in: Malovaný kraj (dále jen MaK) 27, 1991, č. 2, s. 4–5; Týž: Konec šternberské vlády na Světlově a Veselí, in: Zlínsko od minulosti k současnosti 15, 1998, s. 173–189; Týž: Páni ze Šternberka a na Veselí, in: MaK 35, 1999, č. 1, s. 6–7.

⁴²¹ Ponejvíc z Pokluda, Zdeněk: Rod, in: Zlínsko od minulosti k současnosti 10, 1991, s. 117–158.

⁴²² Tamtéž s. 118.

⁴²³ Tamtéž s. 118.

⁴²⁴ Tamtéž s. 127–128.

⁴²⁵ RBM III, s. 486, č. 1248.

⁴²⁶ Mezník, Jaroslav: Lucemburská Morava. 1310–1343, Praha 1999, s. 25.

⁴²⁷ Bobková, Lenka: Velké dějiny IV. a, Praha–Litomyšl 2003, s. 53.

moravský pán Zdeněk ze Šternberka. Já jsem došel k závěru, že tomu tak není. Soudím tak dle zprávy ve Zbraslavské kronice a listiny z 27. prosince 1317 dané ve Vídni, pečeticí zradu českých pánů na králi Janovi.⁴²⁸ Petr Žitavský uvádí: „*Nejprve zamýšlelo královo vojsko, strhnouti most, který vystavěla protivná strana přes Labe u Brandýsa, ale protože byl pevný, odbočil král na Tatec, tvrze proboštství vyšehradského, obsazené nepřáteli. Potom pak vedl král vojsko proti Zdislavovi ze Šternberka a ten mu, když přicházel, vyšel naproti, žádal milost královu, dosáhl ji a veřejným zaručením slíbil službu i věrnost; ale nezachoval to ani celý měsíc.*“⁴²⁹ Jiří Spěváček uvádí, že Jan vytáhl z Prahy do pole buď 28. listopadu 1317 či krátce poté.⁴³⁰ Z kronikářova popisu líčícího trasu vojska plyne, že operovalo v prostoru středních Čech. Tedy nejprve táhlo severovýchodně od Prahy na Brandýs nad Labem, a pak na jihovýchod, tj. na Tatec, který ležel nedaleko Kouřimi.⁴³¹ Odtud král táhl proti Zdeslavovi. Musel to být jedině Zdeslav VII. z české linie, protože jeho pozemky, tj. Český Šternberk, Divišov a patrně už i konopištské zboží, ležely kus cesty (ca 20 km) na jih od Tatic, ještě ve středních Čechách ve směru do Čech jižních. Zde poté Janovo vojsko plenilo statky dalších nepřátel, a sice Vítkovců.⁴³² Král tedy postupoval proti odbojníkům promyšleně, a to od severu (Brandýs nad Labem) k jihu (Vítkovci) přes državy pánů ze Šternberka. Navíc víme, že moravští Zdeslavové ve středních Čechách tehdy majetky nedrželi. Nyní přichází ke slovu listina vydaná ve Vídni 27. prosince 1317.⁴³³ Zde jistý blíže neurčený Zdeslav ze Šternberka, společně s dalšími 36 šlechtici zradil krále Jana. Víme-li, že Janovo vojsko vytáhlo proti vzbouřencům z Prahy buď 28. listopadu 1317 nebo krátce po té, vyplývá z toho, že se Zdeslav VII. musel králi podrobit a slíbit věrnost někdy okolo tohoto data. Jestliže si Petr Žitavský následně stěžuje, že tento pán ve své věrnosti Janovi nevydržel ani celý měsíc a my hned nato zachytíme listinu danou ve Vídni 27. prosince, kde jistý blíže nespecifikovaný Zdeslav ze Šternberka pečeti písemnost, která otrásá Janovou pozici českého krále, vyplývá z toho, dle mého soudu, že jde o jednu a tutéž osobu. Takže osoba, která se Janu Lucemburskému ve středních Čechách poddala, slíbila věrnost a ani ne za měsíc zradila ve Vídni, je jeden muž, a to Zdeslav VII. ze Šternberka z české rodové linie, a nikoli tedy moravský pán toho jména.

⁴²⁸ RI, Regesta Habsburgica 3, č. 649; RBM III, s. 164, č. 408.

⁴²⁹ Bláhová, Marie: Zbraslavská kronika, Praha 1976, s. 313.

⁴³⁰ Spěváček, Jiří: Jan Lucemburský, Praha 1994, s. 258.

⁴³¹ Sedláček, August: Místopisný slovník historický království českého (dále jen Místopisný slovník), Praha 1998, s. 878.

⁴³² Bláhová, Marie: Zbraslavská kronika, Praha 1976, s. 314.

⁴³³ RI, Regesta Habsburgica 3, č. 649.

4.6 Nepřítomnost Zdeslava u dvora Jana Lucemburského

Ke Zdeňkovi lze ještě dodat, že se po celou dobu vlády Jana Lucemburského nedokázal prosadit v ostré konkurenci dalších šlechtických předáků do žádného zemského či dvorského úřadu. Když došlo k nastolení zemského míru v Domažlicích (23. 4. 1318) a k rozdělování úřadů, král upřednostnil jiné pány, tak např. Jindřich z Lipé se stal podkomořím, Vilém Zajíc nejvyšším maršálkem, purkrabím pražským Oldřich ze Žebráku, Petr z Rožmberka se stal nejvyšším komorníkem a Oldřich z Říčan nejvyšším sudím.⁴³⁴ Tedy stejně jako při Janově nástupu se před Šternberky dokázali protlačit jiní. Jak jsem uvedl výše, Zdeslav VII. se podle dochovaných pramenů po roce 1317 stáhl z veřejného života a vytratil se z okolí panovníka. Mezi šlechtici, kteří se měli pohybovat v Janově okolí, tedy na jeho dvoře, nepřipomíná pána ze Šternberka ani Zdeněk Žalud, jenž českým šlechticům na dvoře tohoto Lucemburka věnoval několik studií.⁴³⁵ Ten uvádí při Janově dvoře zejména Jindřicha z Lipé, Hynka Berku z Dubé, Hynka Berku mladšího, Hynka z Náchoda (Ronovci), dále pak Jana z Vartenberka a na Děčíně, Beneše I. z Vartenberka a na Veselí, Vaňka z Vartenberka, Beneše I. z Vartenberka a Děčina (Markvartici), Viléma Zajíce z Valdeka, Zbyslava z Třebouně, Oldřicha Zajíce ze Žebráku, Zbyňka Zajíce ze Žebráku (Buzici), Petra z Rožmberka, Viléma z Landštejna (Vítkovci), Závíše z Újezdce, Oldřicha Pluha z Rabštejna, Těmu z Koldic, Otu z Bergova, Bernarda z Cimburka aj., Zdeslava ze Šternberka však nikoli.⁴³⁶ Kde však Šternberk přišel s panovníkem do styku, byl zemský soud, na kterém ho můžeme doložit v letech 1337–1343.

4.7 Zdeslavův nejstarší syn Jan I. a jeho krátká církevní dráha

Samotný Zdeslav měl čtyři syny, totiž Jaroslava (III.), Zdeslava (IX.),⁴³⁷ Petra (III.) a Jana (I.)⁴³⁸ V této kapitole se však zmíním pouze o Janovi a jeho příbuzném Ješkovi (I.) z Chlumce. Životy zbývajících Šternberků ponejvíce svou délkou zasahují do doby vlády Karla IV., proto je zmíním až v následující podkapitole. Církevní dráha Jana I. budí na první pohled dojem, že byl ze všech bratrů nejmladší. Tomu se však zdráhám uvěřit, protože pramenné zmínky, které ho připomínají, spadají do let 1324 a 1327. Jeho „starší bratři“ se však připomínají nejdříve od konce 30. let 14. století a dva z nich umírají až v 80. letech.

⁴³⁴ Bobková, Lenka: Velké dějiny IV.a, Praha–Litomyšl 2003, s. 55.

⁴³⁵ Žalud, Zdeněk: Dvůr Jana Lucemburského a česká šlechta, in: Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, Praha–Litomyšl 2005, s. 143–149; Týž: Čeští šlechtici u dvora Jana Lucemburského, in: Husitský Tábor. Sborník Husitského muzea (dále jen HusT) 15, 2006, s. 177–204; Týž: Tzv. užší dvůr Jana Lucemburského a markrabiho Karla, in: Dvory II, Praha 2008, s. 127–145.

⁴³⁶ Týž: Čeští šlechtici u dvora Jana Lucemburského, in: HusT 15, 2006, s. 194–203.

⁴³⁷ Osmým nositelem toho jména byl příslušník moravské větve.

⁴³⁸ Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 780; Vinař, Otakar: Šternberkové, in: HaG 32, 1999, č. 1/2, s. 59–84.

Myslím si tedy, že Zdeslav VII. byl alespoň dvakrát ženatý, přičemž dospělosti se z prvního manželství dožil pouze nejmladší syn určený k duchovní dráze. Jaroslav (III.), Zdeslav (IX.) a Petr (III.) tedy byli jeho mladšími nevlastními bratry. Janovu církevní dráhu lze postihnout díky dvěma dochovaným listinám. Z 1. září 1324 pochází první vydaná v Avignonu papežem Janem XXII., v níž se uvádí, že papež zajišťuje Janovi ze Šternberka z kanonikátu pražského kostela prebendu, až se v budoucnu uvolní.⁴³⁹ To, že papež dodržel slib, dokládá listina druhá vydaná v Avignonu 3. listopadu 1327, ve které ten samý papež prohlašuje, že zajišťuje už kanovníkovi pražského kostela Janovi ze Šternberka důstojnost v kostele svatého Pavla za branami města Trevíru, jakmile se uvolní.⁴⁴⁰ J. Spěváček uvádí, že to souviselo se snahou papeže umožňovat stoupencům krále Jana přístup k různým církevním prebendám, čímž tedy zjišťujeme, že se první Lucemburk na českém trůně služeb rodu Šternberků při svém dvoře nezříkal.⁴⁴¹

4.8 Ješek z Chlumce

Janův vzdálenější příbuzný z východočeské chlumecké větve pánů ze Šternberka se jmenoval Ješek a byl to syn pražského purkrabího Zdeslava IV. Sídlil na Chlumci a lze ho doložit mezi lety 1329–1359.⁴⁴² Po Chlumci se tento Šternberk píše ale jen jednou, a to na listině vydané roku 1329, která zpečetňuje akt mezi Jindřichem z Lichtenburka na straně jedné a opatem a konventem kláštera ve Vilémově na straně druhé.⁴⁴³ Lichtenburk tehdy přijal od kláštera obvod (*districtum*) Bojanovice k osazení a zúrodnění, což Ješek odsvědčil. Ani další o něm zachované záznamy (ve všech je uváděn jako Ješek) nás ale nezpravují o ničem jiném, než že svědčil při majetkových transakcích (1349) či ručil za mírový stav mezi Karlem IV. a Vítkovci, konkrétně Jindřichem z Hradce (1356).⁴⁴⁴ Vypadá to tedy, že se na královském dvoře nepohyboval a místo toho raději dával přednost partnerství s mocnějšími šlechtici, tedy s Lichtenburky (patrně příbuzní) a pány z Hradce.

⁴³⁹ RBM III, s. 393, č. 1004.

⁴⁴⁰ RBM III, s. 542, č. 1384.

⁴⁴¹ Spěváček, Jiří: Jan Lucemburský, Praha 1994, s. 428.

⁴⁴² Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 779.

⁴⁴³ RBM III, s. 595, č. 1518.

⁴⁴⁴ RBM V, s. 390, č. 765; RBM VI, s. 243, č. 436.

5. Šternberkové za vlády prvních Lucemburků–vláda Karlova

5.1 Karlova politika a z ní plynoucí příležitosti pro naši šlechtu

V předchozí kapitole jsem uvedl, že Šternberkové v době Janova panování nezastávali žádný dvorský nebo zemský úřad, což bylo způsobeno tím, že se před ně protlačili jiní, přičemž roli mohla sehrát i mezigenerační obměna v rodu erbu hvězdy. Z lucemburského dvora se však nevytratili a působili při něm alespoň jako církevní hodnostáři (Jan I.). Nástup Janova syna Karla na český trůn (1346) se pro pány ze Šternberka stal novou příležitostí, jak obnovit rodovou prestiž. Nesmíme zapomínat, že místa ve státní správě, která si nárokovaly přední šlechtické rodiny, členové rodu Šternberků drželi naposledy ještě v minulém století (1289). Karlova dynastická či územní politika a jeho politické plány vůbec, poskytovaly pro panskou šlechtu široké spektrum příležitostí jak se uplatnit, a to jak v diplomatických službách, ve správě vedlejších korunních zemí jako hejtmani (fojti), ale i jako nezbytní dvorští hodnostáři na Karlově dvoře. Nabízenou šanci využili vedle jiných panských rodů i Šternberkové.

5.2 Zdeněk ze Šternberka ve službách Karla IV. a jeho aktivity po konci dvorské dráhy

Zřejmě nejmladším Zdeslavovým synem byl Zdeněk (IX.)⁴⁴⁵ Soudím tak dle A. Sedláčka, který uvádí, že byl svým otcem určen k duchovní dráze, a tak roku 1339 obdržel od papeže (na přímlovu krále) příslib, že v budoucnu obdrží kanovníctví v Praze.⁴⁴⁶ To byl však jeho otec ještě naživu.⁴⁴⁷ Po jeho smrti si Zdeněk vše rozmyslel, starší bratři zřejmě nic nenamítali, a tak si zažádal u papeže o dovolení, aby se směl oženit. Vysvětit se předtím nenechal, takže žádné komplikace ze strany kurie nehrozily.⁴⁴⁸ Ta se také k celé záležitosti vyjádřila kladně, jak dokládá listina vydaná 4. července 1349 v Avignonu. Papež v ní na Zdeslavovu žádost nařizuje opatovi kláštera svatého Prokopa, že se klerik pražské diecéze Zdeslav ze Šternberka bude moci v budoucnu oženit.⁴⁴⁹ Odmítnutí dráhy duchovní umožnilo Zdeňkovi nastoupit kariéru světskou. Ta je spojena s osobou římského a českého krále, později císaře, Karla (1346–1378). V jeho službách byl Zdeněk mezi lety 1352–1360 jako

⁴⁴⁵ Říkejme mu Zdeněk, protože tak je v pramenech nejčastěji uváděn.

⁴⁴⁶ Sedláček, August: Hrad XV., Praha 1998, s. 30.

⁴⁴⁷ Poslední zmínky o Zdeslavu VII. jsou z roku 1343.

⁴⁴⁸ Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 780.

⁴⁴⁹ RBM V., s. 339, č. 679.

dvorský sudí, přičemž úřad dvorského soudu patřil k výkonným orgánům Karlovy vlády.⁴⁵⁰ Dvorský soud ale vznikl už za vlády Jana Lucemburského a Zdeněk jako dvorský sudí stál v jeho čele. Jemu podléhali rychtáři královských vsí, všichni královští úředníci a také majetkové záležitosti církevních statků, ke kterým se vztahovala zakladatelská práva krále.⁴⁵¹ Hlavní náplní práce dvorského soudu tvořily lenní záležitosti a řešení odúmrtí, tedy statků, které neměly právoplatného dědice, a tedy byly tzv. *spadlé* na krále. Dle Karlových záměrů se měl dvorský soud českého krále stát patrně i odvolací instancí od zemských soudů korunních zemí.⁴⁵² V době, kdy Zdeněk zmíněný úřad zastával, doprovázel panovníka jako nezbytný dvorský hodnostář, podle bohatého svědectví pramenů, na jeho politických či diplomatických misích. Tak ho můžeme doložit jako součást Karlova dvora např. na Karlově první římské jízdě (1355),⁴⁵³ v Norimberku (1355, 1357),⁴⁵⁴ Sulzbachu (1356),⁴⁵⁵ ve slezské Vratislavi (1358–1359)⁴⁵⁶ a samozřejmě i v Praze (1356, 1357, 1358).⁴⁵⁷ Poté, co byl Zdeněk z úřadu propuštěn (1360),⁴⁵⁸ jeho kontakty s císařským dvorem poklesly, a tak ho můžeme v Karlově doprovodu doložit už jen třikrát, a sice při návštěvě papeže (1365),⁴⁵⁹ Uher (1365)⁴⁶⁰ a při Karlově druhé římské jízdě (1368).⁴⁶¹ Potom, co Zdeněk absolvoval s císařem na konci 60. let jeho druhou římskou jízdu, o něm téměř celá 70. léta nemáme žádné zprávy. Objevuje se opět až mezi lety 1377–1379, pouze na území Prahy, tedy nikterak daleko od svých středočeských zboží, a to v souvislosti s věcmi soukromějšího rázu, tj. v záležitostech rodových a rodinných.⁴⁶² Mohlo to souviset s tím, že pan Zdeněk stárnul a už se na dlouhé cesty necítil, po Karlově smrti (1378) navíc s tím, že panovník, se kterým se znal minimálně dvacet tři let, takže na něj byl zvyklý, nebyl už mezi živými. Na veřejný život však úplně nezanevřel, a tak jej můžeme doložit i jako přisedícího na zemském soudu (Praha). Tak např. v červnu 1384 vynášel rozsudek přisedících pánů, kteří jej „nalezli.“ V pramenech je to popsáno takto: „*Domini barones omnes in pleno iudicio... invenerunt pro jure et Sdenco de Sternberg*

⁴⁵⁰ Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 780; Sedláček, August: Hradý XV., Praha 1998, s. 30; Bobková, Lenka: Velké dějiny IV.a, Praha–Litomyšl 2003, s. 554.

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 559.

⁴⁵² Tamtéž, s. 559–560.

⁴⁵³ RI VIII, č. 6817; RBM VI, s. 29, č. 44.

⁴⁵⁴ RI VIII, č. 2170, č. 2621.

⁴⁵⁵ RI VIII, č. 6872.

⁴⁵⁶ RBM VII, s. 48, č. 59, s. 50, č. 60, s. 51, č. 61, s. 53, č. 62, s. 62, č. 77, s. 64, č. 81.

⁴⁵⁷ RBM VI, s. 189, č. 351; RI VIII, č. 394, č. 6324.

⁴⁵⁸ Podle pramenů se naposledy jako dvorský sudí připomíná roku 1359. RI VIII, č. 2985. Literatura uvádí jako datum jeho propuštění rok 1360. Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 780. K roku 1365 se uvádí jako dvorský sudí Boreš z Oseka (Rýzmburka). AČ II, s. 340, č. 39.

⁴⁵⁹ RI VIII, č. 4159. Bobková, Lenka: Velké dějiny IV.a, Praha–Litomyšl 2003, s. 386–388.

⁴⁶⁰ RI VIII, č. 4227; Kavka, František: Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378): (země české Koruny, rodová, říšská a evropská politika) II, Praha 1993, s. 36–37.

⁴⁶¹ RI VIII, č. 4748, č. 4749.

⁴⁶² Tj. přijetí poloviny hradu Českého Šternberka lénem a plat na záduší svých zemřelých manželů. Viz níže.

*dominorum consilium exportavit...*⁴⁶³ Díky tomu, že Zdeněk byl, až do konce života veřejně činnou osobou, víme, že zemřel někdy po 2. březnu 1387, což je poslední záznam o tom, že se zúčastnil zasedání zemského soudu.⁴⁶⁴

5.3 Zdeňkova majetková základna

Jako nejmladší potomek Zdeslava VII. obdržel Zdeněk po otcově smrti (1343) hrad Konopiště s příslušenstvím, což dokládá listina, ve které Šternberk uspořádává svoje majetkové záležitosti před svojí účastí na Karlově první římské jízdě (1355). V textu listiny sám sebe nechává označit jako Zdeňka *de Konopiscze et de Sternberch*.⁴⁶⁵ Naopak starší bratři obdrželi staré rodové državy Divišov a Český Šternberk.⁴⁶⁶ Jako majitel konopišťského panství, jehož součástí bylo i městečko Benešov, pak daroval plat na benešovském cle a mlýně pod Konopištěm benešovskému klášteru na záduší svých manželek Johanky a Kateřiny (1379).⁴⁶⁷ Zdeněk navíc spolu se svým synovcem Albrechtem (syn Petra III.) přijal od Karla IV. polovinu hradu Českého Šternberka lénem, jak dosvědčují listiny z 21. února a 23. dubna 1377.⁴⁶⁸ Vstupem do lenního poměru se takový vazal zavazoval vůči svému suverénovi, v tomto případě panovník, především k věrnosti, přičemž panovník si podržel vrchní vlastnické právo nad hradem, který propůjčil dotyčnému šlechtici.⁴⁶⁹ Leník naopak získával hrad do užívání se všemi jeho požitky a mohli jej dědit také jeho potomci. Nakládat s hradem ale mohl pouze v rámci předem dojednaných podmínek.⁴⁷⁰ To znamená, že s ním nemohl libovolně manipulovat a na rozhodnutí závažnějšího rázu, např. prodej či přestavba, potřeboval povolení vrchního majitele hradu, tedy suveréna.⁴⁷¹ Tento lenní institut západoevropského typu byl u nás vybudován hlavně Janem Lucemburským a dotvořen právě Karlem IV.⁴⁷² Dá se předpokládat, že si Zdeněk za místo posledního odpočinku zvolil pohřebiště na svém panství, tedy v benešovském klášteru po boku svých dvou manželek, na jejichž záduší věnoval tomuto ústavu roku 1379 plat na benešovském cle a mlýně. Z toho by tedy vyplývalo, že členové konopišťské rodové větve zřejmě pohřbívali, patrně od doby, kdy získali Benešov, své mrtvé v tamním klášteru. Nevíme, ze kterých rodů Johanka a Kateřina pocházeli, ale jedna z nich

⁴⁶³ AČ II, s. 346, č. 55.

⁴⁶⁴ AČ II, s. 348, č. 61.

⁴⁶⁵ Pozůstatky I, s. 419; Kraft, Tomáš, Ševčík, Vladimír: Putování, in: HaG 38, 2005, č. 1–2, s. 62–63.

⁴⁶⁶ Viz. níže.

⁴⁶⁷ Sedláček, August: Hrady XV., Praha 1998, s. 31.

⁴⁶⁸ RI VIII, č. 5750, č. 5767.

⁴⁶⁹ Prokop, Miloš: Držba hradů v Čechách v letech 1418–1478 jako zdroj poznání majetkových poměrů české šlechty, panovníka a církve (dále jen Držba hradů), in: HusT 14, 2005, s. 153.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 154.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 154.

⁴⁷² Tamtéž, s. 154. S budováním lenních svazků u nás začali již poslední Přemyslovci (Přemysl II.). Zemlička, Josef: Století, Praha 1998.

byla patrně matkou jediného Zdeňkova známého syna Albrechta. Ten však žádné potomky nezanechal, a proto jeho osobou Zdeňkova linie vymírá.

5.4 stručná zmínka o Zdeňkově bratru Petrovi III.

O Zdeňkově bratru Petrovi III. (1353–1360) se mnoho záznamů nedochovalo, což je patrně způsobené jeho brzkou smrtí.⁴⁷³ Po otcově skonu obdržel polovinu Českého Šternberka a Divišova, druhou půlku získal bratr Jaroslav (III.).⁴⁷⁴ Naposledy se připomíná roku 1360, kdy vystupuje jako patron divišovského kostela spolu s bratrem Jaroslavem III.⁴⁷⁵ Držitelem patronátního práva ke kostelu býval většinou šlechtický vlastník nebo skupina šlechticů z titulu feudálního vlastnictví části nebo celé farní osady. Právě v důsledku rozrodu šlechtických rodin docházelo k tříštění pozemkového vlastnictví a spolu s ním i patronátních práv ke kostelům, jak je patrné zde v případě bratrů Petra a Jaroslava.⁴⁷⁶ Patronátní právo bylo právo uvést nového správce farního kostela do jeho úřadu dotyčným šlechticem jako patronem kostela.⁴⁷⁷ Petr měl jediného syna Albrechta, kterého se po otcově úmrtí ujal strýc Zděnek (IX.)⁴⁷⁸ Společně s ním pak Albrecht přijal polovinu Českého Šternberka od císaře lénem (1377).⁴⁷⁹ Ani tento Albrecht však neměl žádného mužského dědice, a tak jím linie Petra III. vymírá.

5.5 Jaroslav III. a jeho veřejné aktivity

Pokračování rodu tedy zajistil další z bratrů Jaroslav (III.) Tento Šternberk na sebe upozorňoval především zasedáními na zemském soudu, kterých se účastnil patrně od mládí (1351) a se zasedáním v této instituci souvisí i poslední zmínka o něm (1381).⁴⁸⁰ Jaroslav také patřil mezi šlechtické předáky, kteří za českou šlechtu souhlasili s uzavřením dědických dohod mezi Lucemburky, Habsburky a Anjouovci (1364).⁴⁸¹ To, že šlechta akceptovala tyto dědické dohody, znamenalo, že se vlastně zřiká svého práva vyvolit si nového panovníka po případném vymření domácího královského rodu. Proto bylo zapotřebí, aby tyto smlouvy sama schválila. Šestnáct významných představitelů země a panovnického dvora, mezi nimi i

⁴⁷³ Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 780.

⁴⁷⁴ Tamtéž s. 780; Bačkovský, Rudolf: Bývalá česká šlechta, Praha 1948, s. 131. Druhou půli Šternberka a Divišova získal Jaroslav III.

⁴⁷⁵ Sedláček, August: Hrady XV., Praha 1998, s. 30.

⁴⁷⁶ Boháč, Zdeněk: Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv), in: FHB 7, 1984, s. 11.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 10.

⁴⁷⁸ Sedláček, August: Hrady XV., Praha 1998, s. 30.

⁴⁷⁹ Viz. s. 47.

⁴⁸⁰ AČ II, s. 339, č. 33, s. 341, č. 45. Na zemském soudu zasedal i roku 1355, 1356, 1365, 1378. AČ II, s. 339, č. 35, č. 36, s. 340, č. 39, č. 41.

⁴⁸¹ Pokud by Lucemburkové vymřeli v mužské i ženské linii, mají jejich země připadnout rakouským vévodům nebo jejich sestře Markétě a jejich potomkům. Pokud by však vymřeli Habsburkové a zároveň zůstal bez dědiců uherský král Ludvík, jeho matka a neteř Alžběta, pak měly habsburské země připadnout Lucemburkům. Bobková, Lenka: Velké dějiny IV.a, Praha–Litomyšl 2003, s. 381.

Jaroslav III. ze Šternberka, jejichž slovo tedy mělo mezi ostatní šlechtou váhu, proto vydalo 10. února 1364 společné prohlášení, že s touto čerstvě vyjednanou dědickou smlouvou souhlasí.⁴⁸² Na samém konci života se Jaroslavovi, stejně jako jeho bratru Zdeňkovi, podařilo získat úřad dvorského sudího (1381).⁴⁸³ Jako držitel tohoto úřadu je totiž uváděn ve výčtu účastníků zasedání zemského soudu z 9. března.⁴⁸⁴ V pramenech jsem už však nenalezl žádnou další dataci, která by pomohla konkretizovat jak dlouho, a od kterého panovníka Jaroslav tento dvorský úřad držel. Z práce Jiřího Juroka však vyplývá, že pán ze Šternberka musel tento úřad získat od krále Václava IV. (1378–1419).⁴⁸⁵ Za panování Karla IV., jak uvádí Jurok, čeští pánové ze Šternberka drželi jen úřad jediný, tj. výše zmíněný post dvorského sudího díky Zdeňkovi IX.⁴⁸⁶ Pro vládu Václava IV. Jurok Šternberkům přisuzuje úřady dva, jeden tedy nepochybně díky Jaroslavovi, který je prameny zmiňován k roku 1381 jako *judex curiae regalis*.⁴⁸⁷ Abych tedy celou věc shrnul, při sledování pramenů z prvních let vlády Václava IV., tj. od 1. října 1378, až po 9. březen 1381,⁴⁸⁸ jsem v této době nezachytil nikoho ze šlechty, kdo by tento úřad držel. Z toho se tedy nedá přesněji vyvodit, od kdy byl Jaroslav ze Šternberka dvorským sudím. Mohl jím být už od roku 1378, což je ale vzhledem k nedostatku pramenů jen pouhá spekulace. Kloním se tedy spíše k tomu, že tento úřad obdržel od krále Václava až těsně před svou smrtí, tj. kolem roku 1381.

5.6 Jaroslavova majetková základna

Jaroslav po smrti otce (1343) zdědil polovinu Českého Šternberka, Divišova a Janovice.⁴⁸⁹ Jako majitel šternberského panství pak vystupoval roku 1365 jako patron kostela v Měchňově (Mechnějov, Mechňov)⁴⁹⁰ a o rok později v Divišově (1366).⁴⁹¹ Roku 1358 se Jaroslavovi podařilo majetkově proniknout na Moravu, a tak k otcovskému dědictví připojil i

⁴⁸² CDM IX, s. 260, č. 341. Je však nutné dodat, jak uvádí František Kavka, že na tomto šlechtickém prohlášení není zastoupena řada významných šlechtických rodů, včetně Rožmberků. Dle něj pak není možné určit, zda je to projev nesouhlasu nebo je to jen náhoda. Šternberk však mezi nejvýznamnější rody nepochybně patřil. Kavka, František: Vláda I, s. 207.

⁴⁸³ AČ II, s. 341, č. 45. O náplni práce dvorského sudího viz. s. 46.

⁴⁸⁴ Jako *judex regni Bohemiae supremus* je uváděn Ondřej z Dubé.

⁴⁸⁵ Jurok, Jiří: Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku: majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalit v českém státě ve 13.–první polovině 17. století, Nový Jičín 2000, s. 63, 66.

⁴⁸⁶ Tamtéž, s. 63, 66.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 63, 66. AČ II, s. 341, č. 45.

⁴⁸⁸ Tento den je Jaroslav zmiňován jako dvorský sudí.

⁴⁸⁹ Ottův slovník XXIV., Praha 1905, s. 780; Bačkovský, Rudolf: Bývalá česká šlechta, Praha 1948, s. 131; Pokluda, Zdeněk: Rod, in: Zlínsko od minulosti k současnosti 10, 1991, s. 149.

⁴⁹⁰ Sedláček, August: Hrady XV., Praha 1998, s. 77. Sedláček uvádí, že Měchňov byla ves u Vlašimi, která odedávna patřila ke hradu Šternberku. Sedláček, August: Místopisný slovník historický Království českého, Praha 1998, s. 592. O tom co bylo patronátní právo viz. s. 48.

⁴⁹¹ Sedláček, August: Hrady XV., Praha 1998, s. 77.

západomoravskou Třešť.⁴⁹² Tu spolu s Bukovou a Jezdovicemi totiž odkoupil od markraběte Jana Jindřicha (bratr Karla IV.) za 1500 hřiven stříbra.⁴⁹³

5.7 Jan ze Zlenic a jeho skromný majetek

Dalšímu ze Šternberků, komu budu věnovat svou pozornost je Jan ze Zlenic.⁴⁹⁴ Jana ze Zlenic lze poprvé v pramenech zachytit roku 1351. Tehdy 17. března zasedal na zemském soudu v Praze.⁴⁹⁵ Po Zlenicích se Jan toho roku píše poprvé. Nevíme však, kdy tento poplužní dvůr u Čerčan (Černčan),⁴⁹⁶ proti němuž stál za vodou rozbořený hrad, získal.⁴⁹⁷ Víme zato, že ještě tentýž rok byly Zlenice Janem odprodány bratřím Štěpánovi a Ješkovi z Tetína.⁴⁹⁸ Šternberk se poté úplně odmlčel, a protože veřejně nevystupoval, tak zmizel z pramenů. Ty ho znovu zachycují až po deseti letech, a to díky jiné, neveřejné aktivitě. Ze 7. července 1361 totiž pochází listina daná na Vyšehradě, která praví: „*Guillelmus de Lestkov, decanus, et capitulum ecclesiae s. Petri et Pauli in Vyšehrad domum in Maiore civitate Pragensi Johanni de Sternberg dicto de Zlenic, pro centum sexagenis gr. den Prag. vendunt...*“⁴⁹⁹ Tím listina dokazuje, že Jan ze Zlenic patřil do rodu pánů ze Šternberka, a to proto, že jak předtím, tak potom je v pramenech uváděn pouze s přídomkem *ze Zlenic*. Dále sděluje, že Šternberk měl potřebu zakoupit si od vyšehradské kapituly a jejího děkana dům ve Větším městě pražském. To znamená, že i když o něm nebylo dlouho slyšet a na zemský soud nedocházel, v Praze zřejmě často pobýval, jinak by si tu nemovitost asi nepořizoval. Jan ze Šternberka tento dům, který se nacházel v nynější Bartolomějské ulici,⁵⁰⁰ držel ve svém vlastnictví pravděpodobně až do doby panování Václava IV., kdy jej prodal moravskému markraběti Prokopovi Lucemburskému (syn Jana Jindřicha).⁵⁰¹ Prokop pak tento dům prodal Heršovi a Alšovi z Bychor, kteří ho prodali roku 1398 klášteru břevnovskému.⁵⁰² Transakce mezi Šternberkem a Prokopem Lucemburským tedy mohla proběhnout mezi lety 1378–1398. Poplužní dvůr Zlenice, který byl navíc v Janově držení pouhý rok a jeho pražský dům, jsou v podstatě jediný nám známý majetek tohoto Šternberka.

⁴⁹² Pokluda, Zdeněk: Rod, in: Zlínko od minulosti k současnosti 10, 1991, s. 149.

⁴⁹³ Mezník, Jaroslav: Lucemburská Morava. 1310–1423, Praha 1999, s. 192–193.

⁴⁹⁴ V tomto případě neuvádím k jeho identifikaci římských číslic, ale pouze predikátu.

⁴⁹⁵ AČ II, s. 339, č. 32, č. 33.

⁴⁹⁶ Čerčany byla ves nad řekou Sázavou. Sedláček, August: Místopisný slovník, Praha 1998, s. 110.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 1019.

⁴⁹⁸ Tamtéž, s. 1019.

⁴⁹⁹ RBM VII, s. 568, č. 950.

⁵⁰⁰ Za vlády Karla IV. se nazývala nejvíce ulicí Benátskou nebo Svatoštepánskou.

⁵⁰¹ Tomek, Václav, Vladivoj: Dějepis města Prahy II, Praha 1871, s. 175.

⁵⁰² Tamtéž, s. 175.

5.8 Proč Jana ze Zlenic řadím mezi konopišťské Šternberky

Tohoto Jana ze Zlenic řadím mezi syny Zdeslava VII. Činím tak proto, že Zlenice, jež vlastnil, ležely u Čerčan. U nich protékala řeka Sázava, u které se rozprostíraly už od 13. století statky pánů ze Šternberka ze středočeské rodové linie. Navíc Jan ze Zlenic je v pramenech, které se týkají zasedání zemského soudu uváděn vždy vedle jmen ostatních tehdy žijících příslušníků konopišťské větve. Vedle jména Jaroslava III. ze Šternberka je uváděn 17. března a 11. června 1351.⁵⁰³ K roku 1365 je Jan Zlenický uváděn opět vedle Jaroslava III. a také Zdeňka IX., tj. vedle svých bratrů.⁵⁰⁴ Ztotožnění Jana Zlenického s konopišťskou větví pánů ze Šternberka znamená, že vedle známých potomků Zdeslava VII., tak jak je uvádí O. Vinař ve své práci, tj. Jaroslava III., Zdeslava IX., Petra III. a Jana I. ze Šternberka, existoval ještě jeden jemu neznámý Jan, a to Jan Zlenický.⁵⁰⁵ Nemyslím si ani, že by Jan I. ze Šternberka⁵⁰⁶ a Jan Zlenický byla jedna a táž osoba. A to proto, že Jan I. byl za první duchovním a za druhé jisté pramenné zprávy o něm pocházejí už z let 1324 a 1327. Zlenický Jan, jak jsem zmínil, prodal svůj dům v Praze někdy v době vlády Václava IV. markraběti Prokopovi Lucemburskému. Proto se nedomnívám, že by člověk, o němž první zprávy pocházejí už z první poloviny 20. let 14. století žil ještě po roce 1378. Jan Zlenický zemřel v době vlády Karlova syna Václava IV., pravděpodobně v letech 1378–1398, kdy odprodal svůj pražský dům jednomu z Václavových bratranců Prokopovi. Po této transakci o něm již neslyšíme.

5.9 Jan II. z Chlumce a jeho majetková základna

Posledním pánem ze Šternberka, o kterém se zmíním ve své práci, je Jan II.⁵⁰⁷ Ten byl členem chlumecké východočeské odnože rodu. Od roku 1358 se připomíná jako patron kostelů v Chlumci nad Cidlinou a ve Chvojně.⁵⁰⁸ Jako pán na Chlumci je před ním zmiňován Ješek ze Šternberka a Chlumce.⁵⁰⁹ Ten se připomíná mezi lety 1329–1359. Jan ze Šternberka a Chlumce tedy mohl být jeho mladší bratr nebo syn. S jistotou nelze říci, zda právě on či Ješek byl přítomen tomu, když císař Karel IV. vydal 27. září 1355 svůj nástupnický řád⁵¹⁰

⁵⁰³ AČ II, s. 339, č. 32, 33.

⁵⁰⁴ AČ II, s. 340, č. 39.

⁵⁰⁵ Vinař, Otakar: Šternberkové. Složitá historie starého rodu, in: Heraldika a genealogie 32, 1999, č. 1/2, s. 64.

⁵⁰⁶ O Janovi I. ze Šternberka jsem již hovořil v předchozí kapitole.

⁵⁰⁷ Jan II. měl dva syny, Smila II. a Oldřicha I. Syn Oldřichův se jmenoval stejně jako jeho otec. Zpracování osudů potomků Jana II. ze Šternberka již není předmětem této práce. Pokud o nich bude níže zmínka, tak pouze z důvodu vyjádření určitých souvislostí, nikoliv z důvodu snahy postihnout jejich životní příběh.

⁵⁰⁸ Sedláček, August: Hradý I., Praha 1995, s. 284.

⁵⁰⁹ Tomuto Ješkovi jsem již věnoval prostor v předchozí kapitole.

⁵¹⁰ Bobková, Lenka: Velké dějiny IV. a, Praha–Litomyšl 2003, s. 315–316. RBM VI, s. 72, č. 126; RI VIII, č. 2252.

nebo když Karel 9. října téhož roku confirmoval inkorporační listinu z roku 1348.⁵¹¹ Ve svědečných řadách obou těchto významných dokumentů je Šternberk uváděn jako *Johannes de Sternberg*. To by svědčilo spíše k tomu, že ve svědečných řadách se objevuje Jan II. ze Šternberka. Ješek se totiž v listinách, které lze připsat jemu, připomíná vždy jako Ješek. Již jsem zmínil, že Jan byl patronem kostela ve Chvojně.⁵¹² Dvůr ve Chvojně byl původně centrem rozsáhlého knížecího a poté i královského loveckého revíru. V období vrcholné kolonizace byl tento dvorec přebudován na městečko s tvrzí. Ta však nestála v areálu městečka, které zaujalo prostor původního dvorce, ale pod návrším, na kterém Vysoké Chvojno stojí dnes.⁵¹³ Od roku 1358 Chvojno patřilo Janovi II. ze Šternberka, přičemž před ním byl tento královský majetek zastaven do rukou pánů z Lipé či Krušinů z Lichtenburka. Rozdíl mezi nimi a Šternberky byl však v tom, že rod erbu zlaté hvězdy získal díky Janovi II. toto královské zboží, tj. Chvojno i s tvrzí do dědičné držby.⁵¹⁴ Před rokem 1358 se východočeským Šternberkům podařilo získat i další královské zboží ve východních Čechách, a to Holice. Karel IV. jim je odprodal spolu s okolními vesnicemi.⁵¹⁵ Zda je od císaře odkoupil Ješek nebo Jan II. není známo. Osada se poprvé připomíná roku 1336 a 1349.⁵¹⁶ Holice tehdy patřily k Chvojni, ale poté došlo k oddělení obou míst a z vesnice Holice se stalo městečko.⁵¹⁷ Východočeští páni ze Šternberka si tu vybudovali tvrz a začali se nazývat Holickými ze Šternberka.⁵¹⁸ Šternberkové si tento majetek udrželi až do 15. století.⁵¹⁹ Janu II. ze Šternberka patřil i východočeský Chlumec nad Cidlinou.⁵²⁰ Ten náležel ke starým rodovým državám pánů ze Šternberka, přičemž poprvé se po něm píše už roku 1235 Zdeslav III., a to např. na listině markraběte Přemysla pro tišnovský klášter, kde se objevuje s predikátem z *Chlumce*.⁵²¹ Zdeslav tu vystavěl tvrz, později rozšířenou na hrad, ve které sídlil do počátku 40. let 13. století (1241).⁵²² Tehdy nechal nad řekou Sázavou vystavět hrad Český Šternberk, kam se i přestěhoval. Chlumec zůstal však i na dále ve šternberském držení, když připadl

⁵¹¹ Bobková, Lenka: Velké dějiny IV. a, Praha–Litomyšl 2003, s. 317–318. RBM VI, s. 86, č. 148; CDM VIII, s. 265, č. 321.

⁵¹² Chvojno se nachází na Pardubicku, tj. ve východních Čechách.

⁵¹³ Musil, František: Dějiny, Praha 2009, s. 314.

⁵¹⁴ Tamtéž, s. 416.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 422.

⁵¹⁶ Sedláček, August: Hrady I., Praha 1993, s. 63.

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 63.

⁵¹⁸ Tamtéž, s. 63.; Musil, František: Dějiny, Praha 2009, s. 422.

⁵¹⁹ Musil, František: Dějiny, Praha 2009, s. 422.

⁵²⁰ Chlumec nad Cidlinou leží blízko Hradce Králové.

⁵²¹ CDB III, s. 140, č. 113.

⁵²² CDB III, s. 156, č. 125.

jednomu z jeho synů Zdeslavu IV. Poslední zmínka o Janovi II. pochází z roku 1376, někdy nato tedy pravděpodobně umírá.⁵²³

5.10 Rekonstrukce velikosti chlumeckého panství

Po Janově smrti chlumecké panství držel jeho syn Smil II., a to zřejmě jako poručník, neboť se jako spolumajitel uvádí jeho synovec Oldřich II.⁵²⁴ Dobu, kdy pánové erbu zlaté hvězdy vládli zdejšímu panství, ukončil právě Oldřich II. ze Šternberka.⁵²⁵ Ten totiž roku 1393 odprodává chlumecké panství Štěpánovi z Opočna a tím sto padesáti osmiletá vláda Šternberků na Chlumci končí.⁵²⁶ Představu jak velkému panství zhruba vládl poslední Šternberk z chlumecké linie, kterému jsem věnoval svou pozornost, tj. Jan II.,⁵²⁷ nám umožňuje získat transakce ze 4. června 1397. Štěpán z Opočna totiž tehdy, po čtyřech letech držby, prodal chlumecké panství Otovi z Bergova. Listina, která prodej dokládá, umožňuje vytvořit si obraz o velikosti zdejšího panství. Stojí v ní: „*Stephanus de Opoczna...hereditatem suam in Chlumczi municionem, oppidum intergrum, in Chlumczi Minori villam integram, in Cladrubiech villam integram, in Ollesniczi, in Widen, in Praskolesich villas integras...cum agris, pratis, siluis, riuibus, piscinis, curiis araturum, curiis ructicalibus...vendidit Otte dicto Bergow de Bieliny...*“⁵²⁸ V době odprodeje tedy chlumecké panství bylo tvořeno tvrzí, městečkem Chlumcem, Menším Chlumcem, Olešnicí, Kladruby, Vídní, Praskolesy a samozřejmě poli, lesy, loukami, potoky, rybníky a poplužními a selskými dvory. Chlumecké nad Cidlinou tedy nebylo nikterak velké panství. Ve 13. a 14. století zde však sídlila vrchnost a její úředníci.⁵²⁹ Dá se tedy předpokládat, že Jan II. ze Šternberka vládl, co se chlumeckého panství týče, přibližně tomuto teritoriu. Tím končím svoji práci věnovanou oběma českým větvím, konopišťské a chlumecké, pánů ze Šternberka.

⁵²³ Sedláček, August: Hrad V., Praha 1995, s. 284.

⁵²⁴ Francek, Jindřich, Hartman, Josef: Chlumecké nad Cidlinou. Stručné dějiny města (dále jen Chlumecké), Hradec Králové 1985, s. 23.

⁵²⁵ Oldřich II. byl synem Smilova bratra Oldřicha I.

⁵²⁶ Musil, František: Dějiny, Praha 2009, s. 421; Francek, Jindřich, Hartman, Josef: Chlumecké, Hradec Králové 1985, s. 23.

⁵²⁷ Pokud jsem zmínil jména dalších chlumeckých Šternberků, tj. Janových nástupců, tak pouze z důvodu, abych vylíčil další osudy chlumeckého panství. Zachycení osudů Smila I. a Oldřicha II. již není předmětem této práce.

⁵²⁸ Pozůstatky I, s. 572.

⁵²⁹ Francek, Jindřich, Hartman, Josef: Chlumecké, Hradec Králové 1985, s. 24.

Závěr

V úvodu svojí bakalářské práce jsem si položil několik otázek, které mne nejvíce zajímaly, a proto jsem na ně začal hledat odpovědi. Zajímal mne především původ společenského postavení, moci, vlivu a bohatství rodu Divišovců, které po nich zdědili jejich pokračovatelé páni ze Šternberka, kteří ve veřejném životě navázali na jejich odkaz. U Divišovců i Šternberků jsem sledoval i to, jakým způsobem nabývali svůj nemovitý majetek a konečně i osudy jednotlivých členů rodu. Předkové Divišovců, soudě podle kariér známých členů rodu z druhé poloviny 12 století, patřili v knížecí družině k bojovníkům prvního řádu (*milites primi ordinis*). Tito bojovníci jako významný politický element, jehož mínění musela brát knížata v potaz, protože o něj opírala svoji vládu, získali dědičnou urozenost (*nobilitas*), která je povyšovala nad ostatní obyvatele země. *Nobilitas* jim a jejich potomkům umožňovala zaujmout přední místa v zemském správním aparátu (kastelánie) nebo při panovnickém dvoře v úřadech s celozemskou působností nebo v dvorských úřadech. Pokud tedy dotýčný Divišovec zastával např. úřad kastelána v Žatci (Zdeslav I.) nebo v Bílině (Bohuta I.), jeho moc, kterou mu kníže svěřil, platila pro daný region, ale pokud držel úřad komorníka (Zdeslav I.), jeho vliv se podstatně rozšířil, protože tento úřad patřil k těm s celozemskou působností. Avšak i rozdělování dvorských úřadů mezi tradiční rody, které se pohybovaly po generace okolo trůnu, patřilo ke způsobům, jakým Přemyslovci umožňovali předním rodům participovat na vládě či se prestižně prosazovat. Bohuta I. byl číšníkem, Diviš III. podkomořím a posléze stolníkem, Diviš IV. maršálkem. Z držby hradeckých, dvorských či celozemských beneficií pak plynul i podíl z důchodů vázících se k danému úřadu. Tak např. Zdeslav I. jako kastelán navyšoval svoje jmění z výnosů cel, mýt, pokut a daní, případně z vojenské kořisti. K dvorským úřadům, které drželi Bohuta I. (ten ovšem i kastelánem), Diviš III. a IV., se zase vázaly držby pozemků a z toho plynoucí požitky. Nejlepší příležitostí nabytí pozemkového majetku byla zejména dlouholetá držba úřadu kastelána (Zdeslav I., Žatec). Velmoži se tak snadno otevírala cesta k zisku půdy formou knížecích darů či výsluh (jejich původ mohl být po čase zapomenut), ale zejména kolonizací dosud neosídlených oblastí nebo uzurpací knížecí půdy. Vzhledem k tomu, že se nám nedochoval záznam o tom, že by Divišovci či Šternberkové drželi v severozápadních Čechách nějaké lokality, je možné, že Zdeslav ke kolonizaci či uzurpaci zeměpanské půdy nepřistoupil a vystačil si jen z kastelánských důchodů. Daleko konkrétnější informace o nemovitém majetku Divišovců máme pro následující, tedy 13. století. Rod Divišovců se na jeho počátku dělil na větev

zdeslavovskou (potomci kastelána Zdeslava I.) a bohutickou (potomci kastelána Bohuty I.). Právě Bohuticům se podařilo, patrně formou královského daru, majetkově proniknout na Moravu, když získali vesnici Loštice, která se v jejich držení připomíná k roku 1223. Co se však s jejich majetkem na Moravě stalo po smrti posledního Bohutice (1237) nevíme. Vedle darů však jednotlivé divišovské větve rozšiřovaly svoje držebnosti i jinými způsoby, a sice kolonizací. Tak Zdeslavovec Diviš IV. začal osidlovat oblast Posázaví, kde si vystavěl tvrz Divišov a položil, tak základy rodové moci pánů ze Šternberka v této části Čech. I on měl majetek na Moravě, a sice ves Komín. Není však jasné, jakým způsobem ji nabyl, zda darem, koupí, směnou nebo dědictvím po Bohuticích.

I Šternberkové hledali uplatnění v přemyslovských družinách, kde si chtěli službou králům vysloužit odměnu ve formě půdy nebo dvorského benefícia. Obojí se povedlo hned prvnímu z nich Zdeslavu III. (syn Zdeslavovce Divíše IV.), který si patrně za věrné služby vysloužil od Přemysla II. půdu na Olomoucku, ale i úřad markraběcího stolníka. Jeho synové pak zaujali vlivné dvorské a správní úřady na dvoře Václava II., když Jaroslav I. spojil svoji kariéru s táborem Vítkovců (Záviš z Falkenštejna) a stal se královským číšníkem. Kariéra Zdeslava IV. však nastala až po konci Závišovy éry v roce 1289, kdy se stal pražským purkrabím. Poslední Albrecht pak přesídlil na Olomoucko, čímž položil základy pro rozdělení rodu na českou a moravskou větev. Česká větev rodu se rozdělila na českošternberskou (později konopišťskou) linii (potomci Jaroslava I.) sídlící na Českém Šternberku založeném Zdeslavem III. a chlumeckou (později holickou) linii (potomci Zdeslava IV.) sídlící v Chlumci nad Cidlinou, který získal Zdeslav III. Čeští Šternberkové po vymření Přemyslovců rozhodně nepatřili mezi první příznivce dynastie z dalekého a pro naše prostředí naprosto neznámého Lucemburska a v duchu spojenectví s pány z Lichtenburka (Ronovci) podporovali Jindřicha Korutanského. Nakonec však od Jindřicha odstoupili a přijali Jana Lucemburského za svého krále. Jejich návrat mezi přední dvorské hodnostáře však nastal až za vlády Janova syna Karla IV., kdy Zdeněk IX. zastával úřad dvorského sudího. Po něm se to podařilo i jeho bratru Jaroslavovi (III.), který toto benefícium získal od krále Václava IV.

Prameny

- Prameny narativní* Bláhová, Marie: *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987.
Bláhová, Marie: *Zbraslavská kronika*, Praha 1976.
Emler, Josef: *Fontes rerum Bohemicarum II*, Praha 1874.
Hájek, Václav: *Kronika česká*, Praha 1541.
Paprocký, Bartoloměj: *Diadochos II. O stavu panském*, Praha 1602.
- Prameny diplomatické* *Archiv český II*, ed. František, Palacký, Praha 1842
Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I–III.2. (805–1238), ed. Fridrich Gustav, Praha 1904–1943; *III.3. (Acta spuria et addimenta 1231–1240)*, ed. Bystřický, Jan, Olomouc 2000; *III.4. (indices)*, ed. Bystřický, Jan: Olomouc 2000; *IV.1. (1241–1253)*, edd. Šebánek, Jindřich, Dušková, Sáša, Praha 1962; *IV.2. (indices)*, edd. Šebánek, Jindřich, Dušková, Saša, Praha 1965
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IX (1356–1365), ed. Brandl, Vincenz, Brno 1875
Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296), ed. Novák, Bedřich, Jan, Praha 1903
Pozůstatky desk zemských království Českého roku 1541 pohořelých I, ed. Emler, Josef: Praha 1870
Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II–IV (1253–1346), ed. Emler, Josef, Praha 1882–1892; *VI.–2. (1346–1350)*, ed. Rynešová, Blažena, Praha 1960; *V.3. (1350–1352)*, ed. Zachová, Jana, Dolní Břežany 2000; *V.4. (1352–1355)*, ed. Zachová, Jana, Dolní Břežany 2004; *V.5.(indices)*, ed. Zachová, Jana, Spěváček, Jiří, Dolní

Břežany 2005; *VI. 1.–2 (1355–1358)*, ed. Mendl, Bedřich, Praha 1928–1929; *VI.3. (indices)*, ed. Mendl, Bedřich, Praha 1954; *VII. 1.–5. (1358–1363)*, ed. Linhartová, Marie, Mendl, Bedřich, Praha 1954–1963
Regesta imperii VIII, ed. Bohmer, Johann, Friedrich, Frankfurt nad Mohanem 1839–1865

Literatura

- Bačkovský, Rudolf: *Bývalá česká šlechta předbělohorská a pobělohorská na svých sídlech v Čechách a na Moravě a ve svých znacích*, Praha 1948.
- Bláhová, Marie: *Velké dějiny zemí Koruny české I*, Praha–Litomyšl 1999.
- Bobková, Lenka, Konvičná, Jana (edd.): *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Korunní země v dějinách českého státu III*, Praha 2007.
- Bobková, Lenka: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a*, Praha – Litomyšl 2003.
- Čechura, Jaroslav (et al.): *Falza a podvody české historie*, Praha 2001.
- Durdík, Tomáš: *Encyklopedie českých hradů*, Praha 1995.
- Durdík, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999.
- Elbl, Pavel: *Smil z Lichtenburka, rytíř, velmož a zakladatel*, Třebíč 2007.
- Francek, Jindřich, Hartman, Josef: *Chlumec nad Cidlinou. Stručné dějiny města*. Hradec Králové 1985.
- Haas, Antonín: *Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského*, Praha 1947.
- Halada, Jaroslav: *Lexikon české šlechty I*, Praha 1992.
- Hlaváček, Ivan: *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1988.
- Hledíková, Zdeňka: *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2005.
- Jan, Libor: *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.
- Jan, Libor: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000.
- Jurok, Jiří: *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku: majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalit v českém státě ve 13.–v první polovině 17. století*, Nový Jičín 2000.
- Kavka, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378): (země české Koruny, rodové, říšská a evropská politika) II*, Praha 1993.
- Klápště, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005.
- Kotlářová, Simona: *Bavorové erbu střely*, České Budějovice 2004.
- Mašek, Petr: *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1999.
- Mezník, Jaroslav: *Lucemburská Morava 1310–1423*, Praha 1999.
- Musil, František: *Dějiny východních Čech: v pravěku a středověku (do roku 1526)*, Praha 2009.

- Novotný, Václav: *České dějiny I, sv. III.*, Praha 1928.
- Ottův slovník naučný XXIV.*, Praha 1905.
- Palacký, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I*, Praha 1939.
- Plaček, Miroslav: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2001.
- Plaček, Miroslav: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*, Praha 2007.
- Riegerův slovník IX.*, Praha 1872.
- Rolleder, Anton: *Die mährischen Herren von Sternberg*, Praha 1901.
- Sedláček, August: *Atlas erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty, sv. II.1.*, Praha 2001.
- Sedláček, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého I, V, XV*, Praha.
- Sedláček, August: *Místopisný slovník historický království Českého*, Praha 1998.
- Spěváček, Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346)*, Praha 1994.
- Spěváček, Jiří: *Král diplomat*, Praha 1982.
- Svoboda, Miroslav: *Páni ze Strakonice: vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů*, Praha 2010.
- Tomek, Václav, *Vladivoj: Dějepis města Prahy II*, Praha 1871.
- Tywoniak, Jiří: *Benešov a Konopiště v minulosti*, Benešov 1992.
- Urban, Jan: *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003.
- Václav, Bůžek, Pavel, Král (edd.): *Paměť urozenosti*, Praha 2007.
- Vaníček, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české II, III*, Praha–Litomyšl.
- Velímský, Tomáš: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*, Praha 2002.
- Žemlička, Josef: *Čechy v době knížecí*, Praha 1997.
- Žemlička, Josef: *Počátky Čech královských*, Praha 2002.
- Žemlička, Josef: *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a společnost na prahu vrcholného feudalizmu*, Praha 1990.
- Žemlička, Josef: *Přemyslovci: budování českého státu*, Praha 2009.
- Žemlička, Josef: *Přemyslovci. Jak žili, vládli a umírali*, Praha 2005.
- Žemlička, Josef: *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998.

- Boháč, Zdeněk: *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)*, FHB 7, 1984, s. 7–26.
- Dvořáčková–Malá, Dana: *Dvorská kultura přemyslovského období. Nástin problematiky a možnosti výzkumu*, MHB 12, 2009, č. 1., s. 9–43.
- Dvořáčková–Malá, Dana: *Panovnický dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace*, in: *Dvory a rezidence ve středověku. 2. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008, s. 11–35.
- Hlaváček, Ivan: *Dvůr a rezidence českých panovníků doby přemyslovské a raně lucemburské. Stručný přehled vývoje a literatury pro dobu do roku 1346*, in: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 2009, s. 29–70.
- Hosák, Ladislav: *K založení hradu a města Šternberka*, in: *Středisko. Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*, Ostrava 1977, s. 89–101.
- Koudela, Miroslav, Kaňák, Bohdan: *K počátkům města Šternberka*, StM 1996, č. 2, s. 4–9.
- Kraft, Tomáš, Ševčík, Vladimír: *Putování za pány Zdislavy ze Šternberka a za Zdislavem, dědicem Konopiště*, HaG 38, 2005, s. č. 1–2, s. 55–66.
- Mezník, Jaroslav: *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, SH 37, 1990, s. 7–35.
- Malá, Dana: *Skladba pražského dvora za vlády Václava II.*, MHB 9, 2003, s. 97–163.
- Nusek, Jindřich: *Šternberská krypta v kostele sv. Bartoloměje v Divišově. K lokalizaci, podobě a obsahu pohřebního prostoru*, SVS 23, 2005, s. 21–33.
- Pokluda, Zdeněk: *Konec šternberské vlády na Světlově a Veselí*, Zlínsko od minulosti k současnosti 15, 1998, s. 173–189.
- Pokluda, Zdeněk: *Páni ze Šternberka a na Veselí*, MalK 35, 1999, s. 6–7.
- Pokluda, Zdeněk: *Rod Šternberků na Moravě*, Zlínsko od minulosti k současnosti 10, 1991, s. 117–151.
- Pokluda, Zdeněk: *Šternberkové (Z historie šlechtických rodů)*, MalK 27, 1991, č. 2, s. 4–5.
- Prokop, Miloš: *Držba hradů v Čechách v letech 1418–1478 jako zdroj poznání majetkových poměrů české šlechty, panovníka a církve*, HusT 14, 2005, s. 147–226.
- Sejk, Roman: *Urozenost, majetek a moc (Šternberkové v 16. a 17. století)*, SSH 28–29, 2002–2003, s. 3–54.
- Sovadina, Miloslav: *Dvůr Václava I.*, SAP 45, 1995, s. 3–40.

- Sovadina, Miloslav: *Jindřich z Lipé. První muž království*, ČMM 120, 121, 2001, 2002, č. 1, č. 1, s. 5–36, 3–32.
- Špůrová, Markéta: *Svědkové v listinách Václava I. a jeho bratra markraběte Přemysla (třicátá léta 13. století)*, MHB 9, 2003, s. 57–83.
- Tomas, Jindřich: *Města v severozápadních Čechách ve 13. století*, HD 4, 1979, s. 69–132.
- Vaníček, Vratislav: *Předpoklady a formování „šlechtické obce království“*, MHB 1, 1991, s. 13–55.
- Vaníček, Vratislav: *Rody pražských a nejvyšších českých komorníků 12. a 13. století (K utváření vztahu mezi šlechtou a monarchií v Čechách)*, in: *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniaczymi i terytorialnymi w Polsce sredniowiecznej na tle porównawczym*, Toruń 1987, s. 113–125.
- Vaníček, Vratislav: *Šlechta a český stát za vlády Přemyslovců (K formování ideologie české šlechty od 11. do počátku 14. století)*, FHB 12, 1988, s. 65–95.
- Vinař, Otakar: *Šternberkové–složitá historie starého rodu*, HaG 32, 1999, č. 1/2, s. 59–84.
- Wihoda, Martin: *Dvory prvních moravských markrabat*, in: *Dvory a rezidence ve středověku. 2. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008, s. 53–80.
- Žalud, Zdeněk: *Čeští šlechtici u dvora Jana Lucemburského*, HusT 15, 2006, s. 177–204.
- Žalud, Zdeněk: *Dvůr Jana Lucemburského a česká šlechta*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám*, Praha–Litomyšl 2005, s. 143–149.
- Žalud, Zdeněk: *Tzv. užší dvůr Jana Lucemburského a markraběho Karla*, in: *Dvory a rezidence ve středověku. 2. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008, s. 127–145.
- Žemlička, Josef: *Kastelán Blah a jeho rod*, Muzejní a vlastivědná společnost. Časopis společnosti přátel starožitností 35, 1997, s. 193–203.
- Žemlička, Josef: *Kasteláni, vilikové a benefícia v netransformované transformaci*, ČČH 106, 2008, č. 1, s. 109–136.
- Žemlička, Josef: *Ke zrodu vrcholně feudální „pozemkové“ šlechty ve státě Přemyslovců*, ČMM 109, 1990, č. 1, s. 17–37.
- Žemlička, Josef: *Omnes Bohemi: od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě*, MHB 3, 1993, s. 111–132.
- Žemlička, Josef: *O „svobodné soukromosti“ pozemkového vlastnictví (K rozsahu a kvalitě velmožské držby v přemyslovských Čechách)*, ČČH 107, 2009, č. 2, s. 269–306.
- Žemlička, Josef: *Slované v severních Čechách*, FHB 3, 1981, s. 357–361.

